

JAAAR STU Kwon

Milosevic

17-2-10

18 Opinie

Commentaar

SREBRENICA

Staat recht onverwacht meer van zijn blaaszen in Srebrenica-zaak

Als het de Staat der Republiek van Nederland gaat om de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica, dan is de Staat der Republiek van Nederland niet de enige partij die de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica moet betalen. Het is de Staat der Republiek van Nederland die de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica moet betalen, maar het is de Staat der Republiek van Nederland die de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica moet betalen.

Wat het verschil tussen een kleine en een grote kleine kans op overleven wel broek genoeg om dat ook te benoemen.

U hebt ook het beeld van de wettelijke aansprakelijkheid van de Staat der Republiek van Nederland. Het is de Staat der Republiek van Nederland die de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica moet betalen, maar het is de Staat der Republiek van Nederland die de aanspraken van de Slavenmoordenaar van Srebrenica moet betalen.

Milošević overtuigt niet langer

In het proces tegen Slobodan Milošević voor het Joegoslavië-tribunaal is het proces doel, over Kosovo, voorbij. De ex-president is de afgedongen welken wat in de zomer, toen hij zich al niet voelde.

Deur van de kamer... In het proces tegen Slobodan Milošević voor het Joegoslavië-tribunaal is het proces doel, over Kosovo, voorbij. De ex-president is de afgedongen welken wat in de zomer, toen hij zich al niet voelde.

In het proces tegen Slobodan Milošević voor het Joegoslavië-tribunaal is het proces doel, over Kosovo, voorbij. De ex-president is de afgedongen welken wat in de zomer, toen hij zich al niet voelde.

In het proces tegen Slobodan Milošević voor het Joegoslavië-tribunaal is het proces doel, over Kosovo, voorbij. De ex-president is de afgedongen welken wat in de zomer, toen hij zich al niet voelde.

Melanie Melonovic (76) Overleden

AMSTERDAM. Melonovic, 76-jarige, overleden op zaterdag 13 februari 2010.

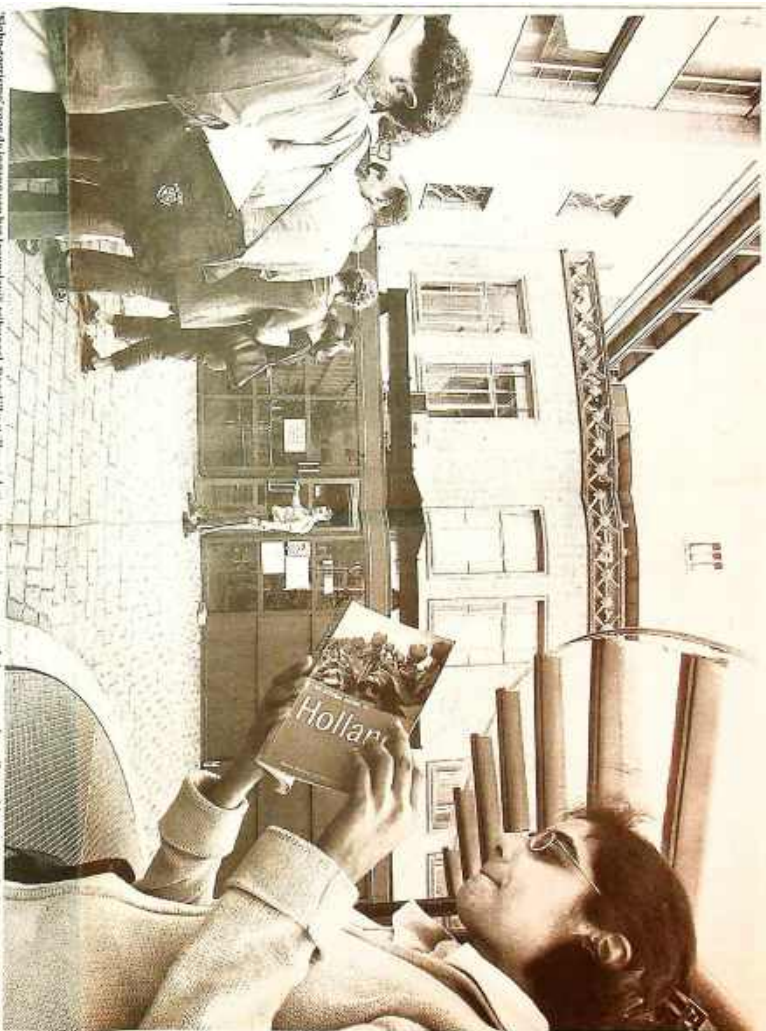
Zuid-Afrika

6-4-10

Endgame van de Eerste Wereldoorlog

AMSTERDAM. In Zuid-Afrika...

AMSTERDAM. In Zuid-Afrika...

'Slobodan Milošević' voor de ingang van het Joegoslavië-tribunaal. Rechtsaf: de aanklager, de verdediging, de rechter en de jury. (Foto: AP)

Zomervakantie voor Milošević

Milošević mag even uitrusten na een rommelige eerste procesperiode. De rechters die zijn zaak behandelen gaan met recessie en bezint zich op beterschap

**DOOR ONZE COLLABORANTEN
PATRICK BLOK
EN CECILIA BAKKER**

Milosevic heeft vakantie voor de zomer. Het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag heeft de eerste procesperiode beëindigd. De rechters die zijn zaak behandelen gaan met recessie en bezint zich op beterschap. De aanklager en de verdediging hebben beide een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

Kijken naar de briescade Straatsman

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

160 dozen met processuutjes in cel bezorgd

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden. De aanklager heeft een verzoek ingediend om de eerste procesperiode te verlengen. De rechter heeft dit verzoek afgewezen. De eerste procesperiode duurt nu nog twee maanden.

StudyTube

- Discover
- Register
- Log in
- All
- >
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs. Serbia and Montenegro)

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs. Serbia and Montenegro)-arrest

Subject - State responsibility

Articles - Genocide Convention, art. 8 ILC Articles on State Responsibility, art. 4 ILC Articles on State Responsibility.

Feiten

In Srebrenica werd genocide gepleegd. Vraag is nu of dit kan worden toegerekend aan Serbia en Montenegro.

Rechtsvraag

Kan de Srebrenica genocide toegerekend worden aan Serbia en Montenegro op de basis van het gedrag van hun organen?

Overweging

Een beginsel van internationaal recht is dat het gedrag van een orgaan van de staat moet worden gezien als een daad van de staat zelf. Daarvoor bestaat er dan ook verantwoordelijkheid als dat gedrag kan worden gezien als een schending van normen van internationaal recht. Dit is een regel onder internationaal gewoonterecht, zoals gereflecteerd in art. 4 van de ILC Artikelen. Vraag is nu of de daden van genocide gepleegd werden door personen of entiteiten die de status van orgaan hebben van de Federal Republic of Yugoslavia (dit was de toenmalige naam van de respondent in deze zaak). Het kan niet worden bevestigd dat het leger van de FRY deelnam aan de gewelddadigheden. Ook kan niet worden aangetoond dat de FRY een hand had in het voorbereiden of plannen van de gebeurtenissen. Er kan niet worden aangetoond dat er participatie was omtrent de Srebrenica gebeurtenissen. Wettelijk gezien waren verantwoordelijke entiteiten geen organen van de FRY. Vraag is dan echter of feitelijk gezien zij wel als organen van de FRY gezien kunnen worden. Gekeken moet hierbij ook worden naar de Nicaragua vs. United States of America zaak. Er moet daarbij sprake zijn van afhankelijkheid tussen de staat en de entiteit in kwestie. Op dat moment kan men voorbij de legale constructie kijken. Dit is echter een uitzondering, het mag zeker niet te snel geconcludeerd worden. De ICJ komt tot de conclusie dat

er geen sprake is van een feitelijk orgaan. De banden waren niet dusdanig sterk dat hiervoor verantwoordelijkheid van de FRY aangenomen kan worden.

Vervolgens kan gevraagd worden of de FRY 'effective control' had over de gewelddadigheden. Er moet daarbij aangetoond worden dat er sprake was van instructies van de staat voor elke operatie waarbij de schendingen van de Genocide Convention plaats vonden. Daarbij gaat het dus niet over effective control over de gebeurtenissen in het algemeen. Hierbij komt de ICJ tot de conclusie dat ook dit niet kan worden aangetoond.

Rechtsregel

Bij toerekening moet men zowel naar de juridische status van een entiteit kijken als naar de feitelijke status.

Relevante artikelen

Genocide Convention, art. 8 ILC Articles on State Responsibility, art. 4 ILC Articles on State Responsibility.

Andere relevante jurisprudentie

Court	Date	Finding Place	Name	Subject	
ICJ	<u>07/09/1927</u> <u>n.v.t.</u>		<u>S.S. Lotus</u>	<u>Jurisdictie en gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>20/02/1969</u> <u>n.v.t.</u>		<u>North Sea Continental Shelf...</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>20/11/1950</u> <u>n.v.t.</u>		<u>Asylum case</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>27/06/1986</u> <u>n.v.t.</u>		<u>Nicaragua v. Verenigde Staten</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>18/12/1951</u> <u>1951 I.C.J. 117</u>		<u>Anglo Norwegian Fisheries C...</u>	<u>Vorming van internationaal ...</u>	±
Hague ...	<u>14/04/1928</u> <u>U.N. Rep. Intl....</u>		<u>Island of Palmas case</u>	<u>territorialiteit en soevere...</u>	±
ICJ	<u>14/02/2002</u> <u>ICJ. 2000/32</u>		<u>Case Concerning the Arrest ...</u>	<u>Immunitet</u>	±
n.v.t.	<u>29/12/1837</u> <u>n.v.t.</u>		<u>Caroline Case</u>	<u>Gebruik van geweld, anticip...</u>	±
ICJ	<u>09/04/1949</u> <u>n.v.t.</u>		<u>Corfu Channel (VK v. Albanië)</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid</u>	±
IGH	<u>26/02/2007</u> <u>ICJ Rep. 2007, ...</u>		<u>Application of the Genocide...</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid, ge...</u>	±
Rb	<u>16/07/2014</u> <u>ECLI:NL:RBDHA:2...</u>		<u>Scebrenica zaak</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid, ef...</u>	±
HR	<u>06/09/2013</u> <u>BZ9225</u>		<u>The State of the Netherland...</u>	<u>effective control</u>	±
n.v.t.	<u>03/05/2013</u> <u>n.v.t.</u>		<u>The State of the Netherland...</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid</u>	±
IGH	<u>20/07/2012</u> <u>ICJ Rep. 2012, ...</u>		<u>België t. Senegal (Question...</u>	<u>Aut dedere aut judicare</u>	±

5-11-23 MRL

BRIEVEN

Illustratie: Olympe Kouchirnik

GAZA-OORLOG

Waarom geen VN-missie naar Gaza?

I sraël probeert in de Gazastrook de gewetensconscience van Hamas uit te schakelen en de meer dan tweehonderd gegijzelde te bevrijden. Wat daarbij ontbreekt, is een visie voor later, de periode nadat de militaire doelen zijn bereikt. We moeten daarom de langere termijn in de discussie betrekken, waarbij niets moet worden uitgesloten - *think outside the box*.

Hoe moeilijk dat nu missies ook te verwezenlijken lijkt, zou een vredesoperatie van de Verenigde Naties uitkomst kunnen bieden. Stabiliseren van de situatie en humanitaire hulp zouden de eerste doelen moeten zijn: leniging van directe noden, herstel van infrastructuur en diensten. De hulporganisatie UNRWA, al sinds 1949 in het gebied werkzaam, kan als baas dienen.

Het mandaat voor de VN-missie zou ook een interim-bestuur over Gaza kunnen omvatten. Dat zou op zijn beurt weer ruïne kunnen bieden voor overleg over een duurzame, politieke oplossing - bijvoorbeeld leidend tot oprichting van een Palestijnse staat tezamen met de

Palestijnse Autoriteit op de nu nog bezette Westelijke Jordaanoever.

Een precedent hiervoor is de inzet van UNMIK in Kosovo. Die missie kwam er nadat de luchtcampagne van de NAVO tegen Servië een einde had gemaakt aan het wrede optreden van de troepen van Milosevic. UNMIK had vertrekende bevoegdheden en werd ondersteund door militairen van de NAVO en een politiemacht van de EU. Overleg over de status van het gebied leidde in 2008 tot onafhankelijkheid van Kosovo. Een ander precedent - maar eigenlijk eerder een voorbeeld hoe het niet moet - is UNFIL, de VN-missie aan de Libanese-Israëlische grens. In juni 1982 werd die vredesmacht terzijde geschoven door het Israëlische leger, dat verder Zuid-Libanon in trok. Een bewijs eens te meer dat het vredeswerk van de VN ondoelmatig en gevaarlijk kan zijn. Maar in de huidige context ook een kans voor de organisatie om zijn relevantie te bewijzen.

Aan deze gedachte om de VN in te zetten kleven veel onbeantwoorde vragen. Zal de tot op het bot verdeelde Veiligheids-

raad in staat zijn de tegenstellingen te overbruggen om de humanitaire ramp een halt toe te roepen en een aanzet te geven voor hervatting van het vredesproces? Zal Israël belangstelling willen tonen, ondanks de van oudsher moeilijke samenwerking met de VN - maar ook met de overweging dat het land zonder internationale steun in een uitzichtloze situatie kan belanden? Zullen de westerse landen, samen met gemiddelde Arabische staten en landen in het zogeheten Global South, de politieke wil kunnen opbrengen om uitvoering te geven aan een reikend mandaat met verstrekkende geopolitieke implicaties in een instabiele regio? Zo op het eerste gezicht zijn de vooruitzichten niet allemaal even bemoedigend. Maar wel is het alternatief? En denk aan Irak in 2003. De Amerikaanse inval verzandde toen in een bloedige confrontatie omdat geen planning was verricht voor de volgende fase, het bestuur van het land.

Pieter Feith Hicoy (Zweden), oud-diplomaat in Kosovo

nr 104 VIC

Tribunaal opgeschrikt door zelfdoding

Door onze redacteur **Eva Cuijter**

Op 1 augustus 1995 werd de eerste steen gelegd voor het nieuwe gebouw van de Dienst voor de Burger. Het gebouw zal in 1997 gereed zijn.

wereld wegens volkerenmoord.

Maakt Fräijak het Regeer had leegge-
vonden, schooten de rechte de
telling. De taal werd ontvond, Frä-
jick werd naar het Hongaarsche Me-
dicisch Centrum in Den Haag gestreekt.
Hieten later kwam het nieuw naar
den dat hij was overleden.

Prahlads advocaat, Natasha Gaveau, waarschuwt, ze tegen de BBC dat haar cliënt zijn daad zou hebben begaan omdat hij geloofte onschuldig te zijn. Zijzelf vindt dat het tribunaal een onrechtvaardige behandeling

1 Hoe heeft Praljak het flesje naar binnen kunnen smokkelen?

Delayed Terminate

DE DAPREST. De 72-jarige Kroaat
boekanier Prajsek, die woonst in de
richtsnaai van het Hoogstavlertba-
al een einde aan zijn leven maakte
of naar eigen zeggen een fleg-
te gif toeg te drinken, was een man
te veel gevool voor natuur.

Na zijn studie aan de theater- en muziekacademie in Zagreb werkte Pralje de zoan van een Joegoslavische veiligheidsagent, als registrant in diverse clubs in Bosnië en Xicote.

Slobodan Praljak (center) has long, notably, is well-known for being part of the

door bewakers is opgepakt, moet verder onderzoek uitwijzen.

2 | Wie is verantwoordelijk voor de beslechting bij het tribunaal? Zoals alle verdachten van het Joegoslavië-tribunaal zal Frutkin gevangengehouden worden door de Amerikaanse in de zogeheten Operation Enduring Freedom, een afdeling binnen het gezamenlijk commando van de Verenigde Staten. Het wordt door de VN van Nederland geleased en is officieel in

tor nationaal gerechtshof. De bewa-
king op de afdeling is in handen van
Nederlander en internationale poli-
tiemensen. De bevestiging van de
rechtstaat binnen het tribunaal ligt

lijg de VN. Op zittingen deden woorden van verdrachten onder beveling gelij te worden van de gezeggen naar de rechtsaal van het tribunaal gebracht. Ondanks de strikte beveling, pleegden twee verdrachten, Slavko Dolinac en Mladen Bozic in 2000, te worden uitgenodigd op het Hof. Ondanks de strikte beveling, pleegden twee verdrachten, Slavko Dolinac en Mladen Bozic in 2000, te worden uitgenodigd op het Hof. Ondanks de strikte beveling, pleegden twee verdrachten, Slavko Dolinac en Mladen Bozic in 2000, te worden uitgenodigd op het Hof.

3 | Hoe is er in Kroatie gereageerd? De Kroatische premier Andrej Plenkovic bevestigde het nieuws van

Frailaks dood en huurde de winstverdeling duidelijk "zijn daar, die wijbelas verandering aanvaardende, en vooral niet over de diepe monie onrechtvaardigheid ten opzichte van de Boernische Kroaten. Wij zijn niet verantwoord en betrouwen het voorzitter van de Volksraad, wijgens Ap, Freit, den Kolonial-Dirctor. Klara-vrouw boos betoek, aan Leland, dat zij pleit, eerder voor Frailaks vrijlating, niet Kroatische parlement beurt deze

doelstelling een minuut zelf in actie

人

Het is maar
een oude
brug."

Stobedan Praljak
Kroatisch-und-Liegendercommandant

ten, dat vanuit Kroatie bevestigend

Vernietigen
In 2013 vernietigde het Amerikaanse leger de laatste vesting van de Kroatische bevolking aan beide zijden van de grens te veroveren.

uitbreiden van de Amerikaanse invloed op het vasteland van Zuid-Amerika. Het Amerikaanse beleid werd geleid door de doctrine van de Amerikaanse president Monroe, die in 1823 werd geformuleerd. Volgens deze doctrine mochten de Europese landen geen nieuwe kolonies krijgen in Noord- en Zuid-Amerika. De Verenigde Staten mochten wel kolonies krijgen in deze gebieden. De doctrine werd vaak gebruikt om te verklaren waarom de Verenigde Staten zich bemoeiden met de zaken van andere landen in Noord- en Zuid-Amerika. Het Amerikaanse beleid werd geleid door de doctrine van de Amerikaanse president Monroe, die in 1823 werd geformuleerd. Volgens deze doctrine mochten de Europese landen geen nieuwe kolonies krijgen in Noord- en Zuid-Amerika. De Verenigde Staten mochten wel kolonies krijgen in deze gebieden. De doctrine werd vaak gebruikt om te verklaren waarom de Verenigde Staten zich bemoeiden met de zaken van andere landen in Noord- en Zuid-Amerika.

hun acties richten op de groepen van

Vraag ook grootschalige vernieu-
gen aan in Moskou, een van de steden
waar hij voor de oorlog in het best
werkte. Over de beroemde 19de-
eeuwse Ontkenningsbrug in Moskou
die na tankbeschietingen explodeerde
de en waarvoor hij zich in Den Haag
eveneens moest verantwoorden, re-

Na de oorlog werd hij zakenman. In 2004 gaf hij zich, onder druk van de FIJ, aan bij het tribunaal. Die liet hem zijn wonth in vrijheid afwachten, in 2012 keerde hij terug naar Den Haag in de open van Nederlandse nationaliteit.

We use cookies to enhance your experience on our website. By clicking 'continue' or by continuing to use our website, you are agreeing to our use of cookies. You can change your cookie settings at any time.

Continue

Find out more

VUWNISS(VAN) 26-2-2007

EN EBRNKR

ICJ
BOSNIA-SERBIA

Oxford Public International Law

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)

William A. Schabas

Content type: Encyclopedia

entries

Article last

updated: December 2008

Product: Max Planck

Encyclopedia of Public

International Law [MPEPIL]

Subject(s):

Genocide — Ethnic cleansing — International courts and tribunals, jurisdiction — Specific treaties — Object & purpose (treaty interpretation and) — State succession, international agreements — Treaties, fundamental change of circumstances

Published under the auspices of the Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law under the direction of Rüdiger Wolfrum.

A. Introduction

1 On 26 February 2007, the → *International Court of Justice (ICJ)* issued its first decision on the merits in a case filed pursuant to Art. IX Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide ('Genocide Convention'; → *Genocide*), which provides for litigation of disputes between the parties concerning disputes relating to its interpretation, application or fulfilment (→ *Interpretation in International Law*; → *Judicial Settlement of International Disputes*). The applicant was Bosnia and Herzegovina (→ *Bosnia-Herzegovina*), and the respondent was → *Serbia* and → *Montenegro*, as it had become in a cascade of developments beginning with the break up of the Federal Republic of Yugoslavia and ending, in mid-2006, with the secession of Montenegro (see also → *Yugoslavia, Cases and Proceedings before the ICJ*; → *Yugoslavia, Dissolution of*). Four other cases have been taken before the ICJ under that provision, but in the only other one to come to judgment the case was dismissed because of the effectiveness of a reservation to Art. IX Genocide Convention (*Armed Activities on the Territory of the Congo [New Application: 2002] [Democratic Republic of Congo v Rwanda]*; see → *Armed Activities on the Territory of the Congo Cases*). One case was discontinued (*Trial of Pakistani Prisoners of War [Pakistan v India]*, discontinued 14 December 1973), another dismissed on grounds of jurisdiction or inadmissibility (*Legality of the Use of Force [Serbia and Montenegro v Belgium et al]*, on 2 June 1999 for Spain and the United States of America, and on 15 December 2004 for the eight other respondents), and another has not yet been adjudicated (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [Croatia v Serbia and Montenegro]*, filed 5 July 1999).

2 The case was filed in March 1993, while war raged in Bosnia and Herzegovina following its declaration of independence nearly a year earlier (→ *Territorial Integrity and Political Independence*). The litigation was left unresolved by the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, also known as the Dayton Peace Accords of December 1995 (→ *Peace Treaties*). Nevertheless, the position taken by Bosnia and Herzegovina on the case fluctuated in the years that followed as a result of the complex sharing of power between the two entities of the new State, and accounts for much of the delay in bringing the case to a conclusion. The issues were argued on the merits in March and April 2006.

3 In its February 2007 decision, the ICJ concluded that Serbia was not responsible for genocide committed on the territory of Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995 (→ *State Responsibility*). Relying largely on the rulings of the trial and appeals chambers of the → *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)*, as well as upon various determinations of the Prosecutor of the ICTY indicating ambivalence about the characterization of the conflict as being genocidal in nature, the ICJ said that it was not persuaded genocide had taken place. There was one exception, the massacre of 7,000 to 8,000 Muslim men and boys in Srebrenica in mid-July 1995. On this point, the ICJ was also faithful to the conclusions of the ICTY. The ICJ said that by failure to act as the Srebrenica massacre was unfolding, Serbia had been derelict in its duty to prevent genocide, set out in Art. I Genocide Convention. Nevertheless, because a cause and effect relationship between Serbia's inaction and the genocidal massacre perpetrated by Bosnian Serb forces could not be established, the ICJ declined to award any damages to Bosnia and Herzegovina. It also ruled that Serbia had failed in its duty to punish the crime of genocide, singling out in particular its failure to arrest the primary suspect in the Srebrenica massacre, Ratko Mladić, who was indicted by the ICTY for his role in the crime in November 1995. The ICJ signalled the existence of serious evidence implicating Serbia in → *war crimes* and → *crimes against humanity* committed during the war in Bosnia and Herzegovina, much of this admitted by Serbia during the proceedings before the ICJ, but recalled that its jurisdiction was confined to the crime of genocide pursuant to Art. IX Genocide Convention. It had no jurisdiction to pronounce on crimes against humanity, war crimes and other atrocities.

B. Procedural Background of the Case

4 Bosnia and Herzegovina had been a component republic of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia since the latter's creation, in 1945, following World War II. The other republics were relatively homogenous in terms of ethnic composition, although they all had significant minority populations (see also → *Minorities, European Protection*; → *Minorities, International Protection*). In Bosnia and Herzegovina, on the other hand, there was no dominant ethnic group. Its multi-ethnic population consisted of large numbers of Serbs, Croats, and Muslims. As Yugoslavia was disintegrating, in the early 1990s, its large Serb

minority favoured amalgamation with Serbia itself, but this was opposed by the other two ethnic groups as well as by the European Union. Bosnia and Herzegovina seceded from Yugoslavia in April 1992, and armed conflict between the ethnic groups began almost immediately (see also → *Armed Conflict, Non-International*). The war was characterized by campaigns of what was soon labelled → *ethnic cleansing*, aimed at driving the various ethnic groups from their ancestral homes.

5 Bosnia and Herzegovina's application to the ICJ was filed on 20 March 1993. Invoking Art. IX Genocide Convention as a basis for jurisdiction, Bosnia and Herzegovina charged that Yugoslavia 'has breached, and is continuing to breach, its legal obligations toward the People and State of Bosnia and Herzegovina under Articles I, II (a), II (b), II (c), II (d), III (a), III (b), III (c), III (d), III (e), IV and V of the Genocide Convention ...' (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case [Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro]; [Genocide Convention Case] Application Instituting Proceedings Submitted by the Republic of Bosnia and Herzegovina*, Annex I to GEN 93/14, para. 135). By then, all that remained of Yugoslavia's territory were the republics of Serbia and Montenegro and → *Macedonia*. Yugoslavia had transformed the Yugoslav People's Army units stationed in Bosnia and Herzegovina into a Bosnian Serb army, which it continued to support throughout the conflict until its denouement with the Dayton Peace Accords, signed in Paris in December 1995.

6 When the application to the ICJ was initiated, Bosnia also sought → *interim (provisional) measures of protection*, pursuant to Art. 41 ICJ Statute, asking '[t]hat Yugoslavia (Serbia and Montenegro), together with its agents and surrogates in Bosnia and elsewhere, must immediately cease and desist from all acts of genocide and genocidal acts against the People and State of Bosnia and Herzegovina ...' (*Genocide Convention Case, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina* [20 March 1993] para. 14 (1)). Yugoslavia replied with a request that the Court order provisional measures against Bosnia and Herzegovina, including leaving alone Serb towns, ceasing destruction of Orthodox churches and places of worship and of other Serb cultural heritage, and that the government of Bosnia 'put an end to all acts of discrimination based on nationality or religion and the practice of "ethnic cleansing", including the discrimination related to the delivery of humanitarian aid, against the Serb population in the "Republic of Bosnia and Herzegovina"' (*Genocide Convention Case, Response of the Government of the Federal Republic of Yugoslavia to the Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina* para. 4; see also → *Racial and Religious Discrimination*).

7 On 8 April 1993, the ICJ ordered provisional measures against Yugoslavia, and indicated that neither party should take action that might aggravate or extend the dispute. The court held that Art. IX Genocide Convention appeared 'to afford a basis on which the jurisdiction of the Court might be founded to the extent that the subject-matter of the dispute relates to "the interpretation, application or fulfilment" of the Convention, including disputes "relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III" of the Convention' (*Genocide Convention Case [Provisional Measures]* 26). The ICJ refused to assume jurisdiction on other bases, and concluded that it had to 'proceed therefore on the basis only that it has *prima facie* jurisdiction, both *ratione personae* and *ratione materiae*, under Art. IX of the Genocide Convention' (*ibid* 14). The ICJ's order said that 'there is a grave risk of acts of genocide being committed' (*ibid* 45).

8 On 27 July 1993, Bosnia and Herzegovina applied once again to the ICJ for additional provisional measures. The application focused on issues arising from the arms embargo placed upon the entire region by the United Nations Security Council ('UNSC'; → *United Nations, Security Council*). Bosnia and Herzegovina asked the Court to declare '[t]hat in order to fulfil their obligations under the Genocide Convention under the current circumstances, all contracting parties thereto must have the ability to provide military weapons, equipment, supplies and armed forces (soldiers, sailors, airpeople) to the Government of Bosnia and Herzegovina at its request' (*Genocide Convention Case, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina* [27 July 1993] para. E (9); see also → *Armed Forces*; → *Military Assistance*). Yugoslavia again answered with its own request for provisional measures, seeking an order against the 'so-called Republic of Bosnia and Herzegovina' that it take all measures within its power to prevent commission of the

crime of genocide against the Serb ethnic group (*Genocide Convention Case [Request for the Indication of Provisional Measures made by the Federal Republic of Yugoslavia]*). The court concluded, unanimously, that Yugoslavia 'should immediately, in pursuance of its undertaking in the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 9 December 1948, take all measures within its power to prevent commission of the crime of genocide' (*Genocide Convention Case, Request on the Indication of Provisional Measures [Order of 8 April 1993]*, para. 52 (A) I) and, by 13 votes to one, that it should 'ensure that any military, paramilitary or irregular armed units which may be directed or supported by it, as well as any organizations and persons which may be subject to its control, direction or influence, do not commit any acts of genocide, of conspiracy to commit genocide, of direct and public incitement to commit genocide, or of complicity in genocide, whether directed against the Muslim population of Bosnia and Herzegovina or against any other national, ethnical, racial or religious group' (ibid para. 51 (A) II). The ICJ refused the applicant's request that it also consider the Treaty between the Allied and Associated Powers and the Kingdom of Saint-Germain-en-Laye of 10 September 1919, as well as the customary and conventional international laws of war and international humanitarian law in the context of the litigation (→ *Humanitarian Law, International*).

9 Shortly after the issuance of the second provisional measures order, Bosnia declared its intention to institute proceedings against the United Kingdom, based on the latter's obligation to prevent genocide. Its statement charged that the UK was 'jointly and severally liable for all of the harm that has been inflicted upon the People and State of Bosnia and Herzegovina because the United Kingdom is an aider and abettor to genocide under the Genocide Convention and international criminal law' (UN Doc A/48/659– S/26806). The UK replied, on 6 December 1993, that the application was without foundation, and on 17 December Bosnia and Herzegovina informed the UNSC of its decision not to proceed against the UK.

10 On 11 July 1996, the ICJ dismissed the preliminary objections formulated by Serbia and Montenegro, concluding it had jurisdiction to adjudicate the dispute on the basis of Art. IX Genocide Convention. Serbia and Montenegro subsequently formulated counter-claims against Bosnia and Herzegovina, but these were later withdrawn.

11 In 2001, Serbia and Montenegro asked the ICJ to revise its earlier judgment on admissibility, on the grounds that at the time it had not been a member of the → *United Nations* and therefore could not have been a party to the ICJ Statute (→ *International Organizations or Institutions, Membership*). Moreover, Serbia and Montenegro argued that it only became a party to the Genocide Convention on 8 March 2001, and that its accession included a reservation to Art. IX Genocide Convention. By judgment of 3 February 2003, the ICJ ruled the application for revision to be inadmissible (*Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia], Preliminary Objections [Yugoslavia v Bosnia and Herzegovina]*). Nevertheless, the ICJ returned to this jurisdictional question in its final judgment on the merits of the case.

C. Jurisdiction

12 The jurisdiction of the ICJ in the case was founded on Art. IX Genocide Convention. The Socialist Federal Republic of Yugoslavia had been a party to the Genocide Convention since 1950. Serbia and Montenegro argued that it was not the continuator State of the former Yugoslavia (→ *State Succession in Treaties*), and therefore was not a party either to the Genocide Convention or to the ICJ Statute at the relevant periods. Although Serbia and Montenegro had initially claimed the opposite, it contended that when it applied and was admitted to the UN in 2000, this confirmed that it had not been a member of the organization, and therefore not in effect the continuator State of the former Yugoslavia, from 1992 to 2000. Indeed, in 1992, both the UNSC and the United Nations General Assembly ('UNGA'; → *United Nations, General Assembly*) had taken the position that Serbia and Montenegro (which was then called the Federal Republic of Yugoslavia) did not continue the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and that it would have to apply for membership in the UN. Serbia and Montenegro's claim was bolstered by the fact that in the *Legality of the Use of Force Case* that it had filed against several → *North Atlantic Treaty Organization (NATO)* Member States relative to the 1999 bombing campaign, the ICJ had declined jurisdiction because

Serbia and Montenegro had not been a member of the UN prior to its admission in 2000 (*Case concerning the Legality of the Use of Force [Serbia and Montenegro v Belgium et al] [Preliminary Objections]*).

13 Basing itself on the norm of *res iudicata*, which is codified in Art. 60 ICJ Statute, the ICJ dismissed Serbia and Montenegro's jurisdictional argument. Two principles, applicable in both national and international law, were invoked in justification. First, the stability of legal relations requires that litigation come to an end. Second, it is in the interests of each party to a dispute that an adjudicated issue not be argued again. Otherwise, principles governing the legal settlement of disputes would be breached. Judges Skotnikov, Ranjeva, Shi, and Koroma dissented, questioning the jurisdiction of the ICJ with respect to Serbia and Montenegro. On the other hand, the vice-president of the Court, Judge Al-Khasawneh, in dissent, criticized the ICJ's earlier ruling in the *Legality of the Use of Force Case*, and wrote that Serbia and Montenegro had been the continuator of Yugoslavia from 1992 onward.

D. Findings on the Merits

14 Although it dismissed the charges against Serbia in this respect, on factual grounds, the ICJ recognized that a State could commit the crime of genocide. In other words, the Genocide Convention imposes a duty upon a State not to commit genocide in addition to other obligations, such as the requirement that it prosecute those suspected of committing the crime, that it punish them appropriately, and that it co-operate in → *extradition*. The finding was germane not only to the general issue of State criminal responsibility but also to the interpretation of Art. IX, which establishes the jurisdiction of the ICJ with respect to disputes about the interpretation, application or fulfilment of the Genocide Convention. Judges Shi, Koroma, Tomka, and Owada dissented with this finding of the ICJ.

15 Rejecting the charge that Serbia had actually committed genocide, the ICJ proposed a relatively restrictive interpretation of the definition of the crime, distinguishing it from acts of 'ethnic cleansing'. The court applied the definition of 'ethnic cleansing' proposed in the Interim Report of the Commission of Experts, presented to the UNSC in 2003: 'rendering an area ethnically homogeneous by using force or intimidation to remove persons of given groups from the area' (*Genocide Convention Case [Judgment]* 71). The ICJ said that an intent to render an area 'ethnically homogenous' was not genocidal unless it was associated with physical destruction of the group in question (*ibid*).

16 With respect to groups protected by the Genocide Convention, the ICJ did not accept the applicant's argument defining the victim group as the 'non-Serb' population of Bosnia and Herzegovina. This negative definition did not correspond to the intent of the drafters of the Genocide Convention (see also → *Treaties, Object and Purpose*), said the ICJ, insisting that the group must have particular positive characteristics and not the lack of them. Rejection of proposals to include within the Genocide Convention political groups and cultural genocide provided the ICJ with additional evidence of its focus on the positive identification of groups with specific distinguishing well-established and perhaps immutable characteristics.

17 The ICJ relied very heavily on the case-law of the ICTY in terms both of factual issues and the legal consequences to be drawn from determinations of fact, especially the judgment of the Appeals Chamber in *Krstić* and of the Trial Chambers in *Krstić*, *Brđanin*, and *Stakić*. In effect, it treated the ICTY as a specialized judicial body deserving of considerable deference for its expertise in the area of → *international criminal law*. The ICJ returned to the debate about the test for control by a State of paramilitary units that it applied in the → *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua Case (Nicaragua v United States of America)*, and that the Appeals Chamber of the ICTY criticized in the *Tadić Appeals Judgment*. The ICJ explained that its deference for the ICTY was confined to matters within the latter's expertise, and that it would continue to follow its established jurisprudence with respect to matters of general public international law (→ *General International Law [Principles, Rules and Standards]*).

18 On the subject of factual allegations, the ICJ noted that with the exception of two cases involving the atrocities committed at Srebrenica in 1995, there had been no convictions by the ICTY with respect to charges of genocide. In addition to judicial decisions, it also referred to the policy of the Office of the Prosecutor, eg in deciding to withdraw genocide charges as part of plea negotiations, as additional evidence raising doubts about the existence of genocide during the three-year long conflict. The ICJ accepted the

ICTY's conclusion that the massacre of 7000 men and boys at Srebrenica amounted to genocide, although without any particular analysis beyond reference to the two cases where this has been decided.

19 Although the ICJ did not hold Serbia responsible for involvement or complicity in the Srebrenica massacre, it held that Serbia had failed in its duty to prevent genocide. The Genocide Convention includes the word 'prevention' in its title. Art. 1 Genocide Convention confirms that States Parties 'undertake to prevent' the crime, although there is nothing further in the Genocide Convention to suggest the scope of this obligation, aside from duties in the realm of criminal prosecution concerning their own territory. The most radical development in the judgment of the ICJ is its conclusion with respect to the meaning and scope of the duty to prevent genocide: '... for a State to be held responsible for breaching its obligation of prevention, it does not need to be proven that the State concerned definitely had the power to prevent the genocide; it is sufficient that it had the means to do so and that it manifestly refrained from using them ...' (ibid 158). As the ICJ explained, '[t]he obligation to prevent the commission of the crime of genocide is imposed by the Genocide Convention on any State party which, in a given situation, has it in its power to contribute to restraining in any degree the commission of genocide' (ibid 165). '[T]he obligation to prevent genocide places a State under a duty to act which is not dependent on the certainty that the action to be taken will succeed in preventing the commission of acts of genocide, or even on the likelihood of that outcome' (ibid). Obviously, Serbia's duty extended outside its own territory, to acts committed by military forces over whom it might be in a position to exercise some influence. Unable to conclude that there was a causal relationship between Serbia's inaction and the tragic events at Srebrenica, the ICJ refused to make an order requiring → *compensation*.

20 Along the same lines, the ICJ also found that Serbia had failed to observe the provisional measures orders issued in 1993. Finally the ICJ condemned Serbia for its failure to arrest the prime suspect in the Srebrenica massacre, General Ratko Mladić, and to surrender him to the ICTY for prosecution. The judgment noted the existence of 'plentiful and mutually corroborative' evidence indicating that Mladić had been on the territory of Serbia on several occasions and for substantial periods during the last few years (ibid 160), without the Serb authorities 'doing what they could and can reasonably do to ascertain exactly where he is living and arrest him' (ibid).

21 As is customary, several judges appended individual, concurring and dissenting opinions. The vice-president of the ICJ, Judge Al-Khasawneh, strongly endorsed the arguments of the applicant, as did the ad hoc judge for Bosnia and Herzegovina. Judge Al-Khasawneh said there was 'massive and compelling evidence' that Serbia had been involved in genocide during the conflict, either as a principal perpetrator or accomplice (*Genocide Convention Case [Judgment], Dissenting Opinion of Vice-President Al-Khasawneh* 1). He said the ICJ should have ordered Serbia to produce certain documents, failing which it would be in a position to draw incriminating factual inferences. Judge Keith also dissented, but only with regard to Serbia's complicity in the Srebrenica massacre, which he considered to be established by the evidence before the ICJ.

E. Concluding Comments

22 The 26 February 2007 judgment of the ICJ brought to a conclusion proceedings that had been initiated almost 14 years previously. Only one judge who had participated in the first provisional measures hearing in 1993, Ranjeva, remained on the bench when the final decision was rendered. The ICJ adopted a prudent and relatively narrow interpretation of the definition of genocide, notably in refusing to extend its scope to acts of 'ethnic cleansing' not involving the physical destruction of a national, racial, ethnic or religious group. Nevertheless, the ICJ regularly insisted that it in no way questioned the validity of evidence concerning Serb atrocities during the conflict in Bosnia and Herzegovina, although these were appropriately described as war crimes and crimes against humanity rather than as genocide.

23 The ICJ's reliance upon judgments and other materials of the ICTY suggests a hierarchical vision of the relationship between international courts and tribunals, with the supreme international tribunal showing great deference to specialized bodies within their own area of expertise. Nevertheless, in relying more or less uncritically upon the determinations of the ICTY, the ICJ failed to address some of the inconsistencies within that very jurisprudence. It noted, for example, that genocide had not been established with respect

to the conflict as a whole aside from the specific case of the Srebrenica massacre of July 1995. The ICTY relied on a narrow definition of genocide which largely excluded the phenomenon known as 'ethnic cleansing', and the ICJ endorsed this approach. But there are difficulties reconciling the Srebrenica decisions with the other rulings, to the extent that the Srebrenica massacre may best be described as an extreme form of ethnic cleansing. Although men of military age were victims of the killings, women, children and the elderly were evacuated, suggesting that the intent was to 'cleanse' Srebrenica of Muslims rather than to physically exterminate them as a group. By deferring to the ICTY's analyses, the ICJ did not help to resolve the existing ambiguities in the case-law.

24 The decision will largely lay to rest efforts to enlarge the definition of the crime of genocide, for which there have been many calls over the years. Atrocities involving mass killing that fall short of the relatively restrictive definition affirmed by the ICJ will likely be addressed by international tribunals under the rubric of crimes against humanity. Finally, the ICJ provided a bold interpretation of the enigmatic duty to prevent genocide, requiring States to take action to prevent genocide when they have the means and the influence to do so, even when it occurs outside their own territory. In this respect, the decision reinforces the emerging doctrine of the → *responsibility to protect* which was incorporated in the 'Outcome Document' of the Summit of Heads of State and Government of September 2005 (UNGA Res 60/1).

Select Bibliography

LB de Chazournes 'Les ordonnances en indication de mesures conservatoires dans l'affaire relative à l'application de la convention pour la prévention et la répression du crime de génocide' (1993) 39 AFDI 514-39.

C Gray 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro))' (1994) 43 ICLQ 697-704.

R Maison 'Les ordonnances de la CIJ dans l'affaire relative à l'application de la Convention sur la prévention et la répression du crime de génocide' (1994) 5 EJIL 381-400.

S Maljean-Dubois 'L'arrêt de la CIJ du 11 juillet 1996 en l'affaire relative à l'application de la Convention pour la prévention et la répression du crime de génocide (exceptions préliminaires)' (1997) 2 Revue de l'Association française pour les Nations Unies 107-17.

PHF Bekker 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide' (1998) 92 AJIL 508-17.

WA Schabas *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes* (CUP Cambridge 2000).

M Craven 'The Bosnia Case Revisited and the "New" Yugoslavia' (2002) 15 LJIL 323-43.

G Mettraux *International Crimes and the ad hoc Tribunals* (OUP Oxford 2005).

C Kress 'The Crime of Genocide under International Law' (2006) 6 IntlCLR 461-502.

M Milanovic 'State Responsibility for Genocide' (2006) 17 EJIL 553-604.

M Milanovic 'Symposium: The ICJ Judgment on Genocide in Bosnia: a Missed Opportunity?' (2007) 5 JICJ 827-912.

EA Andersen 'The Case of Bosnia and Herzegovina' in EA Andersen and B Lindsnaes (eds), *Towards New Global Strategies: Public Goods and Human Rights* (Nijhoff Leiden 2007) 199-213.

M Arcari 'L'attribuzione allo Stato dei atti di genocidio nella sentenza della Corte internazionale di giustizia nel caso Bosnia-Erzegovina c. Serbia' (2007) 1 Diritti umani e diritto internazionale 565-78.

A Cassese 'On the Use of Criminal Law Notions in Determining State Responsibility for Genocide' (2007) 5 JICJ 875-87.

M Frulli 'Un passo Avanti e due indietro: responsabilità individuale e responsabilità statale nella sentenza della Corte internazionale di giustizia del caso Bosnia-Erzegovina c. Serbia' (2007) 1 Diritti umani e diritto internazionale 579-93.

A Ollivier 'The Judgment of the International Court of Justice in the "Genocide" Case between Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro' (2007) 46 ILM 185-87.

A Riddell 'Report on the Oral Proceedings in the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro): Selected Procedural Aspects' (2007) 20 LJIL 405-40.

- J Seymour 'Jurisdiction and Responsibility by Necessary Implication: Genocide in Bosnia' (2007) 66 CLJ 249-53.
- S Sivakumaran 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)' (2007) 56 ICLQ 695-708.

Selected Documents

- Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia)*, Preliminary Objections (*Yugoslavia v Bosnia and Herzegovina*) [2003] ICJ Rep 7.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, Application Instituting Proceedings Submitted by the Republic of Bosnia and Herzegovina (20 March 1993) Annex I to GEN 93/14.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro) (Judgment)* (26 February 2007) General List 91.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro) (Provisional Measures)* [1993] ICJ Rep 3.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina (20 March 1993) Annex II to GEN 93/15.
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, Response of the Government of the Federal Republic of Yugoslavia to the Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the 'Republic of Bosnia and Herzegovina' (1 April 1993).
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina (27 July 1993).
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)*, Request for the Indication of Provisional Measures made by the Federal Republic of Yugoslavia (10 August 1993).
- Case concerning the Legality of the Use of Force (Serbia and Montenegro v Belgium et al) (Preliminary Objections)* [2004] ICJ Rep 279.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (adopted 9 December 1948, entered into force 12 January 1951) 78 UNTS 277.
- General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Republic of Bosnia and Herzegovina, Republic of Croatia, Federal Republic of Yugoslavia) (done 21 November 1995, signed 14 December 1995) 7 (1) US Department of State Dispatched Supplement (Dayton Peace Accords).
- Interim Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992) (6 October 1992) UN Doc S/35374 (1993).
- Prosecutor v Tadić (Judgment)* IT-94-1-A (15 July 1999).
- UNGA Res 60/1 (16 September 2005) GAOR 60th Session Supp 49 vol 1, 3.

GRENZELOOS PLEITEN

DOOR / MARCO DE VRIES

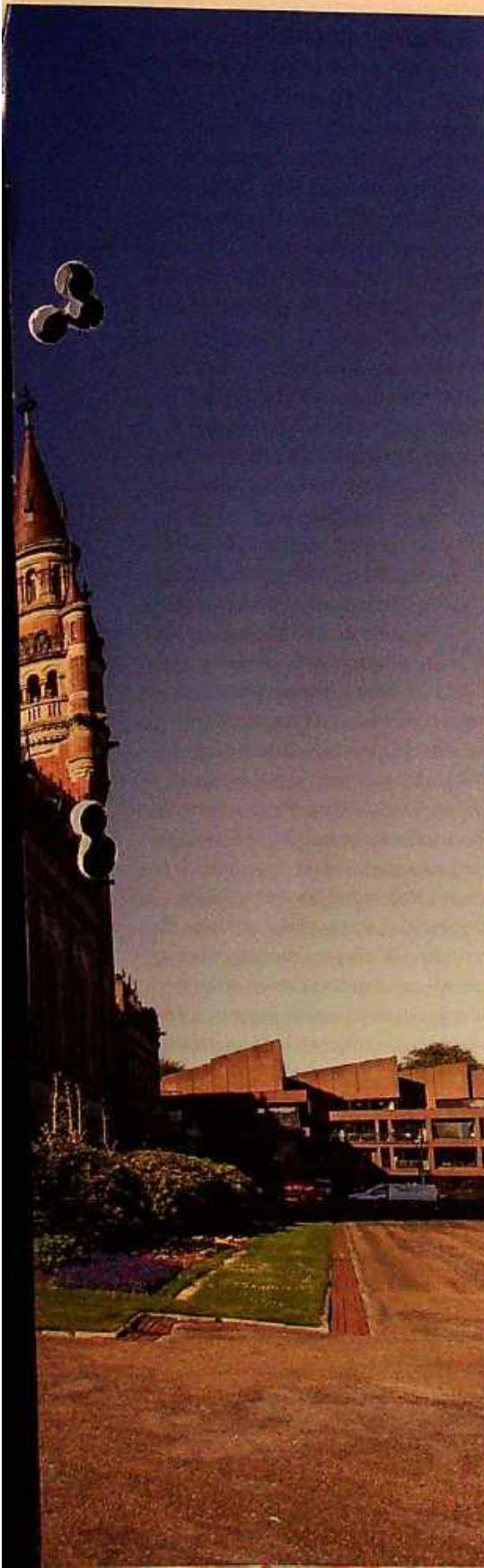
Den Haag is de hoofdstad van het internationale recht. Niettemin zijn Nederlandse advocaten bij de internationale gerechtshoven op een hand te tellen.

Al meer dan een eeuw komen landen naar het Haagse Vredespaleis om op beschaafde wijze hun soms wereldschokkende burenruzies uit te praten. Sinds de jaren negentig is 'The Hague' ook een schrikbeeld voor dictators en krijgsheren, die er terechtstaan voor misdrijven tegen de mensheid. 'De inzet van zo'n internationaal geschil is enorm groot,' zegt Phon van den Biesen: 'Oorlog. Kernwapens. Aanspraken op stukken land of zee. Dat maakt dit werk zo interessant en bevredigend.' Hij krijgt vaak vragen van collega's of studenten. Hoe is hij zover gekomen? Wat zijn de verschillen met ons eigen rechtstelsel? 'Het werkt allemaal wat anders dan in het Nederlandse recht,' zegt Caroline Buisman, die ook ruim internationale ervaring heeft: 'Wat mij betreft kunnen we er hier nog wat van opsteken.' Het is een select gezelschap. Eén advocaat treedt regelmatig op bij het Internationaal Gerechtshof, het ICJ. Vijf tot tien Nederlandse advocaten staan verdachten bij voor het Internationaal Strafhof of een internationaal tribunaal. En dan is er nog een raadsman die soms betrokken is bij het permanente Hof van Arbitrage (ook in het Vredespaleis). Dat is het wel zo'n beetje. De internationale rechtspraak blijkt in Nederland paradoxaal genoeg een klein wereldje. Je moet er mensen kennen. 'Ik ben er via een omweg ingerold,' vertelt Van den Biesen (1952) op zijn kantoor aan de Amsterdamse

Herengracht. Eind jaren tachtig procedeerde hij namens een groep van twintigduizend activisten tegen plaatsing van kruisraketten in Nederland. Hij hielp een internationale club oprichten van juristen tegen kernwapens en werd een paar jaar later door een van de leden gevraagd om te helpen bij een zaak voor het Internationaal Gerechtshof. Een kort geding van Bosnië tegen Servië. Het was 1993, de oorlog was nog maar net begonnen. 'Ik wilde graag helpen, desnoods als krullenjongen of tassendrager,' lacht Van den Biesen: 'We wonnen ook nog. Servië werd veroordeeld. We waren heel blij. Het leek een mijlpaal.'

BODEMPROCEDURE

Maar de oorlog ging door. Het ergste moest nog komen. VN-ambassadeur voor Bosnië Mohammed Sacirbey vroeg Van den Biesen om *Deputy Agent* te worden in de bodemprocedure. 'Dit soort internationale rechtszaken doe je met een team van minimaal vijf, zes juristen, vaak hoogleraren. En daarnaast nog een aantal *researchers*,' legt Van den Biesen uit: 'Ik mocht ze bij elkaar gaan zoeken en aansturen. Een enorme eer en heel uitdagend om met die experts op gelijk niveau te overleggen.' Het werd met veertien jaar de langstlopende, en waarschijnlijk ook meest beladen zaak uit de geschiedenis van het ICJ. Zijn de feiten in dit soort zaken vaak goed gedocumenteerd, bewijs van intellectueel daderschap ligt veel moeilijker. In hoeverre zijn politieke ►

Phon van den Biesen

en militaire leiders verantwoordelijk voor excessen op het slagveld? Op die uiteindelijk politieke vraag strandde ook de slepende zaak van Bosnië tegen Servië. De oorlog was al jaren afgelopen en Milošević was zelfs al overleden in zijn Scheveningse cel. Toch oordeelde het ICJ dat Belgrado niet medeplichtig was aan genocide. 'Dat was een grote teleurstelling,' zegt Van den Biesen: 'Het Hof volgde ons in de meeste punten, maar trok niet onze conclusie. Het Hof oordeelde wel dat Servië zijn verplichting om genocide te voorkomen niet had nageleefd en Karadzic en Mladic toen nog niet had uitgeleverd. Maar niet de hoofdprijs waar we op koersten.' Nog tijdens de Bosnisch-Servische zaak werd Van den Biesen benaderd voor andere geschillen. Hij stond het Afrikaanse Djibouti bij in een proces tegen Frankrijk. Hij was betrokken bij een *Advisory Opinion* van het Hof over kernwapens. Daarna procedeerde hij namens de Marshalleilanden om de jurisprudentie over het gebruik van kernwapens nog wat scherper te krijgen. 'Dat land ondervindt nog altijd de gevolgen van atoomproeven,' zegt Van den Biesen: 'Helaas werd die zaak door het Hof – in een in vakkringen behoorlijk omstreden uitspraak – niet-ontvankelijk verklaard. Nu, vier jaar later, staat proliferatie van kernwapens weer helemaal op de agenda.' Procederen in het deftige Vredespaleis gaat er anders aan toe dan voor de Nederlandse rechter, ondervond Van den Biesen. Stukken moesten in 125-voud worden aangeleverd, op een speciaal formaat papier. Iedereen moet pleiten in het juridische of wetenschappelijke tenue van zijn eigen land. Dus zie je allerlei verschillende toga's, pruiken en professorale hoeden voorbijkomen. Over alle proceshandelingen en termijnen wordt onderhandeld, want alles moet met instemming van beide partijen. Interpellaties komen niet voor. 'Heel soms stelt een van de vijftien rechters tijdens de zitting een vraag,' zegt Van den Biesen: 'Dan krijg je diezelfde vraag 's avonds op papier bezorgd met het verzoek om binnen een week schriftelijk te antwoorden. Ze willen voorkomen

waar eigenlijk weinig bewijs tegen was,' herinnert Buisman zich: 'Een praatjesmaker met een onervaren Kroatische advocaat. In zo'n typisch Angelsaksisch kruisverhoor werd de man helemaal klemgezet. Er was ook een psychopaat die zich sir Adolf noemde. Hij was duidelijk verminderd toerekeningsvatbaar, maar kreeg toch veertig jaar. Als stagiair volgde ik de zittingen vanaf de publieke tribune, tussen de familie van de verdachten. Er werd veel gehuild. Ik zag een Kroaat die onder dwang mannen had geëxecuteerd in Srebrenica. Hij was gefolterd, een gebroken man. Ik vond dat heftig. Daar is de advocaat in mij opgestaan.'

Een paar jaar later kon ze aan de slag bij de verdediging van het Rwanda-tribunaal. Vierenhalf jaar werkte ze in Arusha, Tanzania in het *defense team* van een Hutu generaal.

'Mijn drijfveer is het menselijke aspect, juist in een zwaarbeladen zaak'

dat een advocaat spontaan antwoord geeft en later vanuit de hoofdstad wordt teruggefloten.'

SREBRENICA

Een paar kilometer van het monumentale Vredespaleis verrijzen de speelse schaaqbordgevels van het Internationaal Strafhof (ICC) uit de Scheveningse duinen. Caroline Buisman (1970) van het recent opgerichte Amsterdamse kantoor Bijzonder Strafrecht Advocatuur, is als een van de weinige Nederlandse advocaten nauw verbonden aan het strafhof. Ze zit zelfs in het bestuur van de ICC Bar Association en verdedigde verdachten uit Congo, Rwanda, Kosovo, Kenia en Sierra Leone. 'Ik wilde altijd al iets internationaals,' vertelt ze: 'Maar ik heb ook veel geluk gehad.' Na haar studie in Leiden liep ze in 1999 stage bij de openbaar aanklager van het Joegoslaviëtribunaal. 'Mijn zaak ging over een kleine vis

komen en wie is nu precies verantwoordelijk? Dat ligt vaak veel ingewikkelder dan regeringen en ngo's willen doen geloven. Het leed van de slachtoffers is vreselijk, maar ze zijn lang niet allemaal uit op wraak.' Vanuit Nederland staat ze Victoire Ingabire bij, de Hutu vluchteling die terugkeerde als presidentskandidaat, jaren vastzat in Rwanda en onlangs is vrijgelaten. Is ze niet bang partij te kiezen in een ingewikkeld en gruwelijk conflict? 'Ik verdedig ook Tutsi's,' zegt ze: 'Ik doe niets af aan de genocide. Maar ik spreek me wel uit tegen het huidige regime in Rwanda.' 'Ik kies altijd bewust partij,' zegt Van den Biesen: 'Ik wil graag een publiek belang verdedigen, tegen kernwapens en destijds tegen de agressor Servië. In zo'n zaak met honderdduizend doden, tienduizenden verkrachtelingen en miljoenen ontheemden ga je niet collegiaal handen schudden met de tegenpartij op de gang van het

Destijds kreeg ik vaak verwijten,' zegt ze: 'Hoe kun je verdachten van genocide bijstaan? Mijn drijfveer is het menselijke aspect, juist in zo'n zwaarbeladen zaak. Hoe heeft het zover kunnen

Vredespaleis. De Serviërs verweten de Bosniërs ook allerlei oorlogsmisdaden. Ze hadden de gewoonte om op zitting weerzinwekkende foto's te presenteren van verminkte lijken. Daar waren wij veel terughoudender in. Oorlog levert geen mooie plaatjes op. Maar ik heb nooit spijt gehad van mijn stellingname.'

CHARLES TAYLOR

De afgelopen jaren verdedigde Buisman rebellen uit Congo en Kosovo, maar ook het voormalig staatshoofd van Liberia. 'Charles Taylor zag ik twee keer per week in de gevangenis van Scheveningen,' vertelt ze: 'Dan noemde ik hem wel *mister President*, ja. Maar naar mij was hij een charmante, vriendelijke man. De sfeer in die gevangenis is ook verrassend amicaal. De Afrikanen voetballen tegen de Joegoslaven. Gezworen vijanden zie je opeens verbroederen.' Wat haar opviel, was dat de tribunalen allemaal een Angelsaksische inslag hadden. De tegenstelling werd nog versterkt door institutioneel wantrouwen. In de gebouwen van het Joegoslaviëtribunaal werden advocaten zo veel mogelijk geweerd. 'Op alle deuren zaten stickers: Verboden voor rodekaarthouders, advocaten dus,' lacht Buisman: 'We mochten zelfs de kantine en de bibliotheek niet in.' Het wantrouwen is nu minder. De Bar Association praat tegenwoordig zelfs mee over het beleid van het ICC. 'We hebben hard moeten werken om meer inspraak te krijgen,' zegt Buisman. De procesregels van het ICC voelen wat meer continentaal. 'Maar vergeleken met het Nederlandse systeem blijft het een tweepartijensysteem, waar je als verdediging een eigen zaak moet opbouwen,' analyseert Buisman: 'En dat is goed. Er is geld om eigen onderzoek te doen, tijd voor getuigen op zitting. Het maakt het werk van advocaat niet alleen interessanter maar ook beter.' Van den Biesen noemt het werken in een internationaal team verfrissend. 'Om een langere periode samen aan een zaak te werken, geeft veel

voldoening,' zegt hij: 'Samen ideeën verzamelen voor een pleidooi, *research* laten doen, nieuwe juridische wegen verkennen. Het internationale recht is ook nog zo in ontwikkeling.'

VETPOT

Financieel is het geen vetpot. 'Er is een klein groepje hoogleraren dat bij het ICJ veel voor het hekje staat,' zegt Van den Biesen: 'Maar ik kan er mijn Nederlandse praktijk niet voor opgeven. De Marshall-eilanden-zaak was een drama. Er is een soort toevoegingsregeling voor kleine, armenlanden, maar dat werkt pas als je de preliminaire fase door bent. We hebben dus drie jaar *pro bono* gewerkt. Maar het ging over kernwapens, dus dan moet het maar.'

En had Charles Taylor – veroordeeld voor een burgeroorlog om bloeddiamanten – diepe zakken? 'Dat weet ik niet,' glimlacht Buisman: 'Dat is in ieder geval nooit aange-toond. Ik word meestal betaald uit een rechtsbijstandsfonds. Over geld wordt altijd geklaagd, maar het betaalt beter dan de Nederlandse toevoegingszaken. Soms krijg je een lumpsum, soms een vast maandbedrag. De zaken lopen gemiddeld natuurlijk veel langer en er is budget voor veldonderzoek.'

Tips voor studenten of collega's vindt ze moeilijk. Laat je gezicht zien op lezingen en bijeenkomsten in Den Haag. Bouw een netwerk op. Doe een Angelsaksische master (LLM) erbij. Schrijf een proefschrift. 'Ik heb geluk gehad dat het nog niet potdicht zat. Nu zijn er minder zaken en meer mensen die gespecialiseerd zijn.' 'In principe moet je gepro-moveerd zijn, liefst ook met een leerstoel,' adviseert Van den Biesen: 'Internationale collega's hebben vaak geprobeerd mij bij een nieuwe zaak te betrekken. Maar zo'n land accepteert alleen academische *hotshots*. Verder staan hun eigen

hoogleraren allemaal te dringen.' Daar komt bij dat de internationale rechtsorde, na twee decennia bloei, nu van verschillende kanten politieke tegenwind heeft. Bij het ICC stagneert het aantal nieuwe zaken. Er lopen wel internationale onderzoeken in bijvoorbeeld Syrië, Afghanistan en Irak. Zo nu en dan laait de kritiek op het Strafhof weer op, zoals na de recente vrijspraak in hoger beroep voor de Congolese krijgshoofd Jean-Pierre Bemba. 'Het ICC is nog geen succesverhaal,' erkent Buisman: 'Het heeft een moeilijke start gehad. Ik heb meer vertrouwen in de nieuwe aanklager, maar het blijft lastig schipperen tussen rechtvaardigheid en politieke realiteit.'

'Het betaalt beter dan Nederlandse toevoegingszaken'

Het Internationaal Gerechtshof kampt met hetzelfde dilemma. Phon van der Biesen: 'Als ik somber ben, denk ik: het ICJ is vooral goed in grensdisputen. De permanente leden van de Veiligheidsraad hebben altijd een rechter in het ICJ en de rechters volgen in de praktijk bijna altijd de lijn van hun hoofdstad. Aan de andere kant is het verstandig dat ze niet alleen bepalen wat het recht is, maar ook een uitspraak doen die ten uitvoer kan worden gelegd.' ■

Caroline Buisman

Zijlstra - Groot Rusland - Leugen

4 In het nieuws

13-02-18 NRC

Controverse rond uitspraken Zijlstra

MARN KRAANBOUY

INTERVIEW **HALBE ZIJLSTRA** VVD-MINISTER

'Ik wil niet half zwevend naar Lavrov'

Ja, Zijlstra loog over Poetin, maar hij hoopt dat hij minister van Buitenlandse Zaken kan blijven.
„Desinformatie is als je apekool staat te vertellen.”

De minister die maandagmorgen in een politieke orkaan terecht kwam, heeft journalisten van NRC, De Telegraaf en Elsevier nog diezelfde middag bij zich op het departement uitgenodigd om uitleg te geven waarom hij in 2016 heeft gedaan alsof hij het verhaal van de Russische president Poetin over Groot Rusland zelf had gehoord. Maandag gaf Zijlstra tegenover de Volkskrant toe dat hij dit verhaal afkomstig was van iemand die bij dat gesprek aanwezig was geweest. Sindsdien ligt de minister onder vuur. Het is allemaal niet slim geweest, beseft Zijlstra nu ook wel. „Als er één ding vandaag duidelijk is geworden is het dat dit een heel domme actie is geweest.”

”

Dat dit een verkeerde inschatting is geweest is wel een understatement

Maar waarom hebt u het zo gedaan?

„Het verhaal was gewoon van grote geopolitieke betekenis. Dat wilde ik naar buiten brengen. Ik wilde de bron niet onthullen omdat dit consequenties zou kunnen hebben voor zijn bedrijf. Ik heb het verhaal over Poetin beschreven op een manier alsof ik daar geweest ben en dat is niet waar. Dat deed ik om het verhaal met de kracht te kunnen brengen die het verdiende. Maar dat dit een verkeerde keuze is geweest, moge duidelijk zijn. Als er iemand spijt van heeft dat het zo gedaan is dan ben ik het zelf wel.”

Wie was de bron?

„Dat ga ik niet zeggen. Ik wilde hem toen niet onthullen en dat ga ik nu ook niet doen. Het zou heel gek zijn als ik dat nu alsnog zou doen omdat ik nu alle ellende over me heen trek en in de problemen zit. Het is mijn keuze geweest, I have to live with it. Ik heb de bron willen beschermen op een totaal verkeerde manier, dat kan ik niet ongedaan maken. Maar het klopt wel wat hij over Poetin heeft gezegd.”

Daarbij hield niemand zich in Rusland bezig met het nieuws dat Zijlstra naar eigen zeggen over het voetlicht wilde brengen: dat Poetin streeft naar een 'Groot-Rusland'. Die term bestaat namelijk niet in het politieke discours van het Kremlin. Hoewel Moskou een agressieve politiek voert rond Russische minderheden in de buurlanden, is er in Moskou niemand die een 'Krim-scenario' voor de Baltische landen voorziet. Het Oekraïense schiereiland dat historisch sterke banden heeft met Rusland werd in 2014 bezet en geannexeerd. „Het is duidelijk dat Zijlstra een blamage wilde voorkomen”, zo zei politicoloog Igor Sjatrov tegen de Russische nieuwsdienst Spoetnik. Buitenlandexpert Anastasia Nevskaja zag het positief in: „Door het schandaal is de kans op een compromis tussen Den Haag en Moskou juist toegenomen.”

STEVEN D BRIX NOSAO

13-2-2016
KRAANBOUY TOEGEVOEGD

13-2-18 NRC

Commentaar

POETIN

13-2-18 NRC

Zijlstra mist na leugen de kracht die voor diplomatie vereist is

Een door het verspreiden van desinformatie aangeschoten Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken maakt woensdag zijn opwachting bij zijn Russische collega, minister van het land dat al tijden door Nederland van het verspreiden van desinformatie wordt beschuldigd. Een thrillerschrijver zou er wel raad mee weten.

Maar het is geen fictie, het is werkelijkheid. Minister Halbe Zijlstra (VVD) is met zijn openlijke erkenning dat hij, in tegenstelling tot eerdere beweringen, in 2006 niet aanwezig was bij een gesprek waar de Russische president Poetin zijn gedachten liet gaan over de vorming van een Groot-Rusland in ernstige problemen gekomen. Want hoeveel gezag heeft een minister die zich bedient van dit soort onwaarheden als hij op bezoek gaat bij dat door hem zo bekritiseerde Rusland? De vraag stellen is hem beantwoorden.

Het ernstige is dat Zijlstra zijn probleem de afgelopen maanden alleen maar groter heeft gemaakt door mystificaties over de ware gang van zaken in de datsja te blijven verspreiden. Hoe vaak wordt politici niet voorgehouden dat het gewoon spreken van de waarheid veel ellende kan voorkomen. Dat had Zijlstra in dit geval ook makkelijk kunnen doen.

Als fractieleider van de VVD maakte hij zich in 2016 op het congres van zijn partij onnodig groot toen hij verhaalde over zijn aanwezigheid bij het gesprek met Poetin. In zijn hoedanigheid van consultant werkzaam voor Shell zou Zijlstra, weggestopt achter in het zaaltje, Poetin hebben horen zeggen dat deze streefde naar een Groot Rusland waartoe Wit-Rusland, Oekraïne, de Baltische Staten en Kazachstan zouden behoren. Voor Zijlstra aanleiding om te waarschuwen voor een oorlog met Rusland.

Hoe vaak wordt politici niet voorgehouden dat het spreken van de waarheid veel ellende kan voorkomen?

Over de inhoud van de woorden laat Zijlstra ook nu nog altijd geen twijfel bestaan. Maar hij heeft ze dus niet zelf gehoord. Hij zegt deze te hebben vernomen van iemand die wel bij dat gesprek aanwezig was geweest. Om die persoon als bron in bescherming te nemen heeft Zijlstra het citaat op zichzelf betrokken, liet hij maandag in een verklaring weten. Bronbescherming is Zijlstra's goed recht, het siert hem zelfs, maar dat rechtvaardigt nog niet zijn gestuntel met de waarheid.

Om te waarschuwen voor Poetins annexatieplannen had hij zich in 2016 niet in een hoofdrol hoeven plaatsen. Vervolgens had Zijlstra afgelopen najaar - toen door toedoen van oud-Shell-topman Van der Veer een andere lezing van de gastenlijst in Poetins datsja naar buiten kwam waarop de naam van Zijlstra niet voorkwam - direct open kaart moeten spelen. Temeer daar de andere rolverdeling in het buitenverblijf geen afbreuk deed aan wat er door Poetin gezegd was.

Het slagveld oogt indrukwekkend: een minister die na lange tijd erkent de waarheid niet te hebben gesproken en dat „onverstandig” noemt. Dezelfde minister die de Tweede Kamer vorig jaar in relatie tot het „ondermijnende effect” van fake news uit Rusland liet weten als Nederland „de grens te trekken” bij het „zelf bewust verspreiden van onwaarheden”. Dat zou immers „onze geloofwaardigheid aantasten” en „haaks staan op beginselen van democratie en goed bestuur”.

Woensdag wordt minister Zijlstra in Moskou ontvangen door zijn ongetwijfeld breed grijnzende ambtgenoot Lavrov. Op de agenda staan zware onderwerpen zoals de MH17 en de oorlog in Syrië. In de diplomatie heet het dat onderhandelen kracht vereist. Het is duidelijk dat minister Zijlstra die kracht op dit moment ontbeert.

Het is uitgerekend de VVD die de belangen
van een grote multinational schaadt

Column

14-2-18 Jutta Chorus

De grootste ondernemerspartij van Nederland, de wakerste verdediger van het kapitaal, waarvan de leider altijd zegt dat het summum van Nederlandse belangen bestaat uit samen centjes verdienen - uitgerekend die partij heeft de belangen van een van de grootste multinationals in Nederland geschaad.

In 2014 vertelde Van der Veer van zijn ontmoeting met Poetin aan Zijlstra. De VVD'er moet hebben gevonden dat hij een groter belang had bij het ferm positioneren van zijn partij tegenover Rusland, dan bij het onderhouden van de goede handelspositie van Shell.

Je vraagt je af wat er door het hoofd van Van der Veer is gegaan, toen hij begreep dat Halbe Zijlstra zijn verslagje had gebruikt om de gemoederen tijdens een VVD-congres op te hiten. Dacht hij: daar gaan onze goede contacten met Poetin? Daar gaan mijn concessies? Was de zorgvuldige handelsdiplomatie tussen 2006 en 2013, toen Van der Veer „verscheidene gesprekken” met de Russische president had gevoerd, dan voor niets geweest? Alleen maar voor het politieke gewin van een politicus die in 2006 nog gemeenteraadslid in Utrecht was, en deed of hij mee naar Rusland mocht op de slippers van het grote Shell als eigenaar van een projectmanagement-bedrijfje.

Van der Veer heeft uiteindelijk kennelijk gedacht: je kan me wat. Hij heeft de Volkskrant verteld hoe de vork in de steel zat. En zo verloor de politiek het dinsdagavond toch weer van het grootkapitaal.

Jeroen van der Veer, oud-Shell-topman en naar deze week bleek de bron van Zijlstra's bewering, zei in oktober vorig jaar al tegen de Volkskrant: „In al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij.” En dinsdag voegde Van der Veer daaraan toe dat hij Zijlstra's interpretatie van Poetins woorden op die bijeenkomst niet deelt. De kwalificatie „nice to have” - volgens Zijlstra een aanwijzing dat Poetin ooit misschien ook Kazachstan zou willen heroveren - heeft de niet-aanwezige Zijlstra in elk geval niet van de wel-aanwezige Van der Veer gehoord.

Oh, bloody shame.

Op maandag hadden de coalitiepartners het nog voor hem opgenomen: de uitspraken van Poetin over 'Groot-Rusland' stonden volgens hen als een huis. Een dag later bleek dat oud-Shell-topman Jeroen van der Veer, die wel bij Poetin was geweest en erover had verteld aan Zijlstra, vond dat Zijlstra Poetins woorden verkeerd had geïnterpreteerd. De VVD had volgens betrokkenen daarna niet om steun gevraagd van de coalitiepartners, Zijlstra zelf wist toen al dat hij niet kon aanblijven.

4 | Hoe is het verhaal over Zijlstra's leugen in Rusland ontvangen?

Nog voor het aftreden van Zijlstra stuurde de Russische ambassade dinsdagochtend een uitvoerig persbericht uit. Hierin stond dat de „pogingen om aan Rusland grootmachtsambities toe te schrijven, en een verlangen om het Sovjet-rijk in ere te herstellen alleen zijn op te tekenen uit de mond van mensen die er belang bij hebben om Rusland af te schilderen als een vijand”.

In de verklaring van de ambassade wordt er op gewezen dat Rusland in Nederland wordt beschuldigd van het verspreiden van desinformatie. „Is dit niet een voorbeeld van nepnieuws, gericht tegen ons land?”, vraagt de ambassade.

NRC 14-2-18
"Zijn verhaal over de
gevolgen"

Maar daarbij blijft het niet dankzij die welgemikte interventie van Van der Veer. Met diens preek voor eigen parochie, dat president Poetin in 2006 louter nostalgisch mijmerde over het verre verleden en niet sprak over toekomstig buitenlands beleid, zette de voormalige Shell-topman ook het mes in de geopolitieke boodschap die Zijlstra tien jaar later met zijn fantasievertelling voor het VVD-congres kracht wilde bijzetten.

Het effect van Van der Veers interpretatie was afgelopen week al merkbaar. Er is sinds 2006 wel iets gebeurd. Maar in de Tweede Kamer geen woord over de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië in 2008, een paar maanden nadat de oude sovjetrepubliek juist niét was toegelaten tot het voorportaal van de NAVO. Ook de hereniging met de Krim in 2014 en de militaire interventie in Oost-Oekraïne kwamen slechts sporadisch ter sprake.

Het laat zich raden waarom Van der Veer er in allerijl deze draai aan gaf. Dat gesprek met Poetin twaalf jaar geleden vond plaats nadat de president hem kort daarvoor op Sachalin 3,5 miljard dollar door de neus had geboord. Dat pak slaag belette Van der Veer niet Poetin vervolgens te bedanken voor zijn 'steun'. In april 2014, precies één maand na de annexatie van de Krim, maakte verre opvolger Ben van Beurden ook meteen zijn opwachting in het Kremlin. Voor Shell gaat de handel door. Altijd. Het is een publiek geheim dat veel boardrooms de Europese sancties tegen Rusland liever vandaag dan morgen zouden willen afzwakken of zelfs afschaffen.

De regering kan zich dergelijk opportunisme echter niet veroorloven. Als ze trouw wil blijven aan haar Atlantisch-Europese oriëntatie dient ze een stevige positie in te nemen. Nederland kan zich niet laten leiden door „historische empathie”, zoals historica Laurien Crump, die zegt te weten „wat de Russen écht beweegt”, dinsdag in deze krant bepleitte.

Het Kremlin is niet zielig en heeft geen ontzag voor paternalistisch medelijden. Met Nederlands provincialisme weet het daarentegen wel raad. 'Wie macht heeft, stelt de wet', aldus een Russisch gezegde. Schone lei is geen lemma in het diplomatieke vocabulaire van Moskou.

Hubert Smeets werkt bij het kenniscentrum Raam op Rusland. Hij schrijft om de week met redacteur geopolitiek Michel Kerres over de kantelende wereldorde.

16-2-18 NRC COLUMN HUBERT SMEETS

Een rampzalige leugen

24 17 JULI NRC

Ik verlies liever een collega die me dierbaar is aan de vrije pers, dan dat we hier in Den Haag allemaal blijven zitten omdat we de macht over de pers hebben."

Mooi gesproken, Klaas Dijkhoff. De fractieleider van de VVD zegt het zondag op televisie in *College Tour* - het gaat over de afgang van Halbe Zijlstra. Voor Dijkhoff is het „een rotweek". Maar lieve mensen: in Nederland buigen politici voor de feiten. Kom daar in Rusland eens om.

Wel jammer dat Dijkhoff er niet bij vertelde dat Halbe Zijlstra er eerst *alles* aan gedaan heeft dezelfde vrije pers met een kluitje in het riet te sturen. De *Volkskrant*-journalist die zijn leugen over een ontmoeting met Poetin onthulde, vertelt in een podcast hoeveel moeite het haar kostte de minister überhaupt te spreken te krijgen. Nadat hij zijn leugen dan toch had toegegeven, probeerde Zijlstra zich eruit te draaien met een kletsverhaal over het beschermen van zijn bron - Zijlstra had gelogen, maar zijn verhaal klopte wel degelijk! Er werd meteen een vertrouwelijke mail van zijn bron, ex-Shell topman Jeroen van der Veer, gelekt.

Maar toen bleek ook het verhaal vreselijk aangedikt.

Zo waardig was het dus allemaal niet. Achteraf werd de val van Zijlstra in de media vooral als een persoonlijk drama neergezet, een vaardig politicus struikelt over een kleine misstap. Het was fout, zeker, maar jammer van een groot talent.

Ikzelf zie dat ietsje anders. De leugen van Zijlstra is een ramp. De man heeft Nederland in alle opzichten een slechte dienst bewezen.

Waarom loog Zijlstra? Wie hem het verhaal over zijn bezoek aan de datsja van Poetin ziet vertellen, begrijpt wat er mis is: dit is geen staatsman in spe, dit is de secretaris van de postduivenvereniging die voor staatsman speelt. De gewichtige toon, de manier waarop Zijlstra zijn toehoorders wijs maakt dat hij familiair is met de machtigen der aarde, het heeft niets te maken met het beschermen van een bron, maar alles met een man die groter wil lijken dan hij is.

Dat Zijlstra, die zijn leugen vele malen heeft herhaald, heeft gedacht dat de waarheid hem niet zou achterha-

len - om dat te duiden heb je geen politiek commentator nodig, maar een psychiater.

Dat de Russen vervolgens onbeschaamd met zijn leugen aan de haal gingen, kun je ze nauwelijks kwalijk nemen. Ook zonder Zijlstra's leugen zou men daar de resultaten van het MH17-onderzoek willen laten verdrinken in een zee van desinformatie, maar dit is fantastische munitie.

Meteen duikt overal het woord *Russofobie* op, waarmee alle kritiek op Poetins Rusland wordt weggewoven. Ook in NRC zag een Utrechtse wetenschapper haar kans schoon - Zijlstra moest weg want hij leed aan Russofobie, heel Nederland verkeert in de greep van Russofobie. Echt jammer, want Poetin en zijn volk zijn slechts slachtoffer van de westerse arrogantie na de val van de Muur. Dus niks geen behoedzame confrontatie met een wetteloos regime, dat zwermen hackers loslaat om verdeeldheid te zaaien en westerse democratieën te ondermijnen. Nee, we moeten onderhandelen met een houding van „mutual historical empathy".

Dat krijg je ervan, Zijlstra.

Dan is er de schade die Zijlstra en de zijnen aan de Nederlandse politiek hebben toegebracht. Wanneer het om omstrengen VVD'ers gaat - mij dunk dat de partij daar inmiddels ervaring mee heeft - blijft men daar volharden in een bizar soort blufpoker: traineren, weglachen, affeiden, bagatelliseren, schamperen. *Nooit* werkt het, altijd stappen ze op, en toch komt niemand daar op het idee dat je misschien meer kans hebt je collega te redden wanneer je domweg de ernst van de zaak erkent.

En nu, dat is het gevolg, vertrouwt men politici weer minder. Dat coalitiegenoot Pechtold daar aan meedeed („Ik moet de eerste Rus nog tegenkomen die zijn fouten zelf rechtzet") is opnieuw olie op het vuur van het nationale wantrouwen. Dat Dijkhoff in een politieke confrontatie met Wilders onderuitging, door carnavalesk te doen terwijl om ernst gevraagd werd, doet het ergste vrezende voor de toekomst. Zijn toekomst.

De val van Zijlstra is geen incident. Zowel zijn idiote leugen als de manier waarop men probeerde hem te beschermen - het legt opnieuw iets ake-ligs in de politieke cultuur bloot, een fataal cynisme, misprijzen voor pers en burger, dat steeds weer als een boemerang terugslaat.

Medelijden?

Met Nederland.

Door onze redacteurs
Mark Kranenburg en
Barbara Rijlaarsdam

Het rotje bleek een handgranaat. Niemand in de coalitie stond er zondagavond stil bij dat die leugen van Halbe Zijlstra uit 2016 hem zijn kop kon kosten. Twee dagen later was zijn vertrek onvermijdelijk.

Maar hoe kon een verhaal dat eind oktober al grotendeels bekend was, maanden later plotseling exploderen? En hoe kon de coalitie, inclusief premier Rutte, de kwestie zo onderschatten?

Het was haast een bericht in de categorie 'nieuws-met-een-knipoo' dat de *Volkskrant* al vorig jaar op 28 oktober op pagina zes zette: 'Halbe Zijlstra, wel/niet met Poetin in de datsja'. Vanuit VVD-kringen was de dagen daarvoor het verhaal verspreid dat de net benoemde minister van Buitenlandse Zaken, oud-VVD-fractievoorzitter Halbe Zijlstra, ooit samen met Shell-topman Jeroen van der Veer in het buitenhuis van de Russische president Poetin had gezeten. Dit moest aantonen dat Zijlstra wel degelijk over buitenlandervaring beschikte, iets wat bij zijn aantreden nog werd betwist. Alleen: in de *Volkskrant* werd dat verhaal door Shell ontkend. „In al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij”, citeerde de krant uit een mail van de oud-topman. Zijlstra zelf wilde „bevestigen noch ontkennen” dat hij in het buitenhuis was geweest. Bronnen op Buitenlandse Zaken melden daarop dat Zijlstra weliswaar niet aan de gesprekstafel zat, maar wel in de datsja was.

Rutte dacht:
na een pittig
debat zou
de zaak wel
weer
overwaaien

Zijlstra lijkt het dus niet zo nauw te hebben genomen met de waarheid, maar toch viel het verhaal, zoals dat heet, dood. Andere media lieten de zaak rusten. Politici ook. Aan het Binnenhof was iedereen druk met het nieuwe kabinet. Geen vuiltje aan de lucht.

Maanden later pakte de *Volkskrant* ineens groot uit, afgelopen maandag: 'Zijlstra: ik loog over gesprek met Poetin'. Hij had zijn bron - naar zou blijken: Van der Veer - willen beschermen.

Nu sloeg iedereen wel aan. Direct werden weddenschappen afgesloten op het hoofd van Zijlstra. Een dag later bood hij in tranen zijn ontslag aan. Hij wenste „het ambt” niet verder te „belasten”.

Zijlstra vertelde zijn datsjaverhaal publiekelijk op het VVD-congres in mei 2016, toen hij nog VVD-fractievoorzitter was.

Zelfs als de coalitie op maandag schrikt van de voorpagina van de *Volkskrant* en de „alarmerende ondertoon” van de reacties, blijft de teur: Zijlstra zal dit overleven. De verdedigingslinie van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie is eensluidend: oké, hij was niet in die datsja, stom, maar de boodschap van de Russische president, die Zijlstra onder de aandacht wilde brengen, klopt wel. Poetin streeft naar een Groot-Rusland, inclusief Wit-Rusland, Oekraïne en de Baltische Staten. Kazachstan, zo had Zijlstra in 2016 op het congres gezegd, was „nice to have”.

Al snel blijkt hoe lastig Zijlstra's fout te verdedigen is. Eerst duikt het filmpje van zijn speech op. Hem zien liegen maakt het nog pijnlijker. Op sociale media wordt driftig geknutseld met foto's. Onder de hashtag #HalbeWasErbij duikt Zijlstra op bij allerlei historische momenten, zoals de val van de Berlijnse muur en het huwelijk van prins Charles en Diana.

Zijlstra zelf is die maandagmiddag op zijn departement bezig met een grote 'mea-culpa'-operatie tegenover journalisten. Dom, stom, fout zijn terugkerende woorden.

De verdedigingslinie van de coalitie ('de inhoud staat') valt pas op maandagavond, als Van der Veer meldt dat Zijlstra zijn woorden verkeerd heeft uitgelegd. Poetin sprak in 'historische' zin over Groot-Rusland,

17 Jan 2018
FABR NRC

Zijlstra-Groot Rusland-Leugen

DE OMBUDSMAN

17-2-18

Biechtte Zijlstra nu al eerder bij NRC of niet?

Dat zinkende, misselijke gevoel. Iedere journalist die een scoop heeft gemist, kent het. Zag ik iets over het hoofd? Waarom is dat me toen niet opgevallen? Welk puzzelstukje ontbrak er nog? Was er wel een puzzel?

Miste NRC de primeur over Halbe Zijlstra's verzonnen verhaal over een bijeenkomst van 2006 met Poetin? Tegenover de *Volkskrant* gaf Zijlstra maandag toe dat hij daar niet bij was geweest, maar het verhaal jaren later van de wel aanwezige Shell-topman Jeroen van der Veer had gehoord (en volgens Van der Veer ook nog eens verkeerd had uitgelegd).

Een bericht op de NRC-voorpagina van maandag wekte op zijn minst de indruk dat de krant de boot had gemist. Daar stond, vrij terloops, dat Zijlstra al in december tijdens een interview met NRC had toegegeven dat hij „niet aan tafel” had gezeten met Poetin, maar niet had willen ingaan op de vraag of hij in het buitenverblijf van de president (de 'datsja') aanwezig was geweest - en „daarom” was deze passage niet in het interview opgenomen.

Voor al het 'daarom' is frappant. Zou die weigering niet juist reden zijn geweest het wél op te schrijven, vraagt een verontwaardigde lezer?

De gevallen bewindsman zelf lijkt in elk geval te denken dat hij de waarheid in essentie toen al had prijsgegeven. In antwoord op Kamervragen waarom hij het verhaal nooit had ontkend, zei hij deze week: „Na specifieke vragen van journalisten in december 2017 heb ik aangegeven dat ik niet zelf bij de bijeenkomst met president Poetin aanwezig was.” Op de vraag of hij sinds zijn aantreden had gemeld niet in de 'datsja' te zijn geweest, zei hij ook dit „in de context van een interview” al te hebben verteld.

Daar moet slaan op het interview dat NRC-redacteuren Mark Kranenburg en Thijs Niemantsverdriet die maand met hem hadden.

Hoe zit dit?

Zijlstra's verhaal over zijn geopolitieke avontuur in het buitenverblijf was al langer bekend. Ook onder NRC-redacteuren, aan wie hij het als fractieleider bij een informele bijeenkomst in 2015 al eens had opgedist. In de jaren daarna kwam het *on the record* ter sprake, bij een Zomeravondgesprek met Van der Veer in 2015 en in een interview met Zijlstra in 2016. Geen van beide keren haalden hun opmerkingen de krant: te algemeen. De zaak was ook nog niet controversieel, dat werd die pas na Zijlstra's benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken.

Toen kwam het interview van Kranenburg en Niemantsverdriet. Weer kwam de anekdote ter sprake. Geen wonder, want in de *Volkskrant* had Shell-topman Van der Veer kort ervoor, eind oktober, dit bommetje gelegd: „Al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij.” Buitenlandse Zaken liet weten dat Zijlstra wilde bevestigen noch ontkennen dat hij erbij was geweest, bronnen binnen het departement verspreidden de versie dat hij niet aan tafel had gezeten, maar wel in de datsja was.

Dat laatste wilde Zijlstra óók in het december-gesprek met Kranenburg en Niemantsverdriet niet bevestigen of ontkennen. Terwijl dat volgens de auteurs nu net de hamvraag was. Aangezien er geen antwoord op kwam, besloten ze de hele passage te laten vallen: dit was geen nieuws, het strookte met de mededelingen van BuZa. Bovendien, de focus van het interview was heel anders, er moest met de prille bewindsman een complete tour d'horizon worden gemaakt over internationale zaken, en dan vergde dit weer te veel uitleg, in een volgens de auteurs toch al moeizaam bevochten groter artikel, dat vlak voor het kerstreces de krant in moest.

Achteraf slaan de auteurs zich voor de kop, zegt een van hen, dat ze het niet toch hebben opgeschreven. Met reden. Uit het transcript van het ongepubliceerde deel van het gesprek, dat ik van hen ter inzage kreeg, blijkt dat Zijlstra geen volledige open-

heid bood, maar wel cruciale hints gaf. Hij bevestigde dat hij niet aan tafel had gezeten, maar óók dat hij niet aanwezig was geweest in de kamer met Poetin (dus ook niet ergens achterin). Poetin deed zijn uitspraken tegenover Van der Veer, aldus Zijlstra - en hij hoorde er blijkbaar pas achteraf van. Wanneer precies bleef ongewis (het bleek acht jaar later) en werd hem ook niet gevraagd. Daardoor bleef de suggestie hangen dat hij op de een of andere manier toch ergens in de buurt was geweest en er kort na de bijeenkomst iets over had gehoord.

Maar ook dit stond al loodrecht op Zijlstra's eerdere publieke versie dat hij „achterin het zaaltje” Poetin „heel goed” Groot-Rusland had horen uitleggen. Dat sloot Zijlstra nu zelf uit, hij was er niet bij in die kamer. Ergo: hij had andersmans ervaringen 'geleend', de angel van het latere schandaal. Wat ontbrak, was de genadeklap: de finale bekentenis dat hij helemaal niet in de datsja was geweest en het verhaal pas jaren later had gehoord, in 2014.

Los van de afwegingen om deze publicatie, had het gedraai van Zijlstra dus meer argwaan moeten

Het gedraai van Zijlstra had meer argwaan moeten wekken

wekken. De krant is na het gesprek niet doorgegaan op de kwestie door meer bronnen op te sporen of opnieuw bij de bewindsman aan te dringen.

Intussen kunnen ook elders kanttekeningen worden geplaatst - bijvoorbeeld bij de BuZa-bronnen die volhielden dat Zijlstra in de datsja was geweest. Of bij Van der Veers lezing van Poetins woorden als louter 'historisch', die in de media voetstoots voor waarheid is aangenomen. Alsof de Shell-topman niet ook belang kan hebben bij een bepaalde versie van zijn geheugen. Het contrast is groot met het opvallend gretige gebruik van 'liegen' en 'leugens' voor Zijlstra's theatrale verzinset (NRC sprak ook, iets genadiger, van zijn „stoere verhaal”).

Tot slot. Nu we het toch over herinneringen hebben: moeten we de schrijver geloven die in een roman beweert een zoon te zijn van Prins Bernhard?

Het relaas van de literator, Oscar van den Boogaard, stond afgelopen zaterdag in NRC en was fascinerend genoeg. Maar is het ook waar? De redactie legde vier vragen voor aan de RVD - de voorspelbare antwoorden (de dienst kon niets bevestigen) kwamen in een kader bij het interview te staan.

Akkoord. Maar was er niet méér te checken geweest, bijvoorbeeld over Van den Boogaards beweringen over zijn (wettige) vader, moeder, hun biografie en zijn eigen jeugdherinneringen?

Wie weet komt er nog steunbewijs, uit welke hoek dan ook. Onderzoek naar spectaculaire beweringen, of ze nu komen van ministers of van schrijvers, houdt niet op als ze eenmaal gepubliceerd zijn - of niet.

Sjoerd de Jong

Reacties:
ombudsman@nrc.nl

'De Joegoslavische haat is gekweekt'

Michael Fritzsche
Surfing Mac
 De Nobelprijs voor Literatuur is een eerbetoon aan de literatuur. Maar in de huidige tijd, waarin de media de wereld domineren, is het moeilijk om de literatuur te laten horen. De Nobelprijs voor Literatuur is een eerbetoon aan de literatuur. Maar in de huidige tijd, waarin de media de wereld domineren, is het moeilijk om de literatuur te laten horen.

In Montenegro staat de herenpartij tegenover de vrouwenpartij. De herenpartij staat voor de oude tradities, de vrouwenpartij voor de nieuwe. De herenpartij staat voor de oude tradities, de vrouwenpartij voor de nieuwe. De herenpartij staat voor de oude tradities, de vrouwenpartij voor de nieuwe.

NOBELPRIJS VOOR LITERATUUR

'Deze bekroning doet talloze slachtoffers pijn'

De toekenning van de Nobelprijs voor Literatuur aan de Oostenrijkse schrijver Peter Handke heeft felle reacties losgemaakt.

Door onze recensent **Thomas de Vries**

AMSTERDAM. Het had eindeloos een jaar zonder controversen moeten worden. Maar de toekenning van de Nobelprijs voor Literatuur aan de Oostenrijkse schrijver Peter Handke heeft felle reacties losgemaakt in de politieke en literaire wereld. Handke geldt als politiek onbetutteld, ondanks dat hij in 2000 sprak op de begrafenis van de Joegoslavische oud-president Milošević.

Ook bleef hij toen in de gevangenis. Een wintertijd met de Servische taal, beginnende de Servische concentratiekampen in Bosnië en pleite voor verspreiding - terwijl de Amerikaanse Senaat, het Congres, de uitroep van de schrijver "de nips publieke men heeft aangewend om historische wapendaden te ondergraven en strein te bieden aan plagen van genocide. De Amerikaanse premier Ed Burns twintende dat hij, ooit gedacht (hand) te willen kisten vanwege "een Nobelprijs". De Amerikaanse premier van dat de bekroning "Jellone slachtoffers pijn doet". Wat heeft menigmaal, geschiedkundige Handke precies vóórhand gedant? In de jaren negentig ont-

de Oostenrijker zich in zijn minnaar. Een wintertijd met de Servische taal, beginnende de Servische concentratiekampen in Bosnië en pleite voor verspreiding - terwijl de Amerikaanse Senaat, het Congres, de uitroep van de schrijver "de nips publieke men heeft aangewend om historische wapendaden te ondergraven en strein te bieden aan plagen van genocide. De Amerikaanse premier Ed Burns twintende dat hij, ooit gedacht (hand) te willen kisten vanwege "een Nobelprijs". De Amerikaanse premier van dat de bekroning "Jellone slachtoffers pijn doet". Wat heeft menigmaal, geschiedkundige Handke precies vóórhand gedant? In de jaren negentig ont-

de Oostenrijker zich in zijn minnaar. Een wintertijd met de Servische taal, beginnende de Servische concentratiekampen in Bosnië en pleite voor verspreiding - terwijl de Amerikaanse Senaat, het Congres, de uitroep van de schrijver "de nips publieke men heeft aangewend om historische wapendaden te ondergraven en strein te bieden aan plagen van genocide. De Amerikaanse premier Ed Burns twintende dat hij, ooit gedacht (hand) te willen kisten vanwege "een Nobelprijs". De Amerikaanse premier van dat de bekroning "Jellone slachtoffers pijn doet". Wat heeft menigmaal, geschiedkundige Handke precies vóórhand gedant? In de jaren negentig ont-

De denker achter het geweld van nationalist Milosevic

Mihailo Markovic (1923-2010), Servisch filosoof

2010
 Necrologie
 Markovic koppelde marxisme aan nationalisme en inspireerde zo de Servische leider Milosevic.

Door een onzer redacteurs
KOTTENDAM, 6 FEB. De verschikking van Servisch en het Servisch volk binnen de Joegoslavische federatie onder Tito was de grootste eerbetoon van de Servische volk in vredetijd. Tot die conclusie kwam de pisten op 67-jarige leeftijd overleden Servische filosoof Mihailo Markovic in 1986, samen met een van zijn collega's van de Servische Academie Wetenschap en Kunst. Het memorandum was groot overvloedig bij zijn vrienden en bij zijn familie. Markovic werd gezien als een eerste aanpak tot de gewetensdaden van de Joegoslavische

in de jaren 90, met handeeldingen doen doen als gevolg. Het memorandum werd in 1986 door Milosevic nog onthouden van het denken nationalistisch. Markovic, die in de Tweede Wereldoorlog was als portraat, geest in de jaren 60 ook in het Westen grote bekendheid als een rechtvaardig man van de Franse school. Hij legde vooral de nadruk op de dialoek en het humanisme van de jonge Karl Marx en ontworpen zich met een fel critica van het beleid van Josip Tito. Hij werd in 1975 ontvallen aan de universiteit van Belgrado in werd zo de bekende dissident van het Joegoslavische communisme. Ook in de jaren 60 bleef Markovic al gevoelig voor nationalisme en opende hij graag de rijk van Slavische marxisme, schreef de Hongaars-Joodse filosoof Agnes Heller in haar memoires. Zij had Markovic leren kennen tijdens de com-

universiteiten op het eiland Karada, zijn (nationalisme) werd in de jaren 80 alleen maar feller. Als communistische Marxistische zich tegende democratische omwentelingen in Oost-Europa. De mit van nationalisme en communisme bleef eind jaren 80 een grote inspiratie voor Slobodan Milosevic. Markovic werd medeoprichter en ideoloog van Milosevic's Socialistische Partij van Servisch, die werkte naar de hereniging van alle Servische in een Servische staat. Omroep merkt dat het geweld gekoort. Lieve een humanistische staat dan een Groot-Servisch met milioenen hoden, lezingen de Markovic en. Ook met Milosevic kreeg hij ruzie, omdat hij vond dat zijn echtgenote Mira Markovic (een Joonke) te veel invloed kreeg. Ondanks die ruzie was Markovic Milosevic wel nog verdedigende bij het Joegoslavische tribunaal in Den Haag.

Ten eerste

Interview Nena Tromp-Vukic

Voormalig president Milosevic had wel degelijk contact met generaal Mladic. De 'slager van Srebrenica' handelde niet op eigen houtje, toont onderzoeker Nena Tromp-Vukic aan.

Door Olaf Tempelman

Geschiedenis is een autoriteit. Het is de Nena Tromp-Vukic, 46 jaar, die het verhaal van de oorlog in Bosnië en Herzegovina vertelt. Ze is een Nederlandse journaliste die in 2006 naar Bosnië is gekomen om te onderzoeken hoe de oorlog erin was gekomen. Ze is nu in Nederland, maar haar onderzoek is nog steeds in volle gang. Ze is een Nederlandse journaliste die in 2006 naar Bosnië is gekomen om te onderzoeken hoe de oorlog erin was gekomen. Ze is nu in Nederland, maar haar onderzoek is nog steeds in volle gang.

De westerse steun voor Milosevic is groter geweest dan wordt gedacht

Nena Tromp-Vukic: 'Niet van wat je wilt in Syrië en Oeganda voltrekt, voltrekt zich een huut eeuze eerder op een steunworp van Westen en Weste'.
Foto: Moe Roudis

de oorlog in Bosnië en Herzegovina. Ze is een Nederlandse journaliste die in 2006 naar Bosnië is gekomen om te onderzoeken hoe de oorlog erin was gekomen. Ze is nu in Nederland, maar haar onderzoek is nog steeds in volle gang.

de oorlog in Bosnië en Herzegovina. Ze is een Nederlandse journaliste die in 2006 naar Bosnië is gekomen om te onderzoeken hoe de oorlog erin was gekomen. Ze is nu in Nederland, maar haar onderzoek is nog steeds in volle gang.

Sheila
Sitaling

Bill:

[illegible]

**Thuis op de bank heet zulke
gejammer mierenukerij**

[illegible]

Wissenschaft
Sammeln und analysieren muss nicht so langweilig sein. Ein
Wort ist ein Baustein für komplexe Zusammenhänge.
Wie? Hat word 17 of 18 pages. **Page 17**

Category	1989	1990
Manufacturing	18.39	19.00
Family services	20	20.50
Open market	21.31	21.50
Economic	23.31	23.50
Spent	32.35	32.50

Ten eerste

Incident komt voor Duitse regering op precair moment

Irakees in Berlijn gedood na nersteken agente

Van iryo correspondenke
Steve Lindhout

RIJNLINIE De Duitse politie heeft donderdag een man doodgeschoten, nadat die met een mes een agent te lijf was gegaan. De dader is een Iraakse Islamite die eerder een gevangenisstraf uitzat voor het beramen van een moord op de piloot op de premier van Irak. De agent ligt op de intensive care.

[illegible]

Wouda werd 2004 door de pers bestempeld als 'de grootste schandaal van de Nederlandse geschiedenis'. Het was de eerste keer dat de Nederlandse media zo'n grote rol speelde in het verspreiden van de afrekening van de Nederlandse overheid met de wereld. Het was de eerste keer dat de Nederlandse media zo'n grote rol speelde in het verspreiden van de afrekening van de Nederlandse overheid met de wereld.

Niet Mlad verantwo

Niet Mladic maar Milosevic direct verantwoordelijk voor executies

DEN HAAG Het Jongshavot-trilnaal heeft een tijdje van de doofde Serebreitski oud-president Stols van Miljoenen in 2006 weet haard bewijs voor zijn directe verantwoordelijkheid voor de genocide in Bosnie. De maatschappelijke van de Serebreitski vlucht met voor een eigen geïntegreerd bereik van genitaal Babo Milade.

Daarbij is het prijsverschil dat de Wijk van 2000 tot 2006 van 1,1% tot 2,5% is gestegen. Dit is een toename van vier procentpunten. Het prijsverschil tussen de Wijk van 2000 tot 2006 en de Wijk van 2006 tot 2010 is 1,4 procentpunt. Dit is een toename van twee procentpunten.

aan een 'vrijgehandelde' Malaise. In 1991 werd de regering van Soeharto in het hijsmans 'Vogel van Soeharto' in de moorden waaraan eerdere gesprekken met de politie hadden geleid. Het was een poging om de politie te laten weten dat de politie niet in staat was om de moorden op te lossen. Het was een poging om de politie te laten weten dat de politie niet in staat was om de moorden op te lossen. Het was een poging om de politie te laten weten dat de politie niet in staat was om de moorden op te lossen.

ten ligt daar ook tussen de 5.000 en 10.000 exemplaren. Het type is nu in het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Brussel. Het type is nu in het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Brussel.

[illegible]

Journalisten zijn geen neutraal doorgeefluik

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

de media heeft haar gemachtigd om wat zij wil.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

de media heeft haar gemachtigd om wat zij wil.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Media onderschatten hun invloed op de publieke opinie, schrijft *Mertijn Oudenampsen*. Externisten maken daar misbruik van.

Mertijn Oudenampsen is socioloog en auteur van *Journalisten zijn geen neutraal doorgeefluik*.

Journalisten bieden tegenwicht, met feiten

De Nederlandse journalistiek is minder passief dan Mertijn Oudenampsen doet voorstellen, reageert *Sjoerd de Jong*.

3-9-18

Volgens socioloog Mertijn Oudenampsen gaan Nederlandse journalisten uit van een versleten idee van neutraliteit en objectiviteit. Doorloftten zijn ze neutraal doorgeefluik, luidt de stelling. Ze stellen zich "passief" op, als "doorgeefluik", zelfs voor extreme opvattingen. Terwijl "een van de eerste dingen" die studenten bij media studies leren, is dat media per definitie niet neutraal zijn, maar filteren en framen.

Je mag hopen dat ze daar ook nog wat anders leren. Al is het maar omdat ook het idee dat de media alles maar framen was al eens in gebruik. Je hoeft er niet eens voor naar een mediastudie, bezoek aan een café of verjaardagsteetje volstaat. We zijn allemaal kleinschuldigen van Nietzsche. Alles is interpretatie, subject of filter. Young heeft dat tot zijn beoogde motto verheven: wat hem niet aanstraft is per definitie nep, fake, welkom in de post-truth wereld.

Tegen die achtergrond is het machien toch niet zo gek dat journalisten allereerst een beetje bij de feiten willen blijven. Daarbij is objectiviteit, je lanceerden door verifieerbare feiten, nog iets anders dan neutraliteit.

Ten tweede: als journalisten te weinig vooroordelen of diaphragmen zijn, zou dat wel eens minder te maken kunnen hebben met hun beroepsopvatting dan met harde maatschappelijke en economische krachten. Zoals de zandbodemende weide over de "democratisering" van Fortuyn (die door journalisten niet bepaald "journalistiek" werd aangepakt). Of het post-viesogische beeld van moderne mediabedrijven, die allemaal in dezelfde vijver vissen. Of de beschrijving van de journalistiek, waar de meeste banen al lang geen vast dienstverband meer zijn, integendeel.

Ten derde: juist die Fortuyn-periode heeft geleid tot journalistieke zelfreflectie, opflaaiende tijdschriften. Mijneigen functie is

Sjoerd de Jong is ombudsman van NRC.

er een gevolg van - zoals ook andere media nu combi-beden hebben. Je kunt dat een wassen neus vinden, maar feit is dat media anno 2018 wat afdoeken over flamingo, nepnieuws en geboek aan diversiteit.

Onvermijdelijk ook dat Oudenampsen nu de "Jantich, asertieve" Amerikaanse journalisten voorbeeld stelt aan de Nederlandse. Niet eens omdat die journalistiek spectaculaire faalde bij de massaverenigingsovername van Soedan, of de opkomst van Trump. Maar vooral omdat die lokale versantiteit die Oudenampsen in Nederlandse media ziet, wel eens het gevolg kan zijn van een eenzijdig pedagogische blik, wantwaars.

Fas met de ontzuiling en liberalisering vanaf de jaren zeventig in Nederland een geprofessionaliseerde persontstaan, met objectiviteit en neutraliteit als kernwaarden - naar Amerikaanse voorbeeld. Het sacra van NRC Handelsblad in de jaren tachtig was er mede op gebaseerd.

Nu kan het zijn dat dit paradigma op zijn eind loopt. Tegenover Trump heeft The New York Times een overvloed aan valloosde val gekozen. Dat levert hem een deerswaardige primus op. Maar je moet er niet aan denken dat de krant een high brow spiegelbeeld wordt van Fox News, een zonder die al jaren openlijk propaganda bedrijft voor Trump.

Oudenampsen heeft gelijk dat "normalisering" van extreme ideeën sluipend verloopt. Maar de taakopvatting van journalisten of hun geloof in objectiviteit is daarbij niet het probleem. Tegenwicht is er ook wel degelijk. Daarvoor wil ik een voorbeeld geven: de een door hem getekend interview bracht met ex-PVV'er Regedus, speelde een rol in diens derconfiture als racons denken. Tegenover, valse waken waaij van NRC vindt - of nog, laat zien.

De dialoek van media en samenleving is ingewikkelder dan het duo passief en actief aankant. Dat krijgen mediastudenten vast ook mee.

Stuk van Middelbaar is in augustus afgevoerd

102-72
 4

Ma Bechar met vriend van vader in De huizen van Tito

De herinneringen van Joegoslavië

Soms vinden de banden van de Tweede Wereldoorlog nog steeds invloed op de huidige wereld. "Ma Bechar met vriend van vader in De huizen van Tito" is een boek van de Joegoslavische schrijfster Milica Bechar. Het boek vertelt over de herinneringen van de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld. Het boek is een persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld. Het boek is een persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld. Het boek is een persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld. Het boek is een persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld. Het boek is een persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië. Bechar beschrijft hoe de oorlog heeft geleefd en hoe de herinneringen aan de oorlog nog steeds invloed hebben op de huidige wereld.

Adem Parulic

NRC 16 okt 2019

Michel Krijlans

Waarom je Handke moet feliciteren

Waarom je Handke moet feliciteren. Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl. Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl.

Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl. Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl.

Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl. Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl.

Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl. Handke is een van de grootste auteurs van de wereld. Hij heeft vele boeken geschreven en is bekend voor zijn stijl.

Ien eerste

Slobodan herrijst in Kosovo

Waarom kan Servië maar geen afscheid nemen van Kosovo? Exact tien jaar na het uitroepen door Kosovo van de onafhankelijkheid reist **Arte Elshout** naar Belgrado en Pristina, waar hij belandt bij repetities van Milosevic, de Musical.

Die mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

De mannen maken de muziek op de achtergrond van de repetities van de musical 'Milosevic, de Musical'. Ze staan in een rij, met hun handen op hun heupen, en kijken naar de camera. Ze zijn allemaal mannen, van verschillende leeftijden, en dragen eenvoudige kleding.

Repetities voor 'Milosevic, de Musical' (met Jovanovic en Ivan Kovic). Foto: Slobodan Elshout. Milosevic, de Musical, met Jovanovic en Ivan Kovic. Foto: Slobodan Elshout.

„Als het hele stadion tegen Djokovic is, is dat goed voor hem“

FOTO: TW-RELAXAP

na op een recordaantal van twintig grand slam-titels, inclusief vier van de vier grote toernooien. Djokovic (aanvoerder) kwam op zaterdagavond voor het eerst uit de voeten, met zijn vijfde titel.

Zeerlijke afkeer
Djokovic's afkeer van zijn jacht op een tiende titel was duidelijk. Hij zei na zijn overwinde op Federer: „Ik heb mijn eigen spel. Ik heb mijn eigen manier van spelen. Ik heb mijn eigen manier van winnen.“

Heel de wereld
Djokovic's overwinde op Federer was een historische overwinde. Hij was de eerste man die de titel won na een vijf-set match. Hij was de eerste man die de titel won na een vijf-set match.

BIJZONDEREZAKEN
Zien & zien alle zaken die bijeen zijn!

Caluieret
Daarom vroegen
GENIEGEN VAN DE TUIN
TUKAANLEG- EN ONDERHOUD
Eenkel WWW.GINKELGROEP.NL

Kunst & Antiek
Het kopen van Kunst, Design en Antiek is een kunst op zich. Dat is niet anders.
Het om een goed gevoel. Dit is een kunst op zich. Dat is niet anders.
Het om een goed gevoel. Dit is een kunst op zich. Dat is niet anders.

GALERIE WIEK XX
Kunst en Antiek
Het om een goed gevoel. Dit is een kunst op zich. Dat is niet anders.
Het om een goed gevoel. Dit is een kunst op zich. Dat is niet anders.

Doet het zelf
Koop de juiste materialen en gereedschappen om het zelf te doen.
Koop de juiste materialen en gereedschappen om het zelf te doen.

Vraag & Antwoord
Inkjet van de...
Inkjet van de...

Interieur
Voor het...
Voor het...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

licht en meubels
licht en meubels...
licht en meubels...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

licht en meubels
licht en meubels...
licht en meubels...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Werkshop
Werkshop...
Werkshop...

Een muurschildering van Vladimir Poetin in Belgrado. Rechts de Servisch-Montenegrijnse prins-bischoep en dichter Njegoš op een muur in de straat die naar hem is vernoemd.

De haat jegens de Navo verklaart Servië's liefde voor grote broer Poetin

Wie rondloopt in Belgrado hoeft niet ver te zoeken: in Servië is openlijke steun voor Poetin te vinden na zijn invasie van Oekraïne. Maar dat komt eigens vandaan. De beïnvloeding aan Navo-bommen doet Serviërs naar de Russische kant neigen.

Door Rosa van Gool Foto's Mariens Waldbausen

[illegible]

not ter houw is. 'Wegevoel dat het niet meer ergens anders is plechtig', zegt Meelander, 'de beelden uit Dekkante zijn voor me de beelden uit Dekkante zijn. Het beeld van Dekkante, dat mag niet meer worden'.

Van de protestistische demonstraties die extreemrechtse activisten de afgelopen weken in Wageningen organiseren, mocht hij dus niets hebben. Toch bleef Meelander, net als de meeste heren, ook niet de kant van Dekkante. Zijn oorlog verschenen, noemde hij zich op de vlucht.

[illegible]

Maart-juni 1999

Met de bemerking aan boord van in het geding, besluit de Nato te bombarderen. Het bombardement in Kosovo was een mislukking van de Nato.

Juni 1999

De Servische president Slobodan Milosevic wordt geïnstalleerd als president van Kosovo. Het was een mislukking van de Nato.

Nato bombardement sluit de studio van de Servische staatstelevisie RTS. Foto: Marjolein Westma

De Nato-bombardementen op Servie zijn voor Poetin toespraak

■ In zijn toespraak van zaterdag 14 maart heeft de president van Rusland, Vladimir Poetin, de Nato-bombardementen op Servie veroordeld. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld.

De Nato-bombardementen op Servie zijn voor Poetin toespraak. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld.

De Nato-bombardementen op Servie zijn voor Poetin toespraak. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld. Poetin heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld en heeft de Nato-bombardementen op Servie veroordeld.

COLUMN

Zihni Özdi

Een incompetente kleuter en een handige semi-dictator

Ruim drieduizend dorpen vernietigd in een militaire 'verschroeide aarde'-campagne; 3,5 miljoen interne vluchtelingen; bijna 40.000 mensen vermoord, inclusief journalisten en mensenrechtenactivisten; verschrikkelijke martelingen, ook op kinderen en vrouwen.

Dit vond allemaal plaats in de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw op de zuidoostflank van Europa: de etnische zuivering op Koerden, gepleegd door de Turkse staat. Het is begrijpelijk wanneer u hier nog niet eerder van hebt gehoord. Ook al rapporteerden mensenrechtenorganisa-

ties er uitgebreid over en ook al werd Turkije veroordeeld door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens - westerse landen en westerse media bleven grotendeels stil. Turkije was en is immers NAVO-bondgenoot en sinds enige tijd ook aspirant EU-lid.

Deze geschiedenis is echter wel relevant om de houding van Erdogan te begrijpen. Erdogans existentiële angst voor Koerdische mensenrechten - de strijd daarvoor wordt door hem stevast 'terreur' genoemd - is net zo groot als onder zijn voorgangers. De rapporten van mensenrechtenorganisaties spreken nog altijd boekdelen over de schending van mensenrechten in Turkije.

In een eerlijke wereld had het Westen in de jaren negentig Turkije net zo gebombardeerd als het deed in Bosnië en Servië, en waren Turkse politieke en militaire leiders net zo vervolgd door het Internationaal Strafhof in Den Haag als de Servische president Slobodan Milošević en de Servische generaal Ratko Mladic.

Maar de wereld is niet eerlijk. En geopolitiek al helemaal niet. Met soms zeer cynische gevolgen. Zo is de PKK (de Koerdische guerillabeweging in het berggebied rondom de zuidoostgrens van Turkije) in 1997 door Washington onder druk van bondgenoot Ankara bestempeld als 'buitenlandse terreurorganisatie'. Terwijl diezelfde PKK-strijders, wanneer ze in de bergen de grens over gingen naar Iran, een vijand van Ame-

rika, 'vrijheidsstrijders' heetten. In 2009 werd de PKK in Iran toegevoegd aan de Amerikaanse terreurlijst, toen de regering-Obama besloot te onderhandelen met Iran over een nucleair akkoord.

Deze week werd er naast cynisme iets nieuws toegevoegd aan het palet van het geopolitieke bedrijf: labiele incompetentie. Het is bijna onwettelijk maar waar: tot gro-

In een opwelling gaf Trump de steun aan de Koerden weg. Pats boem, alsof het niks is.

te ergenis van zijn adviseurs is Trump afgelopen zondag telefonisch 'gepiepeld' door Erdogan.

De Koerden in Noord-Syrië hebben grote offers gebracht om, samen met het Westen, IS te verslaan. De Amerikaanse militaire aanwezigheid zou hen daarna beschermen tegen Erdogan. Maar aan de telefoon gaf Trump die steun in een opwelling weg. Pats boem, alsof het niks is.

Zoomen we uit, dan zien we een gewiekste Turkse semi-dictator die gebruik kan maken van een incompetente, labiele kleuter in het Witte Huis. De gevolgen zijn desastreus. Erdogan is direct aan de slag gegaan met etnisch zuiveren in Noord-Syrië,

om de Koerden er weg te krijgen. De betrouwbaarheid van het Westen is te grabbel gegooid. En met een Noord-Syrië vol jihadist onder Turkse militaire bescherming in het vooruitzicht staat de veiligheid van Europa op het spel. Wat te doen? Amerika toont zich met Trump een uiterst onbetrouwbare, kleuterachtige partner. We kunnen het ons daarom niet meer permitteren om in onze eigen regio een bijrol te vervullen, zoals Michel Kerres treffend in deze krant schreef.

U moet Europa zich los weken van de geopolitieke afhankelijkheid van Amerika. Erdogans blufpoker om de grens open te doen voor Syrische vluchtelingen, vraagt om een reactie. Er dienen heel snel heel harde sancties te worden opgelegd aan Turkije, zowel economisch als militair. Want net als elke rechtspopulist heeft Erdogan eerder laten zien dat hij laf is en zijn grote woorden intrekt als puntje bij paaltje komt. Voor de lange termijn is deze vraag belangrijker dan ooit: wie is Europa en wat wil het op het wereldtoneel? Hoe kunnen wij, Europeanen, ook in militair opzicht onafhankelijk zijn van Amerika en bij een reële dreiging *hard power* projecteren in de eigen regio?

Zihni Özdi is historicus en schrijft wekelijks een column.

DUBRAVKA UGRESIC In haar nieuwe essaybundel wijst Ugresic op het fascisme dat in sommige Oost-Europese landen de norm is geworden. „In Kroatië zijn in alle geleidingen van de samenleving alleen nog etnisch zuivere Kroaten werkzaam.”

Door onze redacteur **Michel Krijlaars** Foto **Marilyn Doornik**

Fascisme is de natuurlijkste
conditie van de mens'

e noemmen
 mill'atleten
 Russische
 schrijver
 die in Am-
 sterdam
 woont, tes-
 wijlle dal
 niet bent',
 zegt Dubra-
 va Ugrese
 Gurina,

1940) geeft een halve eeuw ons gesprek. „Ik woon in Nederland, maar schrijf in Engels en Kröatisch. Waarom dwingen me dan toch altijd engels bij te houden?“ Niet voor niets vertaalt zo zich in haar

maakt een essentie van het eigen werk. Het is tegen die holgezucht. Niet alleen het gaat over Kroonje, maar bijvoorbeeld ook Wolpinus maar weer in de laatste bijdrage van de Tweede Wereldoorlog is verandering. Maar ook voor zover het de kunst kan betreffen, waarin iedereen alleen mo-

Mediat in 1991 in Joegoslavië de oorlog uitbrak, nam Ugrasic stelling tegen het moedkrachtige geweld en de nationaalsociale ideologie van zowel de Kroaten als de Serviërs in de zeeschuifde kritisch

Over de cultuur van het gens die daarmee samenhangt. Het Iverde heeft een haarcampagne op van de nationale historische Nederlandse media, die haar voor 'vermoed' 'vijand van het volk' en 'het' uitmash-

In 1993 verliet de Kroonle en zette ze haar

Zie voor meer achtergrondinformatie in Maastricht, België en de Verenigde Staten, zie de 1996 in Nederland verspreide, inmiddels te bezwenden brochure en geldt ze als een serieuze kandidaat voor de Nobelpruis.

En nu essays blifft dat in uw gedachte-land Kroon de waarheid is uitgevonden. Toen in 1991 de oorlog begon, vertoefde op een strand. Daar voelde ik alles aan

wat er zou gaan gebeuren. In parkeertwoertje Ik misten wat ik me van mijn kindertijd herinnerde, alsof ze dat van me zouden afnemen. Maar het herenighen van de Kroatische geschiedenis is dat in

Heeft die nieuwe werkhilfenet niet ook te maken met moraliteit, die te in zo'n tijd overgaat?

maïng Joegoslavië vaak tegengom?
 «Ik heb altijd veel over nationale geschieden-
 ven. Bijvoorbeeld over de soldaten die je
 kunt kopen met de handtekening van
 Tito of een boek over de betekenis van

Thio voor de wetenschap. Het zijn allemaal burgers, die gestemd worden door historici en juristen. Hetzelfde gebeurt overigens in Bulgarije, Hongarije en Slowakije. Maar de kiegers leven niet in dit ge-

Om je vrienden te
behouden moet je houden
waar zij van houden

minne. Ik beleefde in in een zelfgemaakt van trouwe lezers. Ze hadden al mijn boeken gelezen. Ook ontdekte ik de makers van de podcast *Between the Covers*, waar lezers schrijven van nu gefilterd werd uit worden. Er zijn dus genoeg mensen die zich van de meerderheid niet aantrek

pu

[illegible]

Dubbelsla Yngve
als uitsluitende sla-
ter, sla uitsluitend als
er flussicht is.
Zagheb, Tonkeek
metagale, er flussicht
voert niet, er flussicht
voert niet.
den, Haar broek
den werd afgevoerd
keerd, Waske the
keerd, Waske the
maak in twee mark-
ten, er flussicht is
den aan de oosting

1991 werd hij professor aan het Instituut N. M. Kuznetsov voor de natuurwetenschappen. Hij kon niet anders dan toevoegen dat het belang van de natuurwetenschappen voor de mensheid niet alleen uitgaat van de wetenschap zelf, maar ook van de mens die de wetenschap doet. Het is niet alleen de wetenschap die de mensheid helpt, maar ook de mens die de wetenschap doet. Het is niet alleen de wetenschap die de mensheid helpt, maar ook de mens die de wetenschap doet. Het is niet alleen de wetenschap die de mensheid helpt, maar ook de mens die de wetenschap doet.

[illegible]

DOOD VAN MILOSEVIC

TUESDAY, 5/12/2017 14:50 UTC+2

3. June, 2017

Ashley Mote
(<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

22. November, 2015

Dave McGowan
(<http://www.dissident-net.info/dave-mcgowan/>)

17. July, 2015

Paul J Hansen
(<http://www.dissident-net.info/paul-j-hansen/>)

BREAKING NEWS

Ashley Mote (<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

You are here: Home (<http://www.dissident-net.info/>) / Anti-NWO (<http://www.dissident-net.info/category/cause/anti-nwo/>) / Assassinated (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/assassinated/>) / Imprisoned (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/imprisoned/>) / In the way for NWO (<http://www.dissident-net.info/category/cause/in-the-way-for-nwo/>) / Judicial harassment (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/judicial-harassment/>) / NWO Opposition (<http://www.dissident-net.info/category/cause/nwo-opposition/>) / Serbia (<http://www.dissident-net.info/category/nationality/serbia/>) / Striked (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/stroked/>) / Slobodan Milosevic

Slobodan Milosevic

8. April, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

POST BY RELATED

RELATED POST

3. June, 2017

Ashley Mote
(<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

22. November, 2015

Dave McGowan
(<http://www.dissident-net.info/dave-mcgowan/>)

This report from Slobodan Milosevic "trial" and assassination is in its entirety taken from Chapter 36 of Robin deRuiter's book "Worldwide Evil and Misery. The Legacy of the 13 Satanic Bloodlines". Can be purchased here (<http://www.mayrapublications.nl/>). Greatly recommended.

"The small Serbia has shown that resistance is possible. This resistance was initially organized on a broad scale as a political and moral movement against the tyranny and the monopoly of the champions of the free Western world. This movement escalated and created hatred and fear and new forms of violence with which people fought the modern Western inquisition. Uranium bombs, computer manipulations, drug addicted assassins and blackmailed civil servants gave the New World Order the excuses it needed. And these are the tools of the inquisition that we eventually had to suffer. The cynical cruelty with which this happened is unparalleled in history." Slobodan Milosevic

Yugoslavia

Beautifully phrased yet hypocritical arguments like "the fight for Democracy and human rights" fit perfectly into the devilish doctrine of lies that turns the truth upside down. The attack on a country without valid reason becomes a "peacemaking measure", genocide is carried out to safeguard "human rights" and the unlawful arrest or assassination of the heads of sovereign states are defended as "democratization". In the press, "war graves" are referred to as "mass graves", and a single or isolated "rape" is usually upgraded to "mass rape".

The Mysterious Death of Slobodan Milosevic

"It has been a slow and cold blooded premeditated murder of the lowest kind." Vladimir Krsjanin of the Slobodan Milosevic Center

Slobodan Milosevic was found dead in his prison cell in Scheveningen on March 11, 2006, at 10 a.m. The autopsy was ordered by the public prosecutor's office. According to the autopsy report of the Dutch Forensic Institute (NFI) the death was caused by a myocardial infarction. The pathologists established two kinds of heart problems that might explain the infarct.

In addition to the autopsy, the public prosecutor's office also ordered a toxicological investigation, to determine whether or not Milosevic had been poisoned. No traces of toxic substances were found. "A number of the medications that have been prescribed to Mr. Milosevic were found in his body, but not in toxic concentrations," said the public prosecutor's office. Milosevic was thought to have died of natural causes. The former president was buried in his hometown of Pozarevac a week after his death. And that was that. Politicians, the press and the media cloaked themselves in an emphatic silence. Immediately after his death things were quite different. During the apotheosis of the Yugoslavia Tribunal Milosevic was portrayed simply and myopically as a Hitler of the first hour who had managed to escape his rightful punishment. Typical of the way he was being portrayed in the media was the comment from CNN correspondent Christiane Amanpour: "When he came to power, he consolidated his position and from the outset determined what happened on the Balkans. He committed the most serious crimes against humanity that Europe and indeed the world has seen since the Second World War. This went on for the best part of the Nineties. To his enemies and victims he was known as the Butcher of the Balkans."

Milosevic did not fare much better in The New York Times of March 12, 2006. He was a cold-blooded ruler who, during several wars, had been prepared to lash out with a vengeance from Croatia in 1991 to Kosovo in 1999. "In the end, he disturbed the sensitive balance of power in Yugoslavia which he claimed he was defending, and was surprised by the violent destruction of his country." He was portrayed as a man for whom "the truth could always be manipulated by power." According to The New York Times, Milosevic had reinvented the Croatian Fascists from the Second World War. This is where the authoritative newspaper conveniently loses sight of history. It was the infamous fascist Ustasa that during the Second World War was responsible for the cold-blooded mass murder of 900,000 Serbians and Jews. No mention is made of the fact that the political legacy of this Fascism played a major role in the ideology of emerging Croatian Nationalism and Separatism when Milosevic was in power.

Before his death, Slobodan Milosevic had been ill for some time. It is remarkable that his heart condition deteriorated since the beginning of the trial in February 2002. As a result, the proceedings were interrupted regularly. Nevertheless, the Tribunal argued that there was no cause for concern, because Milosevic's health was checked regularly by the highly qualified medical staff of the Scheveningen prison. No mention was made of the fact that this "staff" consisted of one GP and one nurse. During the first year of his stay in prison, Milosevic's treatment consisted of one aspirin a day. After that, he received medication that made him drowsy. From the outset, Milosevic's medical treatment was heavily criticized. One of Milosevic's advisors, the Serbian lawyer Zdenko Tomanovic, declared that the health of his client was systematically being undermined in The Hague. The Russian physician, Dr Leo Bokema of the famous and specialized Bakulev Center, told journalists: "Over the last three years, we have continually urged that Milosevic be transferred to a hospital, so that doctors could make a proper diagnosis, but nothing was ever done. Had Milosevic been brought to any specialized hospital, like our medical center, he might have lived for years."

As early as May 2003, a group of thirteen German doctors expressed their concern about Milosevic's health in writing to the Yugoslavia Tribunal. The medical suggestions regarding the proceedings were ignored, and no adequate therapy or medication were provided. Later written objections from the same group of doctors were not taken into consideration.

A group of doctors appointed by the tribunal offered the following diagnosis: "Highly increased blood pressure, secondary damage to various organs and urgent situations during which the high blood pressure may lead to cerebral hemorrhage, cardiac arrest and death." Lead prosecutor Carla del Ponte had the following to say about it in the Neuen Zürcher Zeitung: "Milosevic is doing fine as far as his health is concerned. Many people of sixty and older suffer from high blood pressure. We are certainly not neglecting him, and I hope that is not the impression you have." 385

A medical investigation into Milosevic's health in 2005 indicated that an "unknown" medication had been found in his blood, medication that neutralized blood pressure, reducing the effects of his officially prescribed medication. An international group of doctors realized that Milosevic's life was at risk. Consequently, Milosevic

NAVIG

Navigation

Select Category

Like Share E-mail

CATEG

Articles: 1

Cause

Consequences

Major Dissidents of Our

Search

Reset

TA

France

Canada

Sweden

RECENT CC

Gro H. Brundtland og AP - som FORMELT har holdt i FOR NARR de siste 55 år En «FN-STYRT» FASCIS VERDENSREGJERING b hovedagenda på Socialist Conference i Oslo i 1962 - Norgesaksjonen (<https://norgesaksjonen.no/brundtland-og-ap-folkesvi-har-holdt-del-norske-folk-i-55-ar-ulformelt-enda-lengre-kommunisti>) on Per Aslak (<http://www.dissident-net.info/entresvaag/comment-page-1>)

Gro H. Brundtland og AP - som FORMELT har holdt i FOR NARR de siste 55 år En «FN-STYRT» FASCIS VERDENSREGJERING b hovedagenda på Socialist Conference i Oslo i 1962 - Norgesaksjonen (<https://norgesaksjonen.no/brundtland-og-ap-folkesvi-har-holdt-del-norske-folk-i-55-ar-ulformelt-enda-lengre-kommunisti>) on Synneve I (<http://www.dissident-net.info/fjelbakk-taft/c3/b6/cor-page-1/comment-1252>)

Norge ble tvangsinnevidt Free Speech – Makta mid (<https://artictcfreespeech.wtvangsinnevidt-i-eu-i-1994>)

requested that he be treated by Russian specialists. Doctors from the Bakulev Center traveled to The Hague to examine Milosevic. They claimed they would be able to treat Milosevic successfully if they were allowed to transport him to the Bakulev Center in Russia. On December 12, 2005, Milosevic requested that he be allowed to undergo treatment in the Bakulev Center. The tribunal denied the request on the grounds that it had not been submitted in the correct manner. He

385 Carla del Ponte was born in 1947, in Binasco (Switzerland). She worked as a law firm in Tassin, and between 1994 and 1999 she was the lead prosecutor in Switzerland. In 1999 she assumed the same position in the Yugoslavia Tribunal. In 1999, she was also given responsibility for the Rwanda Tribunal in Arusha.

was told that any request would only be considered if there were guarantees that he would return to The Hague to finish the trial. On January 18, 2006, the Russian government issued the guarantee that Milosevic would be returned to The Hague after treatment. Despite the reassurance on the part of the Russian government that he would be available to stand trial, his request was still denied on February 23, 2006. On the next day, Milosevic announced that he would appeal this ruling. Carla del Ponte defended the tribunal's decision by pointing out that Milosevic had access to any treatment he would need in The Hague. He had access to medical care of the highest quality. And almost immediately after Milosevic's demise, Del Ponte declared in the Italian newspaper Repubblica: "It is strange, although of course possible, that he died so suddenly without the doctors realizing that his health had badly deteriorated."

The claim that Milosevic died a natural death by heart attack is considered by many to be a lie. Ivica Dasic, chairman of the Serbian Socialist Party (SPS) stated: "Milosevic did not die in The Hague, he was killed in The Hague."

The Russian general Leonid Ivashov said: "It was a political death to order."

According to Nico Varkevisser of the international Slobodan Milosevic Freedom Center, the death of the former Serbian leader the result of a cruel and inhumane treatment as defined in Article 16 of the Anti-Torture Treaty. "The actions of the tribunal, in particular the decision of Justices Patrick Robinson, O-Gon Kwon and Ian Bonomy, offer sufficient grounds for a charge of murder. We will lodge a complaint with the Dutch Justice Department for cruel and inhumane treatment as defined in the Anti-Torture Treaty and manslaughter or murder," said Varkevisser.

Targets wrote "From the outset, Milosevic has been deliberately denied adequate medical treatment, even when the Russian doctors made their case in November 2005 and the Russian government had issued a guarantee that he would return after treatment. The refusal of the judges, on two occasions, in itself is reason enough to charge them with premeditated murder."

"One might argue that the tribunal has killed my brother," said Slobodan's widow, Mira Markovic, shared her brother-in-law's opinion.

The headlines in the Serbian newspapers all agreed: "The Hague killed Milosevic." They all blamed the tribunal for his death.

As mentioned earlier, the autopsy of Milosevic's body was carried out by the Dutch Forensics Institute (NFI). The autopsy was performed in the presence of Serbian minister Rasim Ljajic, who said: "My presence at the autopsy is intended to dispel any speculations concerning the death of Milosevic." However, his presence had the opposite effect, since it was common knowledge that the two men had been sworn enemies. Milosevic's next of kin were suspicious, and they insisted that an independent autopsy be carried out outside of the Netherlands under their supervision. This request was ignored.

386 Targets, April 2006.

Suicide was not ruled out as a possible cause of death. With the end of the court case in sight, Milosevic may have been ready to commit such an act of desperation. Carla del Ponte said: "It is possible that Milosevic committed suicide, as a final act of pride, as a sign of contempt towards the Yugoslavia Tribunal." Del Ponte pointed out "that it was not the first time that one of the accused preferred death to a conviction." Six days prior to Milosevic's death, the Serb Milan Babic was found dead in his prison cell. His death was also ruled a suicide, and here too there were no indications that he had indeed taken his own life. All the usual security precautions had been taken: Babic's cell was checked every thirty minutes. Nevertheless, he was found dead in his cell the next morning. The cause of death remains a mystery on which the authorities refused to comment.

In a news program by Dutch broadcasting company NOS, Heekelina Vernijn Stuart from Amnesty International, who had been a frequent observer of the trial, argued that Milosevic's death had been the direct result of the medication that had been found in his blood. "We know for certain that this is what caused his death. This was by no means a natural death."

Vernijn Stuart had also spoken to someone close to Milosevic. "The statements from this person indicate that Milosevic had secretly taken the medication that countered the effects of his heart medication." One of Carla del Ponte's advisers hurriedly added that Milosevic had caused problems before with regard to medication. "At that time, he refused to take them."

Rainer Rupp said: "This suicide is tremendously inventive. First he shot himself in the back three times, and then he hanged himself. It wasn't that long ago that similar descriptions were found in the police files of local sheriffs in the south of the United States. This statement reminds me of the position of the 'Independent'."

Dutch toxicologist Donald Uges, who made a similar statement regarding the "suicide" of the Yugoslavian former president. According to Uges, Milosevic had managed to smuggle illegal medication into his cell in the maximum security facility to damage his own health, in an attempt to secure a one-way trip to Moscow.

Toxicologist Donald Uges claimed that he examined Milosevic's blood a few months before Milosevic's death, because doctors wondered why the medications they had prescribed to Milosevic to treat his high blood pressure were not working. In January 2006, Uges found Rifampicine, a strong medicine for tuberculosis and leprosy, in Milosevic's blood. This was supposed to have countered the effects of the medication Milosevic took to reduce his blood pressure. According to Uges, the medication stimulated Milosevic's liver, which neutralized the effects of the other medications. Uges then claimed that Milosevic had taken antibiotics that had not been prescribed and that had damaged his heart. The toxicologist said that he suspected Milosevic did all this to try and force the court to let him go to Russia for treatment. "First he did not take his medication. Then he was forced to take them under supervision. But his blood pressure still did not fall," Uges said to the AP press agency. "A sophisticated medication is something nobody would have suspected. It gave his supporters a reason to protest that the Dutch doctors had no idea how to treat him." He went on to add: "I do not expect murder. Nor did he die as a result of the Rifampicine. All the medication was meant to accomplish was to lure him to Moscow, where he would be freed. In Moscow, Milosevic would stop taking the medication, he would suddenly recover, and the Netherlands would be ridiculed."

These statements by Donald Uges were seized by the global press to give the relatives and supporters of Milosevic, who were suspicious of what had happened, a bad name. Every effort was made to undermine Milosevic's credibility and the statements by his lawyer concerning the fact that he was poisoned. It was argued that Milosevic risked his own life by damaging his health, in an attempt to escape justice. However, Donald Uges had been appointed by the Court of Justice as a toxicologist and not as a detective. Finding traces in a person's blood is one thing, but knowing exactly how it got there is quite another matter. It is "impossible" for Donald Uges, a world famous professor in the field of biochemical analysis, to declare that Milosevic deliberately did not take his prescribed medication. How could he know that? 387

After his arrival in the Netherlands, Slobodan Milosevic declared that he had no suicidal tendencies. He emphasized that, if anything ever were to happen to him, it could never have been a suicide attempt. 388 A few weeks before his death he said: "I did not suffer this long for my cause to harm myself."

More and more, people speculated about death by poisoning of the former president, and not without reason! In 2002, it became clear that Milosevic had been given the wrong medication that, like Rifampicine, increased his blood pressure. On November 23, 2002, NRC Handelsblad reported: "In the Scheveningen prison, Slobodan Milosevic has been given the wrong medication, as a result of which his blood pressure suddenly rose tremendously. That is the reason why the trial of the former Yugoslav president was suspended in early November of 2002. A spokesperson of the tribunal denies that mistakes have been made. He did not want to address the matter further."

This means that even at that point, Milosevic's high blood pressure was not dealt with adequately, even though it was clear that something was wrong. At the end of August 2004, something truly remarkable happened when Milosevic was given his hot dinner. There was great consternation when it turned out that someone else had been given Milosevic's dinner. On the tribunal hearing of September 1, 2004, Milosevic mentioned this incident. On that day, Milosevic's defense was being discussed. The tribunal was planning to deny Milosevic the right to defend himself on grounds of incompetence. This would effectively silence him. Milosevic was told to transfer his defense to Mr. Simon Kay. 389 Milosevic protested vehemently.

387 Quoted from a letter by John Jeffries of the Irish branch of the International Committee for the Defense of Slobodan Milosevic (ICDSM).

388 Nova, July 17, 2001.

389 Previous attempts to silence Milosevic by appointing a lawyer to defend his case had failed.

to this course of events, and the relevant witnesses threatened to boycott the proceedings. This would have jeopardized the entire court case, and the tribunal was forced to back down. 390

brundland-og-jonas-gahr-
Fjellbakk Taflee (http://www.
net.info/synnisc3%b8ve-fj-
b8fcomment-page-1/#cc)

KUNSTEN Å SKYTE NED
Norgesavisen no

(https://norgesavisen.no/d
ned-stjerner-del-1/) on Ma
(http://www.dissident-net.i
aase/comment-page-1/#cc)

The Collapsing Fairy Tale:
American Rapper Sinke a:
Blood Libel (http://www.mi
collapsing-fairy-tale-ranar
blood-libel/) on Francois C
(http://www.dissident-net.i
dupratcomment-page-1/#

MOST VIEW

Kjell Sylberg (http://www.c
sberg/) (7,058)

Synneve Fjellbakk Taflee
net.info/synnisc3%b8ve-fj-
(1,667)

Ingolf Håkon Teigene (http:
net.info/ingolf-hakon-teige

Marius Reikerås (http://ww
net.info/marius-reikeras/) (

Eirik Finne (http://www.d
finne/) (431)

Don Tunney (http://www.d
tunney/) (271)

(http://www.dissident-net.i

Joe Vialis (http://www.diss
(259)

(http://www.dissident-net.i
(236)

(http://www.dissident-net.i
(235)

During the court hearings, Milosevic referred to his doctors, who had stated that he had been capable of defending himself throughout the three years of the court proceedings.

Milosevic said: "This means that for three years my doctors have considered me in sufficiently good health and physical condition to defend myself. And then something remarkable happens. Suddenly, an 'independent' doctor from Belgium, the country where NATO's headquarters are located, claims that my health makes it impossible for me to defend myself, and my own doctors here unanimously agree with that assessment."

Milosevic then urged a detailed medical examination by doctors from Russia, Serbia and Greece. These doctors were ready to begin such an examination. Milosevic then argued that his health precluded him from defending his own case was a ploy designed to deny him the opportunity to tell the truth. "I see this as a manipulation to deny me the opportunity to tell the truth. That is the essence of this story. The prosecutor, Mr. Geoffrey Nice, reinforces this argument by appointing a lawyer on the grounds that I am allegedly too involved and not independent enough. However, I feel that the opposition has shown itself to be somewhat too dependent in this matter." Milosevic, with his usual politeness, once again emphasized the fact that he would never relinquish the right to defend himself, and also addressed the curious course of events during his detention: "I urge you to remember: I will never give up my right to defend myself, nor will I allow this right to be curtailed."

The following statement by Milosevic is a literal translation of the transcript of the tribunal: "You may reach your own conclusions. However, I know that I am taking medications that have been prescribed by your doctors, your staff. I am not certain as to what is happening here, but I can have the entire prison staff testify as to what happened when my dinner was switched with that of the other person on the other side of the corridor. There was quite a commotion to ensure that the right meal ended up in the right place, even though the meals were apparently identical. I made no issue of it. I did not know what was going on. However, I would ask you to be so kind as to take note of the fact that for three years in a row doctors, have declared that I am in good health, and that now, after this incident, the same doctors suddenly declare that I am no longer healthy. I have my suspicions, which may or may not be justified, but there is evidence to support them!"³⁹¹

Slobodan Milosevic was then silenced when the judges ordered his microphone turned off. The alarming matter was never investigated!

³⁹⁰ Because Milosevic was perfectly capable of defending himself, his Dutch lawyer and advisor N.M.P. Steijnen on behalf of Milosevic lodged a complaint with the Dutch Order of Attorneys with regard to these proceedings.

³⁹¹ Tribunal transcripts from September 1st 2004, pp. 32351-32358

Milosevic increasingly suffered from an intense pressure behind his eyes and ears. When James Bissett, the Canadian ambassador to former Yugoslavia (1990-1992), visited Milosevic in Scheveningen, Milosevic suddenly turned red and reached for his head. He was troubled by a loud tone inside his head that made it seem as though he were speaking into a bucket. Milosevic said that, despite the fact that his blood pressure was under control, he constantly suffered from those constant tones and echoes in his head.

Rather than giving him the necessary treatment, the tribunal used his weak health to force him to give up defending himself. It had been clear for some time that the tribunal made many efforts to undermine his health, in an attempt to force him to hand over his defense to a lawyer. They did this by providing him bad medical treatment and deliberately wearing him out to cause his symptoms to surface. He was forced, on countless occasions, to wait on a wooden bench, allegedly because there was no way to transport him. ³⁹²

The "amici curiae" (friends of the court), who had to ensure that the trial was conducted in a fair manner argued in favor of suspending the proceedings for one year. During that period, Milosevic would be able to regain his strength. Lead prosecutor Carla del Ponte was livid when she heard about it. She claimed that Milosevic received all the medical attention he required in Scheveningen prison.

On March 10, 2006, preparations were made to present the next witness, Momir Bulatovic, the former president of Montenegro. On this occasion, Milosevic once again voiced his concerns to his lawyer Zdenko Tomanovic, telling him he was afraid that people were trying to poison him. During his five year stay in Scheveningen, Milosevic had never taken any kind of antibiotics, nor had he ever suffered from an infectious disease. However, the medical report of January 12th 2006, which Milosevic laid his hands on two months later, showed that a medicine had been found in his blood that is normally used to treat tuberculosis and leprosy. As mentioned earlier, this medication effectively neutralized the effects of the medicine Milosevic took to treat his blood pressure and heart problems. If Milosevic had taken this medication himself, and it was known that he took it on January 12, why did the authorities fail to intervene? And why was he not informed about the Rifampicine in his blood prior to March 7? Normally Milosevic received all reports concerning his health condition immediately!

If Milosevic had taken Rifampicine deliberately, why did he speak about it in public? It was Milosevic himself who, through his lawyer, spoke about it in public and who informed the Russian government. In his letter to the Russian government, in which he asked for protection, he wrote that the tribunal's refusal to let him go to Russia to be treated was motivated by fear that the Russian doctors would discover that there was Rifampicine in his blood.

³⁹² Targets, April 2006.

Milosevic was not informed of the results of his blood tests until two months after they took place. Verrij Stuart: "It is a great mystery why a medical report of January 12, 2006 was not presented before March 7 to the lawyers and to Milosevic himself."

It is safe to assume that Milosevic was quite shocked when he finally read the results of his blood tests on March 7. Eye witnesses saw a dramatic deterioration.

"When he took his walk, Milosevic had to lean against the wall, and he went to the bathroom every few minutes." ³⁹³ Why was nothing done? According to Verrij Stuart, after March 7th, monitoring of Milosevic's health was not intensified.

What is also remarkable is the late hour at which Milosevic's body was discovered. From a press conference by Carla del Ponte it became clear that the regular checks (every thirty minutes) were not carried out on the night Milosevic died!³⁹⁴ Nor apparently was there any video surveillance! Naturally, at the press conference questions were asked as to why the routine checks were not carried out on that particular night. Del Ponte answered: "I am not responsible for what happens in the prison."

At the very least, the Yugoslavian tribunal is guilty of gross negligence, if not downright manslaughter. Its failure to monitor the prisoner, whose body was not discovered until 10 a.m., would result in a complaint against the tribunal, according to Serbian media and the German newspaper Die Welt. There is no doubt that the tribunal and Washington, which puts the strings behind the scenes, are responsible for Milosevic's death.

Certain things Milosevic said on the day before he died indicate that he was extremely worried. As mentioned earlier, he wrote a letter to the Russian Foreign Minister the day before he died, asking for help. He accused his jailers of attempting to drug him into silence. Why did Milosevic need to be silenced?

"It would be better if Milosevic were to die in the dock during the trial. If the proceedings are allowed to reach their conclusion there is a serious possibility that he will be convicted of nothing more than a minor offence," James Gow declared as early as 2004 in a television interview with Channel Four. Gow was being interviewed as an "expert on war crimes" and advisor of the court in The Hague.

It is true that the case of the Yugoslavian tribunal was in poor shape. Had that not been the case, the media would certainly have reported it. Diana Johnstone, the erstwhile publisher of In These Times and former press secretary of the Greens in the European Parliament, said: "In the beginning, one could be sure that the media would report the show trial against the Butcher of the Balkans. However, the media soon failed to mention the relevant and solid defense of Milosevic during his own trial. Ever since, the trial has virtually taken place behind closed doors. And there are reasons for that."

³⁹³ Der Spiegel, January 12, 2006, 129.

³⁹⁴ Conversation with Nico Vankevisser of the Slobodan Milosevic Freedom Center.

Ralph Hartmann, the former German ambassador to Yugoslavia, stated: "The trial against the former president of Yugoslavia, which was announced as the 'mother of all trials' by NATO, has become a secret trial. The reasons for this may be clear to anyone who has read Milosevic's opening statement, which was published in numerous newspapers, in which he puts the irrefutable evidence and sensational facts concerning the major role played by the United States, Germany and other NATO countries in the destruction of the Federal Republic of Yugoslavia on the table. People may distort or ignore the truth, they can never conquer it."

It became increasingly clear that the charges were not worth the paper they were written on. Slobodan Milosevic had no reason to take his own life. "He has been murdered," according to his Dutch advisor and lawyer N.M.P. Steijnen. It was not he, but the prosecutors of the tribunal who were being driven into a corner. There was a clear motive for murder. Although it is true that Milosevic was seriously ill, he was very optimistic about the fact that the trial was developing in his favor. He was convinced he would come out as the winner!

Vukasin Andric, a doctor who examined Milosevic in November 2005, said: "The tribunal wanted to murder Milosevic because his death would make it impossible to get at the real truth. The leaders of the New World Order wanted to get rid of him."

On March 9, Milorad Vucelic, a member of the Serbian Socialist Party, spoke with Milosevic over the phone: "He was excited and pleased about the way his defense went." Vucelic concludes: "There is no possible doubt that the tribunal in The Hague slowly assassinated Milosevic." For years Klaus Hartmann had been aware of the

danger of a "biological solution" the Yugoslavia Tribunal in The Hague would be prepared to resort to in order to silence Milosevic. 395 Zivadin Jovanovic, the former Foreign Minister of Yugoslavia, made the following statement regarding this issue: "The Yugoslavia Tribunal is responsible for the death of President Slobodan Milosevic."

Needless to say, Milosevic's death was very convenient for the prosecutors. In a period of five years, they had been unable to prove that Milosevic was responsible for a genocide carried out by the Serbian army. The prosecution's case was in bad shape. On February 24, 2006, *De Volkskrant* wrote: "No conclusive evidence against Slobodan Milosevic." On February 28, 2004, *NRC Handelsblad* reported: "The case against Milosevic is falling apart."

Time and again, witnesses for the prosecution were driven into a corner by Milosevic's questions. In addition, their testimonies were not of the kind *Carla del Ponte* wanted to hear. The former chief of the Serbian State Security, Radomir Rade Markovic, when cross-examined by Milosevic, stated that he had been promised a reduced sentence and a new identity in exchange for an incriminating testi-

395 Klaus Hartmann is the vice-chairman of the International Committee for the Defense of Slobodan Milosevic (ICDSM).

mony against Milosevic. He was told there would be "consequences" if he failed to do so (Tribunal proceedings, July 24-27, 2002).

During the proceedings of February 19-21, 2003, as part of his testimony, Dra-gan Vasilekovic quoted a document he received from the prosecutors, containing various promises in exchange for his incriminating testimony against Milosevic (Tribunal proceedings, February 19-21, 2003).

Also, suddenly all kinds of, very dubious, evidence emerged. Testimonies that no impartial judge would ever have accepted were accepted as evidence. One witness, for example, declared that he had been shot with a machine gun, and to support his testimony he held up a shirt full of bullet holes and blood. Milosevic then asked him about his wounds and requested to see the scars. The man responded that he had not been injured, and that Allah had spared him to allow him to testify against Milosevic. Rather than striking the man's testimony from the court's logs, the court accepted it as proof against Milosevic!

Milosevic produced one witness after another, who together tore apart the myth of a conspiracy to create a Great Serbia. Reports in the media were scarce when it came to Milosevic's witnesses, and they failed to report on the repeated decisions by the court to strike testimony from the records.

The Boomerang Effect

On August 25, 2005, Geoffrey Nice was forced to admit that Milosevic was no longer being accused of having tried to create a Great Serbia by force. As such, this effectively destroyed the foundation of the charges against him. After all, these charges had been based on, and connected by, the central accusation that Milosevic, as the leader of a criminal organization, had done everything he had done in order to create a Great Serbia. 396 The Tribunal was painfully aware that they had no case against him. The chances of reaching a verdict that would satisfy public opinion become increasingly slender.

The Dutch lawyer N.M.P. Steijnen stated: "However, the chaos soon became even bigger. The accusations now turned on his Western accusers like a boomerang. What the Tribunal feared were the revelations from Milosevic and the people he called to the witness stand concerning the role of the Western world in dismantling the Yugoslav Federation, the evidence that would be presented by him with regard to the systematic lies propagated by the West concerning the alleged attempts to create a Great Serbia, and the crimes committed by NATO in its aggressive war against Yugoslavia and Serbia, which he would bring to light. For instance, Milosevic demonstrated, based on the testimony from predominantly Western witnesses, that there had been no humanitarian emergency in Kosovo on the eve of NATO's war on Yugoslavia in 1999. It was not Milosevic's case that was in poor shape, but the Tribunal itself."

396 Press release written by Milosevic advisor and lawyer N.M.P. Steijnen.

In a press release Steijnen wrote: "For years, the prosecutors had brought in hundreds of witnesses, in an endless row of 466 sessions, producing more than 5000 documents in their case against him, and they still failed to present a well-founded case. The lack of written evidence, the deals between the prosecution and defendants who were willing to testify against Milosevic, none of these benefited the trial. 'Tribunal worshippers' disguised as reporters have managed to cover up the fact that Milosevic, based on witness testimony, has caused havoc among what was left of the charges."

Things only got worse for the Tribunal when it was Milosevic's turn to defend himself. He called to the stand important witnesses that presented *Carla del Ponte* with serious problems, especially in light of the fact that most of her witnesses presented vague testimony. It was with the gravest concerns that the Tribunal awaited this moment.

Things became truly exciting when Slobodan Milosevic announced at the end of February 2006 that he intended to call Bill Clinton to the stand. Apparently he wanted to show that the United States had waged an illegal war against Yugoslavia and that civilian targets had been attacked on purpose. Crimes against humanity! This plan was unacceptable not only to NATO but also because it threatened to destroy the Yugoslavia Tribunal!

James Bisset, the Canadian ambassador to former Yugoslavia (1990-1992) said: "I was always skeptical about the Tribunal, because I am convinced that it is an instrument that is designed to cover up the fatal blunders of the United States and its allies in the tragedy in the Balkans. The Tribunal's purpose is to hold Milosevic and the Serbian people responsible for the all-out violence that hit this area in the 1990s."

The Russian general Leonid Ivashov stated: "Slobodan Milosevic was the only man who was in a position to testify about the role of the United States in the bloody disintegration of Yugoslavia in the Nineties, in full and in great detail. And that is precisely what he fought for during his trial for war crimes and genocide."

According to Ivashov, a failure to secure a conviction in the case against Milosevic would not only have far-reaching consequences for the Yugoslavian Tribunal, but also for the condemnation of the aggression of NATO and its Allies. Ivashov is still convinced that this is the reason Milosevic was murdered.

Milosevic was found dead in his prison cell just when his defense was gathering steam and he had begun building a solid case. He was too busy to contemplate taking his own life. He was very concerned about his health. But above all, he was motivated by a desire to tell what really happened in the Balkans. He had no reason whatsoever to kill himself, but the Tribunal, which took its orders from the United States and its allies, had a clear motive to kill him. The Tribunal was about to backfire in a serious way; it threatened to damage NATO, the very organization that had organized and funded the Tribunal. Was Milosevic silenced before he could expose the crimes of the United States and its NATO allies?

Closer inspection of the main causes of the crisis in the Balkans shows that the largest part of the responsibility for the destruction of Yugoslavia lies with the United States, Germany and other NATO allies. Every decision made by these allies was politically motivated and resulted in an escalation of the war and an increase in the number of conflicts among the population of Yugoslavia.

A few years after the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the International Monetary Fund (IMF) demanded that wages be frozen. Because prices continued to increase, however, this resulted in a dramatic reduction in average income. Under the supervision of the World Bank, more than half of the Yugoslav banks were ruined in 1989 and 1990. According to official statistics, more than 1100 companies went bankrupt in that period, resulting in 625,000 workers losing their jobs. However, the World Bank was not yet satisfied. In September 1990, a record number of 2435 companies went bankrupt, and 1.3 million people became unemployed. Within two years, two-thirds of all the nation's jobs had been sacrificed. Then, without any warning, all aid, credits and loans from the IMF and the World Bank were suspended. The fatal combination of measures that was forced on Yugoslavia had its origin in twenty-three articles that had been included in the United States law 1191 on November 5, in Foreign Operation Law 101/513. This contains regulations and stipulations regarding the economic destruction of enemy governments. As a result of this law, the federal government of Yugoslavia was no longer able to pay the interest on its foreign debts. Also, the nation's industrial sector no longer had access to the raw material it needed. According to *The New York Times* of November 18, 1990, at that same moment a secret CIA document came into the open. That document predicted that Yugoslavia would collapse within eighteen months. In 1991, the European Council of Ministers followed the path laid out by the United States by intervening in the internal affairs of Yugoslavia through its own political demands and an economic intervention. As a result of these economic sanctions, the Yugoslav economy quickly fell apart.

During the Kosovo war, Lord Gilbert, the British Defense minister, in a remarkable statement admitted that NATO deliberately pushed for a war with Yugoslavia. 397 To this it needs to be added that, years earlier, after the Maastricht summit, it became clear in what way the French President Mitterrand and John Major, the Prime Minister of the United Kingdom, had agreed to the dissolution of Yugoslavia. 398

Slobodan Milosevic was convinced of the need for a transition towards a market economy and a multi-party Democracy. 399 The transformation of Serbia towards a Democratic civilian state took place under his leadership. However, throughout

397 "NATO war was deliberate", in *Targets* of August, 2000, 2.

398 Michel Collon, *Bluf Poker: De Grootmachten, Joegoslavië en de Komenda Oorlog*, Berchem 2000, 91.

399 His conviction drove him straight into the arms of the leaders of the New World Order.

that process he adhered to Yugoslavia's principle values: independence, freedom and social justice. And he turned his back on international capital when he used IMF loans to pay teachers and military personnel wages that had long been overdue. Milosevic gave several speeches in which he described a group of dubious internationalists that were deliberately creating chaos in the Balkans in order to take the next step en route to the New World Order. In earlier times, Milosevic had been the darling of the Rockefellers and their cronies when he carried out the economic reforms and privatizations of state companies that the IMF had imposed. As soon as he stopped listening to them, the leaders of the New World Order turned their backs on him. The Illuminati give orders and demand obedience, and anyone who is brave enough to resist them is in for a merciless treatment. In this sense, the actions against Yugoslavia were, in every way, representative of the nature of the mighty men who hide in the shadows. The cruel war against Yugoslavia is a clear warning to all countries in the world that want to remain independent! Slobodan Milosevic can be considered the first political prisoner in the so-called "globalization" of capitalist ambitions. As a symbol of the resistance against the New World Order, he had to be condemned in a mock trial designed to approve NATO's war crimes, and he had to serve as an example to the "unwilling" dissidents who refuse to serve the New World Order. Enforcing the free market and conquering important oil routes were not the only reasons NATO went to war against Yugoslavia. NATO also wanted to show the world how important a global army was for world peace, and how effective such an army can be against a so-called aggressor. NATO and the military-industrial complex thus swindled their way to a new "legitimization", and they used the conflict to test their logistics, their new communication systems and their reconnaissance technology in a "live" conflict. This aggressive military extension to foreign policy should serve as a warning to all potential areas of conflict. The Caucasus and Central Asia will be NATO's future areas of operation. 400 Long time ago, under the name GUUAM (Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan and Moldova), a joint "Eurasian battalion" has been created, designed to be deployed in so-called "peace missions" in the region. The planned buffer zone just "happens" to be situated in an area through which Russian pipelines transport oil and gas to the West. NATO is used to fight uncooperative governments. Let the reader be warned: new conflicts and wars are already being prepared.

400 NATO After Enlargement, 1999, 231. This book was compiled by NATO strategists.

This report from Slobodan Milosevic "trial" and assassination is in its entirety taken from Chapter 36 of Robin deRuilers book: "Worldwide Evil and Misery. The Legacy of the 13 Satanic Bloodlines". Can be purchased here (<http://www.mayrapublications.nl/>). Greatly recommended.

Tags: Serbia (<http://www.dissident-net.info/tag/serbia/>)

« Previous article(<http://www.dissident-net.info/aaron-russo/>)

Next article »(<http://www.dissident-net.info/robert-edmondson/>)

Aaron Russo (<http://www.dissident-net.info/aaron-russo/>)

Robert Edmondson (<http://www.dissident-net.info/robert-edmondson/>)

16. March, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

9. April, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

About admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

(<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

DISSIDENT NET

A transparency and non-corruption of justice or people activity by

<http://www.nksavisen.no> (<http://www.nksavisen.no>)

MENU

- Home (<http://www.dissident-net.info/>)
- Dissident Index (<http://www.dissident-net.info/dissident-index/>)
- How it works (<http://www.dissident-net.info/how-it-works/>)
- Disclaimer (<http://www.dissident-net.info/disclaimer/>)
- Fair Use Notice (<http://www.dissident-net.info/fair-use-notice/>)
- About Us (<http://www.dissident-net.info/about/>)
- Contact Us (<http://www.dissident-net.info/contact-us/>)

CALENDAR

December 2017						
M	T	W	T	F	S	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31
« Jun (http://www.dissident-net.info/2017/06/)						

META

Log in (<http://www.dissident-net.info/>)

Enlines RSS (Really Simple) (<http://www.dissident-net.info/>)

Comments RSS (Really Simple) (<http://www.dissident-net.info/>)

WordPress.org (<https://wordpress.org/>)

© Het Nieuwsblad / www.nieuwsblad.be.

Geen aanwijzingen voor vergiftiging Milosevic

17/03/2006 om 00:00 door jg | Bron: AFP, DPA, BELGA - [Print](#) - [Corrigeer](#)
(mailto:redactienbo@nieuwsblad.be?subject=Correctie%20-%20'Geen%20aanwijzingen%20voor%20vergiftiging%20Milosevic'&body=https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf17032006_034)

epa

DEN HAAG - Volgens de eerste resultaten leverde het toxicologisch onderzoek op het lichaam van de overleden Slobodan Milosevic geen enkele aanwijzing op dat hij zou vergiftigd zijn. Dat heeft de voorzitter van het Joegoslavië-tribunaal, Fausto Pocar, bekendgemaakt.

Een lijkschouwing en bloedproeven hebben geen sporen van gif aangetoond in het bloed van de Joegoslavische ex-president Slobodan Milosevic, noch medicijnen in zo hoge doses dat ze zijn dood kunnen hebben veroorzaakt.

Na de dood van Milosevic, afgelopen zaterdag in zijn cel in Scheveningen, werd een hartinfarct opgegeven als de doodsoorzaak. Maar berichten dat Milosevic medicijnen zou hebben genomen die hem niet door de cardioloog van het tribunaal waren voorgeschreven, leidden tot speculaties over zelfmoord of moord door vergiftiging.

Voor vergiftiging zijn geen aanwijzingen gevonden, zei de voorzitter van het tribunaal vandaag. Er werden verschillende medicijnen in Milosevic's lichaam aangetroffen, maar geen ervan in dodelijke concentraties. Van het zware antibioticum rifampicine, dat een Nederlandse toxicoloog naar eigen zeggen eerder dit jaar in Milosevic's bloed aantroef, zijn geen sporen gevonden, zei Pocar.

Rifampicine vermindert het vermogen van de lever om enzymen af te breken en zou zo het effect van Milosevic's medicijnen tegen hoge bloeddruk teniet hebben kunnen doen. Het middel verdwijnt snel uit het lichaam, maar het staat vrijwel vast dat Milosevic het in de dagen voor zijn dood niet heeft ingenomen, aldus het rapport.

Pocar wees Milerop dat het onderzoek door het Nederlandse Forensisch Instituut nog niet is afgesloten en dat het nog maar om voorlopige bevindingen gaat. Hij zei dat er een onafhankelijk onderzoek komt naar de omstandigheden in het detentiecentrum waar Milosevic de afgelopen vier jaar heeft doorgebracht. Daarbij moet worden vastgesteld hoe de gevangene aan medicijnen kon komen die hij niet hoorde te hebben. Eerder hebben tribunaalmedewerkers gezegd dat Milosevic ook regelmatig aan alcohol wist te komen.

Corrigeer (mailto:redactienbo@nieuwsblad.be?subject=Correctie%20-%20'Geen%20aanwijzingen%20voor%20vergiftiging%20Milosevic'&body=https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf17032006_034)

Groot maar omstreden vernieuwer

PETER HANDKE jarenlang leek de reputatie van Peter Handke te omstreden voor de Nobelprijs - door zijn steun voor Milosevic. Nu krijgt hij de prijs toch. Door onze medewerker **Kees Frenk**

In april 1996 maakte de Oostenrijkse schrijver Peter Handke een verpicht: kreeg zijn 45-jarige vrouw, de Duitse Granger 72, moedervrouw van de Nobelprijs. Handke had toen al 15 jaar de Nobelprijs gewonnen. Hij was de eerste man die de prijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

Handke schiedt

Handke dat moment met de ster van Handke. Hij werd het icoon van de jonge generatie de opbouw van de jaren zestig. Peter Handke (1927) werd geboren in Oostenrijk. Hij was de eerste man die de Nobelprijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

Handke dat moment met de ster van Handke. Hij werd het icoon van de jonge generatie de opbouw van de jaren zestig. Peter Handke (1927) werd geboren in Oostenrijk. Hij was de eerste man die de Nobelprijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

Talkeperken

Talkeperken. Handke dat moment met de ster van Handke. Hij werd het icoon van de jonge generatie de opbouw van de jaren zestig. Peter Handke (1927) werd geboren in Oostenrijk. Hij was de eerste man die de Nobelprijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

Talkeperken. Handke dat moment met de ster van Handke. Hij werd het icoon van de jonge generatie de opbouw van de jaren zestig. Peter Handke (1927) werd geboren in Oostenrijk. Hij was de eerste man die de Nobelprijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

NOBELPRIJS LITERAATUUR

Nobelprijscomitéleden verdedigen keuze Handke

De kritiek op de toekenning van de Nobelprijs aan Peter Handke was enorm. Het comité vindt het nodig zich te verdedigen.

Door onze redacteur Toel Jaeger

AMSTERDAM. Peter Handke was altijd al politiek. In zijn verhalen, en zijn steun aan de Servieren in de Joegoslavië-oorlog is altijd verwoord begrepen. Met deze woorden aan de BBC verdedigde Marius Petrusen, lid van het comité voor de Nobelprijs, de toekenning van de Nobelprijs aan Peter Handke. Het gebeurt zelden dat een Nobelprijscomité zich verdedigt voor de literatuur. Het gebeurt zelden dat een Nobelprijscomité zich verdedigt voor de literatuur.

dan en de jury, die het comité adviseert, werd verleid door het vertalen van de Servieren in de Joegoslavië-oorlog is altijd verwoord begrepen. Met deze woorden aan de BBC verdedigde Marius Petrusen, lid van het comité voor de Nobelprijs, de toekenning van de Nobelprijs aan Peter Handke.

Niets wijst op een aanval op de maatschappij of de gelijkwaardigheid

nieuwe comités van de Nobelprijs. Dat het niet helemaal als gepland, de twee prijzen die jaar gingen naar twee Europeanen. De Poolse schrijver Olga Tokarczuk kreeg de prijs voor 2018, die voor 2019 daarmee de meest recente Handke. Hij is een man van de toekomst. Hij is een man van de toekomst.

geenpakende. Literaire. Bijzonder. prijzen uit protest tegen het homofobie van de Nobelprijs. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

Handke dat moment met de ster van Handke. Hij werd het icoon van de jonge generatie de opbouw van de jaren zestig. Peter Handke (1927) werd geboren in Oostenrijk. Hij was de eerste man die de Nobelprijs won na zijn steun aan Milosevic. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst. De Nobelprijs was toen nog een prijs van de toekomst.

19 okt 2010
NRC

29 november 2002

Eerste Kamer

Nr. C01/027HR

JMH

IN NAAM DER KONINGIN
Hoge Raad der Nederlanden

Arrest

in de zaak van:

1. Aleksander DANIKOVIC, wonende te Belgrado,
2. Radomir ZIKOVIC, wonende te Belgrado,
3. Vladimir KOSTIC, wonende te Jagodina,
4. Filip GRAVIC, wonende te Belgrado,
5. Milorad SESLIJA, wonende te Ajvalija,
6. Mija SESLIJA, wonende te Ajvalija,
7. Mile MIGAILOVIC, wonende te Vucak,
alle plaatsen gelegen in de republiek
Servië, Federale Republiek Joegoslavië,

EISERS tot cassatie,

advocaat: mr. B.D.W. Martens,

t e g e n

DE STAAT DER NEDERLANDEN (Ministerie van
Algemene Zaken, Ministerie van Buitenlandse
Zaken en Ministerie van Defensie),

gevestigd te 's-Gravenhage,

VERWEERDER in cassatie,

advocaat: mr. G.J.H. Houtzagers.

1. Het geding in feitelijke instanties

Eisers tot cassatie - verder te noemen: Danikovic c.s. - hebben bij exploit van 26 maart 1999 verweerder in cassatie - verder te noemen: de Staat - in kort geding gedagvaard voor de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage en gevorderd bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, de Staat te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt, met veroordeling van de Staat in de kosten van dit geding.

De Staat heeft de vordering bestreden.

De President heeft bij vonnis van 7 april 1999 het gevorderde afgewezen.

Tegen dit vonnis hebben Danikovic c.s. hoger beroep ingesteld bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage. Daarbij hebben zij hun eis gewijzigd en gevorderd voormeld vonnis te vernietigen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad, zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt, de Staat te bevelen om zich

met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld en van verdere dreiging met oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld en van verdere dreiging met geweld jegens de Federale Republiek onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1.000,-- aan elk der appellanten bij wijze van voorlopige vergoeding van (vooralsnog alleen immateriële) schade, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de zijde van de Staat jegens hen, met veroordeling van de Staat in de kosten van beide instanties.

Bij arrest van 23 november 2000 heeft het Hof het vonnis waarvan beroep bekrachtigd.

Het arrest van het Hof is aan dit arrest gehecht.

2. Het geding in cassatie

Tegen het arrest van het Hof hebben Danikovic c.s. beroep in cassatie ingesteld. De cassatiedagvaarding is aan dit arrest gehecht en maakt daarvan deel uit.

De Staat heeft geconcludeerd tot verwerping van het beroep.

De zaak is voor partijen toegelicht door hun advocaten en voor de Staat mede door mr. W.I. Wisman, advocaat bij de Hoge Raad.

De conclusie van de Advocaat-Generaal L. Strikwerda strekt tot verwerping van het beroep.

De advocaat van Danikovic c.s. heeft bij brief van 8 juli 2002 op deze conclusie gereageerd.

3. Beoordeling van de middelen

3.1 Danikovic c.s. hebben in het onderhavige kort geding gevorderd de Staat te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt. De President heeft deze vordering afgewezen. In het door hen ingestelde hoger beroep hebben Danikovic c.s. hun eis vermeerderd met de vordering de Staat te veroordelen tot betaling van een schadevergoeding van f 1.000,-- aan ieder van hen bij wijze van voorlopige vergoeding van (vooralsnog alleen immateriële) schade. Het Hof heeft het bestreden vonnis bekrachtigd.

3.2 Het Hof heeft in rov. 5 van zijn arrest met betrekking tot de vordering van Danikovic c.s. een voorschot te betalen op de hun in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door hen geleden immateriële schade, overwogen dat zij onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden. Bij deze stand van zaken acht het Hof het onvoldoende aanneemelijk dat Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat', zoals bedoeld in art. 6:106 BW, hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken, waarmee het Hof kennelijk doelt op het oogmerk van de aansprakelijke persoon zodanig nadeel toe te brengen (art. 6:106 lid 1, onder a), en op de aantasting van de benadeelde in zijn persoon (art. 6:106 lid 1, onder b). Dit oordeel, dat berust op een aan het Hof als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de stukken van het geding, geeft niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting en is niet onbegrijpelijk noch onvoldoende gemotiveerd. Dat het Hof het beroep van Danikovic c.s. op de grote spanningen waaraan zij zijn blootgesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn, niet heeft aangemerkt als een concretisering van de hen betreffende omstandigheden, is evenmin onbegrijpelijk en behoefde geen nadere motivering dan het Hof heeft gegeven.

Opmerking verdient nog dat het Hof, uitgaande van zijn in cassatie tevergeefs bestreden oordeel dat Danikovic c.s. onvoldoende hadden gesteld om deze vordering te kunnen toewijzen, niet is toegekomen en ook niet behoefde toe te komen aan vragen van (verdeling van de) bewijslast.

Middel 1 is derhalve tevergeefs voorgesteld.

3.3 Met betrekking tot de middelen 2 - 8 moet worden vooropgesteld dat het Hof de vordering de Staat te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië heeft afgewezen wegens het ontbreken van een spoedeisend belang. Het Hof heeft daartoe overwogen dat niet is gebleken dat de Staat thans dreigt met geweld en dat het voorshands niet aannemelijk is dat de Staat tot zodanige dreiging zal overgaan (rov. 3 en 4). Nu echter dit belang eerst in appel aan de vordering is komen te ontvallen, heeft het Hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. een grief hadden gericht, onderzocht of de President de vordering, zoals deze in eerste aanleg luidde, terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak.

Bij de beoordeling van deze middelen heeft voorts

als uitgangspunt te gelden dat de in het onderhavige geding ingestelde vorderingen betrekking hebben op vragen betreffende het beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie, welk beleid in sterke mate zal afhangen van politieke afwegingen in verband met de omstandigheden van het geval. Dit betekent dat de burgerlijke rechter, zeker indien het gaat om een kort geding, een grote mate van terughoudendheid aan de dag zal moeten leggen bij de beoordeling van vorderingen, als in het onderhavige geding ingesteld, die ertoe strekken handelingen ter uitvoering van politieke besluitvorming op het gebied van buitenlands beleid en defensie als onrechtmatig en derhalve als verboden aan te merken. Het is immers niet aan de burgerlijke rechter om deze politieke afwegingen te maken.

3.4 Middel 2 richt zich tegen rov. 19 van 's Hofs arrest, waarin het Hof met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid heeft overwogen dat deze grondslag de President niet noodzaakte tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers, aldus het Hof, over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd, zodat niet kan worden vastgesteld of de luchtacties ook jegens hen

persoonlijk onrechtmatig waren. Hetgeen het Hof heeft overwogen, komt hierop neer dat niet zonder meer ervan kan worden uitgegaan dat alle Joegoslavische militairen aan oorlogsgeweld waren blootgesteld, en dat derhalve het enkele feit dat Danikovic c.s. deel uitmaakten van het Joegoslavische leger waartegen de acties waren gericht, niet voldoende is om tot de conclusie te komen dat met name ook hun subjectieve rechten op leven en gezondheid zijn aangetast of dreigden te worden aangetast, en dat zij voor het overige niet hebben voldaan aan hun stelplicht met betrekking tot de omstandigheden waaruit deze conclusie zou kunnen volgen. Deze oordelen geven niet blijk van een onjuiste opvatting omtrent de stelplicht ter zake van aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad. Zij zijn ook niet onbegrijpelijk en behoeften geen nadere motivering.

3.5 Voor zover de middelen 3 - 7 betrekking hebben op de door Danikovic c.s. als grondslag van hun vordering aangevoerde inbreuk op hun subjectieve rechten, stuiten zij af op hetgeen hiervoor in 3.4 is overwogen. Ook voor het overige kunnen zij niet tot cassatie leiden, aangezien het Hof in zijn rov. 8 - 16 met juistheid heeft geoordeeld dat de door hen aan hun vorderingen ten grondslag gelegde internationaal-rechtelijke normen niet tot

toewijzing daarvan kunnen leiden. Voor zover de door deze middelen tegen dit oordeel gerichte klachten al feitelijke grondslag hebben, falen zij op grond van hetgeen is vermeld in de conclusie van de Advocaat-Generaal onder 21 - 56.

3.6 Middel 8 bouwt voort op de voorgaande middelen en moet het lot daarvan delen.

3.7 Middel 9 voldoet niet aan de aan een cassatiemiddel te stellen eisen, nu het niet vermeldt welke rechtsgronden het Hof in strijd met art. 48 (oud) Rv. verzuimd heeft ambtshalve aan te vullen.

4. Beslissing

De Hoge Raad:

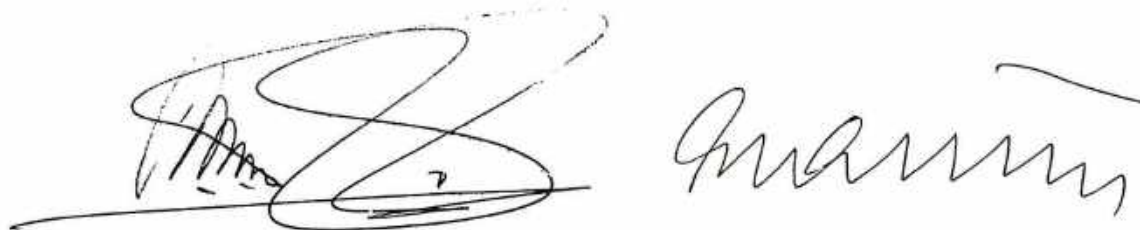
verwerpt het beroep;

veroordeelt Danikovic c.s. in de kosten van het geding in cassatie, tot op deze uitspraak aan de zijde van de Staat begroot op € 286,88 aan verschotten en € 1.365,-- voor salaris.

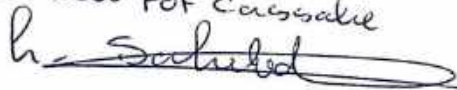
Dit arrest is gewezen door de vice-president P. Neleman als voorzitter en de raadsheren H.A.M. Aaftink, O. de Savornin Lohman, A. Hammerstein en

ATIA

P.C. Kop, en in het openbaar uitgesproken door de
raadsheer A. Hammerstein op 29 november 2002.

Uitgegeven voor grosse, door mij Griffier van de
Hoge Raad der Nederlanden, op 29 NOV. 2002
ten behoeve van Eisers tot cassatie

IN NAAM DER KONINGIN.

Uitspraak: 23 november 2000
Rolnummer: 99/0451
Rolnr. Rb.: KG 99/339

Het Gerechtshof te 's-Gravenhage, eerste civiele kamer, heeft het navolgende arrest
gewezen in de zaak van:

1. **Aleksander Danikovic**, wonende te Belgrado,
 2. **Radomir Zikovic**, wonende te Belgrado,
 3. **Vladimir Kostic**, wonende te Jagodina,
 4. **Filip Gavric**, wonende te Belgrado,
 5. **Vlasta Djurinac**, wonende te Pristina,
 6. **Goran Vasic**, wonende te Pristina,
 7. **Milorad Seslija**, wonende te Ajvalija,
 8. **Mija Seslija**, wonende te Ajvalija,
 9. **Mile Migailovic**, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de republiek Servië,

→ appellanten,
procureur: Mr A.B.B. Beelaard

64

tegen

de STAAT DER NEDERLANDEN
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
gevestigd te 's-Gravenhage,
geïntimeerde,
procureur: Mr G.J.H. Houtzagers

HET GEDING

Bij exploit van 16 april 1999 zijn appellanten, hierna te noemen: "Danikovic c.s.", in hoger beroep gekomen van het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage d.d. 7 april 1999 in kort geding gewezen tussen Danikovic c.s. als eisers en geïntimeerde, hierna te noemen: "de Staat", als gedaagde. Danikovic hebben daarbij hun eis vermeerderd en, onder aanvoering van zeven grieven, gevorderd dat het hof het bestreden vonnis vernietigt en, opnieuw recht doende, alsnog de (vermeerderde) vordering toewijst met veroordeling van de Staat in de kosten van beide instanties.

Danikovic c.s. hebben bij memorie van grieven geconcludeerd overeenkomstig de appeldagvaarding.

De Staat heeft bij memorie van antwoord onder overlegging van twee producties de grieven bestreden en geconcludeerd appellanten niet-ontvankelijk te verklaren in hun appel dan wel het hoger beroep van appellanten te verwerpen met veroordeling van appellanten in de kosten van het geding.

Op 9 oktober 2000 hebben partijen, Danikovic c.s. door Mr N.M.P. Steijnen, advocaat te Zeist, en de Staat door zijn procureur, hun standpunten voor het hof doen bepleiten. Mr Steijnen en Mr Houtzagers hebben pleitnota's overgelegd en producties in het geding gebracht.

Danikovic c.s. hebben bij pleidooi hun eis vermeerderd, zodat deze thans als volgt luidt:

"dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, op 7 april 1999 onder rolnr KG 99/339 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt,

de Staat der Nederlanden te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld en van verdere dreiging met oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld en van verdere dreiging met geweld jegens de Federale Republiek van Joegoslavië onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000,- aan elk der appellanten bij wijze van (voorlopige en vooralsnog immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de Staat jegens hen,

met veroordeling van geïntimeerden [kennelijk is bedoeld: geïntimeerde, hof] in de kosten in beide instanties."

Ten slotte zijn de procesdossiers aan het hof overgelegd voor het wijzen van arrest.

BEOORDELING VAN HET HOGER BEROEP:

1. In de periode van 24 maart tot 10 juni 1999 heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire acties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (de "FRJ"), welke acties bestonden uit het uitvoeren van luchtaanvallen. Danikovic c.s. zijn gemobiliseerde soldaten in actieve militaire dienst van de FRJ. Van mening zijnde dat bedoelde acties in strijd zijn met toepasselijk internationaal (oorlogs)recht, de rechten van de mens en (derhalve) jegens hen onrechtmatig, vorderen Danikovic c.s. kort samengevat dat de Staat wordt bevolen zich van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld te onthouden. Tevens vorderen zij een voorschot op hun toekomstige immateriële schadevergoeding.
2. Tegen de overweging van de President dat partijen hun geschil naar Nederlands recht beoordeeld willen zien hebben Danikovic c.s. als Grief III aangevoerd dat zij duidelijk hebben aangegeven dat hun vorderingen, behalve

door Nederlands recht, ook worden beheerst door het op deze casus betrekking hebbende internationale recht. Zoals uit het vonnis van de President echter blijkt heeft hij de vordering van eisers mede in het licht van het toepasselijke internationale recht beoordeeld, hetgeen het hof in dit hoger beroep ook zal doen. De grief is derhalve tevergeefs voorgesteld.

3. Ten aanzien van het gevorderde bevel overweegt het hof als volgt. De Staat heeft ter gelegenheid van de pleidooien in hoger beroep aangevoerd dat momenteel geen dreiging bestaat dat de Staat oorlogsgeweld tegen de FRJ zal gebruiken. Dit verweer slaagt. Vast staat dat op 3 juni 1999 overeenstemming met de FRJ is bereikt over een regeling voor Kosovo die onder meer voorziet in de aanwezigheid van een internationale troepenmacht in Kosovo op basis van een mandaat van de Veiligheidsraad onder Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties. Vast staat ook dat de NAVO de luchtacties op 10 juni 1999 heeft opgeschort en deze op 20 juni 1999 formeel heeft beëindigd. Voorts is het een feit van algemene bekendheid dat zich zeer onlangs binnen de FJR een machtswisseling heeft voltrokken, in die zin dat de FJR een nieuwe President heeft gekregen. Als reactie hierop hebben de landen van de Europese Unie de sancties tegen de FRJ versoepeld. Onder deze omstandigheden acht het hof thans geen reële dreiging aanwezig dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FJR zal overgaan. Danikovic c.s. hebben bij pleidooi nog aangevoerd dat de situatie in de FJR nog uitermate gespannen is en dat een burgeroorlog kan uitbreken. Ook echter indien dit laatste juist zou zijn betekent dit nog niet dat een reële dreiging bestaat dat de Staat in die situatie tot militair ingrijpen zal overgaan. Dit betekent dat de vordering die ertoe strekt dat de Staat wordt bevolen om zich van (deelname aan) verder oorlogsgeweld te onthouden niet kan worden toegewezen wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang. Anders dan Danikovic c.s. menen wordt dit niet anders door de ernst van de gedragingen waarop het gevorderde verbod is gericht.
4. De vordering dat de Staat zich van verdere dreiging met geweld jegens de FJR onthoudt komt evenmin voor toewijzing in aanmerking. Niet is immers gebleken dat de Staat thans dreigt met geweld en mede gelet op hetgeen in r.o. 3 is overwogen acht het hof voorshands niet aannemelijk dat de Staat tot zodanige dreiging zal overgaan.
5. De vordering tot betaling van "voorlopige en vooralsnog alleen immateriële" schadevergoeding vat het hof aldus op, dat gevorderd wordt een voorschot op in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door Danikovic c.s. geleden immateriële schade. Danikovic c.s. hebben evenwel onvoldoende gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, zoals: waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden, in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld en oorlogsdreiging zijn blootgesteld en welke gevolgen zij daarvan ieder individueel hebben ondervonden. Bij deze stand van zaken acht het hof onvoldoende aannemelijk gemaakt dat Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat' zoals bedoeld in art. 6:106 BW hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken. Danikovic c.s. hebben zich weliswaar beroepen op grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn, maar dat is op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun

persoon. Daarbij neemt het hof in aanmerking dat Danikovic c.s. militairen in actieve dienst zijn bij wie een dreiging als door hen gesteld niet steeds en onafhankelijk van de concrete omstandigheden van ieders individuele geval tot aantasting in de persoon zal leiden.

6. Hetgeen hiervoor werd overwogen leidt tot de conclusie dat hetgeen Danikovic c.s. vorderen in appel in geen enkel onderdeel kan worden toegewezen. Voor wat betreft het gevorderde bevel de Staat te gelasten (het dreigen met) verder oorlogsgeweld achterwege te laten geschiedt dit reeds vanwege gebrek aan (spoedeisend) belang.
Aangezien echter dit belang eerst in appel aan die vordering is komen te ontvallen, zal het hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. grief I hebben gericht, onderzoeken of de President de vordering, zoals deze in eerste aanleg luidde, terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak. Onbetwist is immers dat ten tijde van de uitspraak van de President nog oorlogshandelingen plaats vonden.
7. In hun betoog dat de Staat, door deel te nemen aan militaire acties tegen de FRJ, onrechtmatig jegens hen handelde hebben Danikovic c.s. zich gebaseerd op de volgende, deels ook in onderlinge samenhang te beschouwen (en hier kort samengevatte) grondslagen:
 - a. art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties;
 - b. ongeschreven volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard (*ius cogens*) in combinatie met art. 53 Weens Verdragenverdrag;
 - c. art. 6 Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR);
 - d. art. 2 Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM);
 - e. art. 6 Handvest van Neurenberg;
 - f. art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht;
 - g. art. 52 lid 2 Protocol I bij de Verdragen van Genève;
 - h. Protocol II bij de Verdragen van Genève, met name art. 3 daarvan;
 - i. onrechtmatig handelen wegens poging tot moord/inbreuk recht op gezondheid en eigendom "benevens een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten".

Het hof zal deze grondslagen hierna achtereenvolgens, soms gecombineerd, behandelen.

a. art. 2 lid 4 Handvest en b. ongeschreven volkenrecht

8. Danikovic c.s. hebben zich beroepen op schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties alsmede op normen van ongeschreven (dwingend) volkenrecht die, naar het hof begrijpt, dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling. Ingevolge art. 2 lid 4 van het

Handvest van de Verenigde Naties onthouden alle Leden zich in hun internationale betrekkingen van bedreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat en van elke andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties. Evenwel kan de Veiligheidsraad op grond van art. 42 van het Handvest besluiten over te gaan tot zulk optreden door middel van lucht-, zee- of landstrijdkrachten als nodig is voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede en veiligheid. De Staat heeft aangevoerd dat de op 23 september 1998 door de VN Veiligheidsraad aangenomen resolutie 1199 voor de deelname van Nederland aan de NAVO-acties voldoende legitimatie bood. De Staat heeft voorts benadrukt dat hij de legitimatie van deelname aan die acties niet zoekt in het leerstuk van de 'humanitaire interventie'.

Het hof zal de vraag of de Staat op basis van resolutie 1199 gerechtigd was aan de NAVO-acties tegen de FRJ, hoe belangrijk deze op zichzelf ook is, in het midden laten omdat het antwoord op die vraag niet beslissend is voor de uitkomst van het onderhavige geding. Het gaat er in dit geding immers niet alleen om of normen van internationaal recht zijn overtreden, maar ook of en in hoeverre individuele personen als Danikovic c.s. daarop voor de burgerlijke rechter een beroep kunnen doen. Het hof zal dan ook bij de bespreking van de onderhavige grondslag voor de eis alsmede overal elders in dit arrest veronderstellenderwijs tot uitgangspunt nemen dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 Handvest resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling.

9. Derhalve komt thans de vraag aan de orde of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding voor de burgerlijke rechter stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het hof is van oordeel dat zulks noch in het geval van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking het geval is. Dergelijke internationaalrechtelijke normen richten zich tegen staten en hebben in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen. Wel is het zo dat een zekere ontwikkeling in het recht is waar te nemen op grond waarvan handelingen van Staten die in strijd zijn met de tussen hen geldende normen van internationaal recht in bepaalde gevallen kunnen leiden tot aanspraken van individuele personen op schadevergoeding jegens een dergelijke Staat.

Daargelaten echter of deze ontwikkeling reeds zo ver gaat dat militairen in dienst van de FRJ als Danikovic c.s. zonder specifiek daarop gerichte verdragsrechtelijke voorziening schadevergoeding voor de burgerlijke rechter zouden kunnen vorderen op grond van het feit dat Nederland het agressieverbod heeft geschonden (een vordering tot schadevergoeding was in eerste aanleg immers niet aan de orde), er zijn geen aanwijzingen van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen. Het hof acht de mogelijkheid daartoe ook daarom onaannemelijk, nu aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de Leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige

restrictie door individuele belanghebbenden zou kunnen worden ingeroepen voor en zou dienen te worden gehandhaafd door de burgerlijke rechter van een van de bij een gewapend conflict betrokken partijen. Een dergelijke consequentie kan ook bezwaarlijk in overeenstemming worden gebracht met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Hof van Justitie, omdat daarmee de mogelijkheid zou ontstaan van met elkaar conflicterende uitspraken van de nationale en de internationale rechter. [Het hiervoor overwogene geldt niet slechts voor schending van art. 2 lid 4 Handvest maar evenzeer voor overtreding van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als art. 2 lid 4 Handvest.

*inwikkelt
Tegenspreking
niet
niet
verwijzen*

10. De hierboven in r.o. 7 weergegeven grondslagen a en b kunnen derhalve niet tot het oordeel leiden dat de President de vordering van Danikovic c.s. had moeten toewijzen.

c. art. 6 IVBPR

11. Ingevolge art. 2 IVBPR verbindt iedere partij bij dit Verdrag zich de in dit Verdrag erkende rechten te eerbiedigen en deze "aan ieder die binnen zijn grondgebied verblijft en aan zijn rechtsmacht is onderworpen" te verzekeren. Aangezien Danikovic c.s. zich ten tijde van de uitspraak van de President niet op het grondgebied van Nederland bevonden kunnen zij zich niet op de in het IVBPR erkende rechten, waaronder het recht op leven erkend in art. 6, beroepen. Dit is in overeenstemming met doel en strekking van het IVBPR dat immers de strekking heeft de burger zekere fundamentele rechten te waarborgen jegens de 'eigen' Staat en dat niet beoogt de rechten van burgers of militairen te regelen tegenover een Staat met wie de 'eigen' Staat in een gewapend conflict is verwickeld. Daarop hebben andere verdragen betrekking, waarop Danikovic c.s. zich ook hebben beroepen en die daarom hierna aan de orde zullen komen.

d. art. 2 EVRM

12. Ook in dit geval rijst de vraag of Danikovic c.s. vallen binnen het toepassingsgebied van het EVRM. Art. 1 EVRM bepaalt dat de Hoge Verdragsluitende Partijen "eenieder, die ressorteert onder haar rechtsmacht" de rechten en vrijheden verzekert welke zijn vastgesteld in de Eerste Titel van dit Verdrag. Het hof is van oordeel dat Danikovic c.s. ten tijde van de militaire acties niet binnen de rechtsmacht van Nederland vielen en dat het feit dat dergelijke acties plaatsvonden dit niet anders maakt. Weliswaar sluit het feit dat handelingen van een Staat plaats vinden of effect hebben buiten zijn eigen grondgebied, op zichzelf niet uit dat personen die door zulk optreden worden getroffen onder de rechtsmacht van die Staat ressorteren in de hiervoor bedoelde zin, zoals zich onder meer kan voordoen in het geval dat als een gevolg van (rechtmatig of onrechtmatig) militair optreden de Staat effectieve zeggenschap (in de woorden van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in zijn uitspraak van 23 maart 1995 in de zaak Loizidou tegen Turkije, Series A, nr. 310: "effective control") uitoefent over een gebied buiten zijn eigen territoire, maar naar het voorlopig oordeel van het hof was van een dergelijke effectieve zeggenschap geen sprake aangezien daarvoor in beginsel onvoldoende is dat militaire luchtacties worden uitgevoerd. Bovendien overweegt het hof dat de stellingen van Danikovic c.s. onvoldoende gespecificeerd zijn om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht specifiek jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het

enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger daartoe onvoldoende. Art. 2 EVRM biedt derhalve geen grondslag voor de vordering van Danikovic c.s.

e. art. 6 Handvest van Neurenberg

13. Het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorend bij de op 8 augustus 1945 gesloten "Overeenkomst (...) voor de vervolging en de bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As" (Trb. 1946, 14) heeft blijkens art. 1 daarvan betrekking op de berechting en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige Europese As. Dit Handvest is derhalve niet van toepassing op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ. Voor zover Danikovic c.s. met hun beroep op dit Handvest in wezen willen betogen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen (met name het beginsel dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is) normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn waarop zij zich in dit geding beroepen, geldt hetgeen hierboven in r.o. 8 omtrent het beroep op volkenrechtelijk gewoonterecht is overwogen: dergelijke normen hebben in ieder geval in zoverre geen rechtstreekse werking dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vorderen.

f. art. 8 Wet oorlogsstrafrecht

14. Art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht stelt strafbaar de schending van de wetten en gebruiken van de oorlog. Anders dan Danikovic c.s. menen valt onder dat verbod niet het agressie/interventieverbod. De bepaling van art. 8 ziet onmiskenbaar op de wijze waarop de oorlog wordt gevoerd (het *ius in bello*) ongeacht of de oorlog op zichzelf rechtmatig of onrechtmatig is, welke vraag naar de regels van internationaal recht moet worden beantwoord.

Wat betreft nu het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht is het hof allereerst van oordeel dat deze bepaling hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de bedoelde wetten en gebruiken te voeren en niet voor een algeheel verbod. Aangezien de vordering van Danikovic c.s. slechts tot dit laatste strekte had de President reeds om die reden de vordering niet op deze grond behoeven toe te wijzen.

Het hof overweegt bovendien als volgt. Ook indien zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen voordeden van art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht betekent zulks nog niet zonder meer dat er aanleiding was de Staat in kort geding een bevel op te leggen zich van dergelijke gedragingen te onthouden of zelfs om het militair optreden volledig te beëindigen. Daarvoor zou slechts grond kunnen zijn indien – op zijn minst – aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd. Voor zover de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zij aanvoeren dat zich een of meer van deze gevallen voordoet, acht het hof die stelling in het licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het bij pleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", voorshands onvoldoende aannemelijk. Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het

uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden.

g. art. 52 lid 2 Protocol I

15. Ingevolge art. 52 lid 2 van het Aanvullende Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève betreffende de bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten (Trb. 1980, 87) dienen aanvallen strikt tot militaire doelen te worden beperkt. In dit artikellid is een omschrijving opgenomen van militaire doelen. In lid 3 van art. 52 is bepaald dat in geval van twijfel of een object dat gewoonlijk dienst doet voor civiele doeleinden, wordt gebruikt om een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan de krijgsvrchttingen, er van uit dient te worden gegaan dat het niet voor laatstgenoemd doel wordt gebruikt. Danikovic c.s. voeren aan dat de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen heeft beperkt. De Staat heeft dit weersproken en aangevoerd dat, voor zover doelen zijn aangevallen die niet een strikt militair karakter hebben (zoals bruggen e.d.), deze desalniettemin een geoorloofd doelwit vormen omdat zij naar hun ligging, bestemming of gebruik een daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsvrchttingen leverden en de gehele of gedeeltelijke vernietiging, verovering of onbruikbaarmaking daarvan onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk militair voordeel opleverde, alles in de zin van art. 52 lid 2 Protocol I, en dat voor het overige slechts sprake is geweest van, in beginsel niet onrechtmatige, bijkomende schade als bedoeld in art. 57 lid 2(a) sub (ii) van Protocol I.

16. Het hof overweegt hieromtrent als volgt. De door Danikovic c.s. in art. 52 lid 2 van Protocol I gezochte grondslag zou hoogstens kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, maar dat vorderden zij niet en bij een dergelijke vordering zouden Danikovic c.s., allen militairen in actieve dienst, ook geen belang hebben. Alleen hierop moet het beroep op deze bepaling reeds stranden.

h. Protocol II

17. Danikovic c.s. hebben zich nog beroepen op het Aanvullende Protocol (Protocol II) bij de Verdragen van Genève betreffende de bescherming van slachtoffers van niet-internationale conflicten (Trb. 1980, 88), met name op art. 3 daarvan. Dit Protocol II is evenwel uitsluitend van toepassing op niet-internationale conflicten, dat wil zeggen op alle gewapende conflicten waarop Protocol I niet van toepassing is (art. 1 Protocol II). Een beroep op Protocol I sluit dus logischerwijs een beroep op Protocol II uit. Aangezien bovendien in dit geding de rechtmatigheid van de luchtaanvallen van Nederland op de FRJ ter discussie staat, is sprake van een internationaal conflict waarop Protocol II niet van toepassing is.

i. inbreuk op diverse andere rechten

18. Danikovic c.s. hebben zich tenslotte beroepen op onrechtmatig handelen wegens poging tot moord, wegens inbreuk op het recht op gezondheid en eigendom "benevens een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten". Voor zover Danikovic c.s. zich beroepen op "een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten" gaat het hof daaraan voorbij, aangezien zowel voor het hof als voor de wederpartij onvoldoende duidelijk is op welke rechten zij zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen. Voor zover Danikovic c.s. aanvoeren dat inbreuk wordt gemaakt op hun recht op eigendom, faalt dit beroep aangezien zij niet hebben gesteld op welke wijze

inbreuk op hun (eigen) eigendommen werd gemaakt of dreigde als gevolg van de NAVO-bombardementen.

19. Het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid, begrijpt het hof aldus dat zij zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen op onrechtmatig handelen als gevolg van een (dreigende) inbreuk op hun subjectieve recht op leven en gezondheid naar nationaal (Nederlands) recht, welke inbreuk niet wordt gerechtvaardigd door oorlogsgeweld dat naar maatstaven van internationaal recht geoorloofd is. Ook deze grondslag echter noodzaakte de President niet tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd (zoals plaats van verblijf of legering, het krijgsonderdeel waar zij deel van uitmaakten, rang en functie), zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat deze acties tegen het leger van de FRJ waren gericht en dat zij van dat leger deel uitmaakten onvoldoende om tot die conclusie te kunnen leiden.

Conclusie

20. Het voorgaande leidt tot de slotsom dat de grondslagen die Danikovic c.s. voor hun vordering hebben aangevoerd falen en dat de President, wat er ook zij van de door hem gebezigde gronden, de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd. De door Danikovic c.s. aangevoerde grieven behoeven, voor zover zij niet reeds besproken zijn, geen afzonderlijke behandeling. Het vonnis van de President zal worden bekrachtigd met veroordeling van appellanten in de kosten van het hoger beroep.

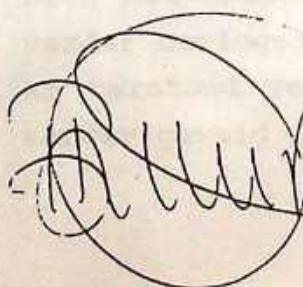
Beslissing:

Het hof:

bekrachtigt het vonnis waarvan beroep;

veroordeelt appellanten in de kosten van het hoger beroep, tot op heden aan de zijde van de Staat bepaald op f 475 aan griffierecht en f 5.100 aan salaris voor de procureur.

Dit arrest is gewezen door Mrs De Brauw, Hooykaas en Boele en uitgesproken ter openbare terechtzitting van 23 november 2000.

Voor Grosse:

afgegeven aan Mr. A. B. B. B.
procureur van app.
De Griffier van het Gerechtshof

inbreuk op hun (eigen) eigendommen werd gemaakt of dreigde als gevolg van de NAVO-bombardementen.

19. Het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid, begrijpt het hof aldus dat zij zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen op onrechtmatig handelen als gevolg van een (dreigende) inbreuk op hun subjectieve recht op leven en gezondheid naar nationaal (Nederlands) recht, welke inbreuk niet wordt gerechtvaardigd door oorlogsgeweld dat naar maatstaven van internationaal recht geoorloofd is. Ook deze grondslag echter noodzaakte de President niet tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd (zoals plaats van verblijf of legering, het krijgsonderdeel waar zij deel van uitmaakten, rang en functie), zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat deze acties tegen het leger van de FRJ waren gericht en dat zij van dat leger deel uitmaakten onvoldoende om tot die conclusie te kunnen leiden.

Conclusie

20. Het voorgaande leidt tot de slotsom dat de grondslagen die Danikovic c.s. voor hun vordering hebben aangevoerd falen en dat de President, wat er ook zij van de door hem gebezigde gronden, de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd. De door Danikovic c.s. aangevoerde grieven behoeven, voor zover zij niet reeds besproken zijn, geen afzonderlijke behandeling. Het vonnis van de President zal worden bekrachtigd met veroordeling van appellanten in de kosten van het hoger beroep.

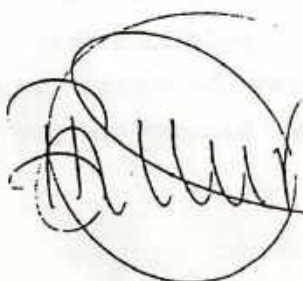
Beslissing:

Het hof:

bekrachtigt het vonnis waarvan beroep;

veroordeelt appellanten in de kosten van het hoger beroep, tot op heden aan de zijde van de Staat bepaald op f 475 aan griffierecht en f 5.100 aan salaris voor de procureur.

Dit arrest is gewezen door Mrs De Brauw, Hooykaas en Boele en uitgesproken ter openbare terechtzitting van 23 november 2000.

Voor Grosse:

uitgegeven aan Mr. A. B. B. Boele
procureur van app.
De Griffier van het Gerechtshof

Nr. C01/027HR

Zt. 28 juni 2002

Mr L. Strikwerda

conclusie inzake

1. Aleksander Danikovic

2. Radomir Zikovic

3. Vladimir Kostic

4. Filip Gravic

5. Milorad Seslija

6. Mija Seslija

7. Mile Migailovic

tegen

De Staat der Nederlanden

Edelhoogachtbaar College,

1. In de periode van 24 maart tot 10 juni 1999 heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire acties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). Deze acties bestonden uit het uitvoeren van luchtaanvallen. In dit kort geding is de vraag aan de orde of de acties moeten worden aangemerkt als een schending van internationaal (oorlogs)recht en deswege door de burgerlijke rechter verboden kunnen worden, alsmede de vraag of de Staat zich als deelnemer aan deze acties heeft schuldig gemaakt aan een tot (immateriële) schadevergoeding verpflichtende onrechtmatige daad jegens Joegoslavische militairen.

2. Thans eisers tot cassatie, hierna: Danikovic c.s., waren tijdens genoemde acties gemobiliseerde soldaten in actieve militaire dienst van de FRJ. Zij hebben de Staat op 26 maart 1999 in kort geding gedagvaard voor de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage en gevorderd dat de Staat wordt bevolen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt (hierna: vordering I).

3. Na verweer door de Staat heeft de President bij vonnis van 7 april 1999 de vordering afgewezen, met veroordeling van Danikovic c.s. in de kosten van het geding.

4. Danikovic c.s. zijn van het vonnis van de President met zeven grieven in hoger beroep gekomen bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage. Zij vermeerderden hun eis met een vordering tot veroordeling van de Staat tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000,- aan ieder van hen bij wijze van (voorlopige en vooralsnog immateriële) schadevergoeding vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de Staat jegens hen (hierna: vordering II).

5. Bij arrest van 23 november 2000 heeft het Hof het vonnis van de President bekrachtigd.

6. Het Hof heeft vordering I niet toewijsbaar geacht wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang, aangezien - kort gezegd - de luchtacties van de NAVO inmiddels zijn beëindigd en, gelet op de gewijzigde omstandigheden binnen de FRJ en op de regeling die binnen het raam van de VN met de FJR is bereikt voor Kosovo, geen reële dreiging meer aanwezig is dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zal overgaan (r.o. 3 en 4). Waar het (spoedeisend) belang bij toewijzing van vordering I eerst in appel daaraan is komen te ontvallen, heeft het Hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. hun eerste grief richtten, onderzocht of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak. Het Hof heeft, na een onderzoek van de grondslagen die Danikovic c.s. voor vordering I hebben aangevoerd (r.o. 7 t/m 19), de conclusie bereikt dat die grondslagen falen en dat de President de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd (r.o. 20).

7. Vordering II heeft het Hof evenmin toewijsbaar geacht. Het Hof heeft de vordering aldus begrepen, dat gevorderd wordt een voorschot op een in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door Danikovic c.s. geleden immateriële schade. Naar 's Hofs oordeel hebben Danikovic c.s. evenwel onvoldoende gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden om aannemelijk te achten dat zij "nadeel dat niet in vermogensschade bestaat", zoals bedoeld in art. 6:106 BW, hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken. Het beroep van Danikovic c.s. op de grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn is naar 's Hofs oordeel op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon (r.o. 5).

8. Danovic c.s. zijn tegen het arrest van het Hof (tijdig) in cassatie gekomen met negen middelen die door de Staat zijn bestreden met conclusie tot verwerping van het cassatieberoep.

9. Middel I neemt met verschillende klachten stelling tegen de afwijzing door het Hof van vordering II.

10. Het middel voert in de eerste plaats aan dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de stellingen van Danikovic c.s. ruimschoots voldoende zijn om hun aanspraak op immateriële schadevergoeding te rechtvaardigen. Daartoe betoogt het middel dat, nu het Hof veronderstellenderwijs ervan is uitgegaan dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben (r.o. 8) en nu het een ervaringsgegeven is dat degenen die door oorlog worden bezocht in hun persoon worden aangetast, recht op immateriële schadevergoeding gerechtvaardigd is.

11. De klacht faalt. Naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel wordt de onderhavige vordering - ingevolge een daartoe strekkende processuele rechtskeuze van partijen (r.o. 2 van het bestreden arrest) - beheerst door Nederlands recht. Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van art. 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken. Het oordeel is niet onbegrijpelijk en getuigt ook niet van een onjuiste rechtsopvatting ten aanzien van de inhoud en de strekking van genoemde wettelijke bepalingen. Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.

12. Als tweede klacht voert het middel aan dat het Hof, in aanmerking genomen dat de ervaring leert dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", het aan de Staat was om te bewijzen dat in het onderhavige geval dit niet zo is.

13. De klacht kan niet tot cassatie leiden. Zij miskent dat, nu het Hof - in cassatie tevergeefs bestreden - heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, het Hof aan de

vraag naar de bewijslastverdeling niet is toegekomen en ook niet behoefde toe te komen.

14. Ten slotte klaagt het middel dat het Hof de bewijslast ten onrechte op Danikovic c.s. heeft gelegd.

15. De klacht faalt wegens gebrek aan feitelijke grondslag. Het Hof is aan de vraag naar de bewijslastverdeling niet toegekomen en heeft aan Danikovic c.s. geen bewijsopdracht verstrekt.

16. De middelen 2 t/m 8 richten zich tegen het oordeel van het Hof met betrekking tot vordering I. Bij de beoordeling van deze middelen dient in herinnering te worden geroepen dat naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel deze vordering strandt op gebrek aan (spoedeisend) belang en dat het Hof slechts heeft onderzocht - met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg - of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Dit brengt mee dat, nu deze uitspraak dateert van 7 april 1999, derhalve van kort na de aanvang (24 maart 1999) van de NAVO-acties tegen de FRJ, feiten en omstandigheden over het verloop van de acties waarop Danikovic c.s. zich nadien in de appelprocedure hebben beroepen geen rol kunnen spelen bij de beoordeling in cassatie van 's Hofs oordeel inzake vordering I.

17. Middel II keert zich tegen 's Hofs oordeel, in r.o. 19 van zijn arrest, inzake het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad (poging tot moord en inbreuk op het recht van gezondheid) als grondslag van vordering I. Het Hof heeft geoordeeld dat deze grondslag de President niet tot toewijzing van de vordering noodzaakte, omdat Danikovic c.s. over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets hebben aangevoerd, zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitelijk onderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen per-

soonlijk onrechtmatig waren.

18. De in het middel geformuleerde klacht tegen 's Hofs oordeel komt erop neer dat het Hof is uitgegaan van een stelplicht die van Danikovic c.s., in het licht van de omstandigheden van het onderhavige geval, niet gevergd mag worden. Daartoe betoogt het middel dat, gegeven de omstandigheid dat het Hof veronderstellenderwijs tot uitgangspunt heeft genomen dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, de pogingen om Joegoslavische militairen uit te schakelen alleen al op die grond onrechtmatig zijn en niet anders dan als poging tot moord en als inbreuk op het recht op gezondheid kunnen worden beschouwd.

19. Dit betoog kan de klacht niet dragen. De juistheid van de stelling dat gevechtshandelingen verricht ter uitvoering van met het internationale recht strijdige militaire acties als onrechtmatig moeten worden aangemerkt, brengt zonder meer niet mee dat aan de door art. 6:162 BW gestelde voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de Staat jegens Danikovic c.s. is voldaan. Naast het onrechtmatigheidsvereiste is daartoe in ieder geval ook vereist dat Danikovic c.s. individueel het slachtoffer van poging tot moord of een inbreuk op hun recht op gezondheid zijn geweest, het vereiste van schade c.q. dreiging van schade. 's Hofs oordeel dat de vraag of aan dit vereiste is voldaan afhankelijk is van de persoonlijke omstandigheden waaronder Danikovic c.s. als militairen tijdens de luchtacties verkeerden is niet onbegrijpelijk, nu niet vanzelf spreekt dat alle militairen in alle rangen en functies rechtstreeks betrokken zijn bij gevechtshandelingen, en geeft ook niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting met betrekking tot de stelplicht in verband met aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.

20. De door het middel betrokken stelling dat van Danokovic c.s. om redenen van nationale veiligheid niet gevergd mocht

worden dat zij zich nader uitlieten omtrent hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties, is blijkens de gedingstukken in eerste aanleg niet aangevoerd (het middel noemt ook geen vindplaatsen) en kan daarom als ontoelaatbaar feitelijk novum geen steun geven aan de klacht. Daarbij merk ik ten overvloede op dat niet in zien valt dat elke informatie omtrent de persoonlijke omstandigheden van Danikovic c.s. tijdens de luchtacties, zoals informatie omtrent hun rang en functie, afstuit op risico's van nationale veiligheid en dat Danikovic c.s. ook in hoger beroep, toen de NAVO-acties inmiddels waren beëindigd en het bedoelde argument zijn kracht derhalve had verloren, hun stellingen op dit punt niet hebben aangevuld.

21. Middel III is opgebouwd uit zeven onderdelen en is gericht tegen r.o. 9 van het bestreden arrest. In deze rechtsoverweging behandelt het Hof de vraag of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding voor de burgerlijke rechter stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het Hof heeft deze vraag in ontkennende zin beantwoord op grond van de overweging dat noch in het geval van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking, een zodanige bevoegdheid kan worden aangenomen, aangezien dergelijke internationaalrechtelijke normen zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

22. Onderdeel 3.1 klaagt dat het Hof de grondslag van de vordering van Danikovic c.s. heeft misverstaan. De grondslag was niet dat de Staat "deelneemt aan militaire acties tegen de FJR", maar dat de Staat zich jegens Danikovic c.s. door poging tot moord en door schending van hun mensenrechten onrechtmatig heeft gedragen, aldus het middel.

23. Het onderdeel moet reeds wegens gebrek aan belang falen. Het Hof heeft de door het onderdeel bedoelde en beweerdelijk door het Hof miskende grondslag besproken in r.o. 19 van zijn arrest.

24. Onderdeel 3.2 bouwt kennelijk voort op onderdeel 3.1 en moet het lot daarvan delen.

25. Onderdeel 3.3 verwijt het Hof niet te hebben onderzocht of, zoals het Hof in r.o. 9 als mogelijkheid ook heeft opgehouden, schending van het agressieverbod door de Staat Danikovic c.s. aanspraak op schadevergoeding gaf.

26. Ook dit onderdeel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Het verliest uit het oog dat de hier door het Hof besproken vordering I niet strekte tot schadevergoeding.

27. Onderdeel 3.4 klaagt dat het Hof heeft miskend dat, ook al zou juist zijn 's Hofs oordeel dat er geen aanwijzingen zijn van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen, zulks niet wegneemt dat de gedragingen van de Staat jegens individuele personen een onrechtmatige daad kunnen opleveren die de grondslag kan vormen voor een bevel door de burgerlijke rechter tot beëindiging van die gedragingen.

28. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I. In r.o. 19 van zijn arrest heeft het Hof deze grondslag onderzocht.

29. Onderdeel 3.5 bestrijdt als onjuist het oordeel van het Hof dat het voorschrift van art. 2 lid 4 van het Handvest van

de Verenigde Naties en regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

30. Het onderdeel faalt omdat het oordeel van het Hof juist is. Naar algemeen aanvaarde opvatting richt het volkenrechtelijke agressieverbod, zoals vastgelegd in art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, zich uitsluitend tot staten en kunnen uitsluitend staten de naleving van het verbod inroepen. Zie Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, 1995, Article 2 (4), blz. 115, MN 28 (A. Randelzhofer): "Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states". Zie voorts Malcolm N. Shaw, *International Law*, 4th ed. 1997, blz. 182-184. Voor zover het onderdeel zich voorts keert tegen de motivering van 's Hofs oordeel in de tweede alinea van r.o. 9, faalt het evenzeer: waar het rechtsoordeel van het Hof juist is, faalt de klacht tegen de motivering van dat oordeel wegens gebrek aan belang.

31. Op de zojuist bedoelde grond strandt ook onderdeel 3.6, dat eveneens tegen de motivering van 's Hofs rechtsoordeel is gericht. Voor zover het onderdeel (opnieuw) de stelling betreft dat het Hof heeft miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I, faalt het op dezelfde grond als onderdeel 3.4.

32. Onderdeel 3.7 mist zelfstandige betekenis naast de eerder besproken onderdelen van middel 3.

33. Middel 4 keert zich in drie onderdelen tegen het oordeel van het Hof, in r.o. 11 en 12 van het bestreden arrest, dat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten

(IVBPR) en het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens (EVRM) vallen en dat hen daarom geen beroep toekomt op art. 6 IVBPR onderscheidenlijk art. 2 EVRM.

34. Onderdeel 4.1 klaagt dat de interpretatie van het Hof van deze mensenrechtenverdragen onaanvaardbaar en rechtens onjuist is, omdat - zo begrijp ik - niet aangenomen mag worden dat deze verdragen een (formeel) beperkt toepassingsgebied hebben.

35. Het onderdeel berust op een onjuiste rechtsopvatting en moet daarom falen. Zowel het IVBPR (art. 2) als het EVRM (art. 1) kent een beperkt formeel toepassingsgebied. Zie wat het EVRM betreft HR 30 maart 1990, NJ 1991, 249 nt. AHJS en HR 15 april 1994, NJ 1994, 576. Zie voorts par. 80 van de hierna te noemen Bankovic-uitspraak van het EHRM: "The Convention was not designed to be applied throughout the world, even in respect of the conduct of Contracting States".

36. Onderdeel 4.2 neemt stelling tegen 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. ten tijde van de militaire acties niet binnen de rechtsmacht van Nederland vielen en dat evenmin sprake was van effectieve zeggenschap ("effective control") van de Staat over het gebied waar de luchtacties plaatsvonden, zodat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het EVRM, zoals omschreven in art. 1 EVRM, vallen.

37. Het onderdeel stuit af op rechtspraak van het EHRM. In zijn uitspraak van 12 december 2001, Appl. no. 52207/99, inzake Bankovic e.a. tegen België e.a., heeft het EHRM de klacht van vijf onderdanen van de FRJ tegen zeventien NAVO-lidstaten wegens inbreuk op rechten gewaarborgd door art. 2, 10 en 13 EVRM als gevolg van de NAVO-bombardementen op het gebouwen van de Radio Televizije Srbije op 23 april 1999 niet-ontvankelijk verklaard op de grond dat de aangeklaagde Staten geen rechtsmacht uitoefenden over klagers in de zin van art. 1 EVRM en ook van "effective control" geen sprake was. Het onderhavige geval is op de relevante punten vergelijkbaar met

het door het EHRM berechte geval. 's Hofs oordeel is derhalve juist.

38. Onderdeel 4.3 faalt wegens gebrek aan belang omdat het zich richt tegen een ten overvloede door het Hof gegeven overweging.

39. Middel 5 klaagt in twee onderdelen over de verwerping door het Hof, in r.o. 13 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 6 van het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorende bij de op 8 augustus 1945 tot stand gekomen Overeenkomst voor de vervolging en bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As (Trb. 1946, 14) (Handvest van Neurenberg). Het oordeel van het Hof berust op de overweging dat bedoeld Handvest niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ en op de overweging dat, zo moet worden aangenomen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn, de naleving van dergelijke normen door de Staat niet in kort geding door individuele personen kan worden gevorderd.

40. Onderdeel 5.1 keert zich tegen de tweede grond waarop 's Hofs oordeel berust en betoogt dat deze grond geen steun vindt in het recht.

41. Het onderdeel faalt. Het oordeel van het Hof dat de internationaalrechtelijke normen als waarvan hier sprake is (het verbod tot het initiatief nemen tot of het voeren van een aanvalsoorlog) zich richten tot staten en dat individuele personen de naleving daarvan voor de burgerlijk rechter niet kunnen vorderen, is juist. Ik verwijs naar hetgeen hierboven is aangetekend bij middel 3.

42. Onderdeel 5.2 betoogt dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de beginselen van art. 6 van het Handvest van Neuren-

berg naar de huidige stand van het volkenrecht deel uitmaken van het *ius cogens*, zodat niet valt in te zien dat deze beginselen niet van toepassing zouden kunnen zijn op mogelijke oorlogsmisdrijven begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ.

43. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet geoordeeld dat de bedoelde beginselen/normen geen deel uitmaken van het volkenrecht, doch heeft geoordeeld dat de naleving daarvan door de Staat niet door individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter kan worden gevorderd.

44. Middel 6 richt zich met verschillende klachten tegen de verwerping door het Hof, in r.o. 14 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 van de Wet oorlogsstrafrecht (WOS). 'Hofs oordeel berust op de overweging dat de strafbepaling van dit artikel niet ziet op het agressie/interventieverbod, doch op de wijze waarop de oorlog wordt gevoerd (het "*ius in bello*"), ongeacht of de oorlog op zichzelf rechtmatig of onrechtmatig is.

45. Het middel klaagt allereerst dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het "*ius ad bellum*" en het "*ius in bello*".

46. De strekking van de klacht is mij niet geheel duidelijk geworden. Ik stel voorop dat de onderscheiding tussen "*ius ad bellum*" en "*ius in bello*" in de literatuur gebruikelijk is. Zie bijv. Yoram Dinstein, *The Distinctions between War Crimes and Crimes against Peace*, in: Dinstein & Tabory, *War Crimes in International Law*, 1996, blz. 2; Militair straf- en tuchtrecht, losbl., Inleiding Oorlogstrafrecht, aant. 1 (N. Keijzer en E. van Sliedregt). Voor zover het middel wil betogen dat de onderscheiding irrelevant is, omdat schending van het "*ius ad bellum*" (schending van het agressieverbod) een in art. 8 WOS strafbaar gestelde overtreding van het "*ius in bello*" ople-

vert, gaat het uit van een onjuiste rechtsopvatting; art. 8 WOS stelt schending van het agressieverbod niet strafbaar. Zie G.L. Coolen, Militair straf- en strafprocesrecht, 3e dr. 2000, blz. 118-120. Voor zover het middel wil betogen dat alle handelingen gepleegd ter uitvoering van een in strijd met het agressieverbod gevoerde oorlog per se in strijd zijn met het "ius in bello", gaat het eveneens uit van een onjuiste rechtsopvatting; het "ius in bello" heeft betrekking op de regels waaraan men zich bij het voeren van een oorlog heeft te houden, ongeacht of het recht om oorlog te voeren bestond.

47. De tweede klacht van middel 6, die zich richt tegen 's Hofs overwegingen in het eerste gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14, faalt wegens gebrek aan belang, nu het Hof daar een oordeel geeft over een vordering die Danikovic c.s. hadden kunnen instellen, maar niet hebben ingesteld.

48. Middel 7 valt uiteen in vijf onderdelen.

49. De onderdelen 7.a en 7.b keren zich tegen hetgeen het Hof heeft overwogen in het tweede gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14. Het Hof onderzoekt daar de vraag of (afgezien van de zojuist bedoelde hypothetische vordering ook) vordering I kan worden toegewezen, indien de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen van art. 8 WOS voordeden. Het Hof heeft de vraag in ontkennende zin beantwoord. Voor toewijzing zou volgens het Hof slechts grond zijn indien aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of desbewust toelaat, dan wel het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd. Voor zover Danikovic c.s. dat al hebben gesteld, zijn die stellingen door de Staat gemotiveerd betwist, aldus het Hof dat hieraan toevoegt dat dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om de stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen.

50. Onderdeel 7.b keert zich tegen de laatstbedoelde gedeelte van 's Hofs overwegingen en acht deze overweging rechtens onjuist, dan wel onbegrijpelijk of in elk geval onvoldoende gemotiveerd. Daartoe betoogt het onderdeel dat het hier, anders dan het Hof heeft overwogen, gaat om door de Staat onbestreden stellingen van Danikovic c.s. en dat inmiddels duidelijk is geworden, zoals blijkt uit de talrijke door Danikovic c.s. in het geding gebrachte producties, dat door de NAVO-acties slechts geringe schade is toegebracht aan militair materieel, doch op grote schaal civiele doelen zijn vernietigd of beschadigd.

51. In zijn rechtsklacht faalt het onderdeel. Het oordeel van het Hof berust op uitleg van de gedingstukken en kan, feitelijk als het is, in cassatie op juistheid niet worden getoetst. Ook de motiveringsklacht komt mij niet aannemelijk voor. Het onderdeel verliest uit het oog dat het Hof slechts heeft onderzocht of de President vordering I terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Hetgeen nadien zou zijn gebleken over de gevolgen van de NAVO-acties is, gelet op de door het Hof in acht genomen beperking van zijn onderzoek, niet ter zake dienend.

52. Het vorenstaande brengt mee dat ook onderdeel 7.a, dat zich keert tegen het eerste gedeelte van 's Hofs overwegingen, moet falen. Het mist belang.

53. Onderdeel 7.c leest tussen r.o. 14 en r.o. 16 een tegenstrijdigheid. Het onderdeel berust op een verkeerde lezing van het bestreden arrest. Het verliest uit het oog dat de bedoelde passage in r.o. 14 betrekking heeft op onder andere de situatie dat het militair optreden als geheel niet anders dan met systematische overtredingen van het "ius in bello" kan plaatsvinden (in welk geval naar 's Hofs oordeel een bevel aan de Staat om het militair optreden geheel te beëindigen op zijn plaats zou kunnen zijn), terwijl r.o. 16 betrekking heeft op

de situatie dat het militair optreden gedeeltelijk gericht is tegen civiele doelen (in welk geval naar 's Hofs oordeel slechts een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt te beperken tot militaire doelen op zijn plaats zou zijn). Van een tegenstrijdigheid is geen sprake. Het onderdeel faalt.

54. De onderdelen 7.d en 7.e richten zich tegen hetgeen het Hof in r.o. 15 en 16 heeft overwogen met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op schending door de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het Aanvullend Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève: de Staat zou zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen hebben beperkt. Het Hof heeft deze grondslag voor vordering I verworpen op grond van de overweging dat schending van bedoeld voorschrift hoogstens zou kunnen leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen evenwel niet is gevorderd.

55. De klachten van de onderdelen 7.d en 7.e komen erop neer dat het Hof zich ten onrechte, gelet ook op de stelling van Danikovic c.s. dat zij als burgers van de FRJ ook worden getroffen door de vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, heeft onthouden van een oordeel met betrekking tot de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte.

56. De klachten falen wegens gebrek aan belang, nu niet wordt bestreden 's Hof oordeel dat, indien juist is dat de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het bedoelde Protocol heeft geschonden, dit hoogstens kan leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doeleinden te beperken, en evenmin wordt bestreden 's Hofs oordeel dat een zodanig bevel door Danikovic c.s. niet is gevorderd.

57. Middel 8 beklaagt zich over schending van het recht doordat het Hof, veronderstellenderwijs ervan uitgaande dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ

in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. iedere rechtsbescherming heeft onthouden tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan.

58. Het middel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Nog daargelaten dat het Hof niet heeft vastgesteld dat bij de Staat de opzet aanwezig was om Danikovic c.s. met onrechtmatig geweld naar het leven te staan, zodat het middel feitelijke grondslag mist, geeft het middel niet aan in welk opzicht het Hof het recht heeft geschonden, zodat het middel niet voldoet aan de aan een cassatieklacht te stellen eisen. Voor zover het middel wil betogen dat het Hof op de door Danikovic c.s. ingeroepen regels van nationaal en internationaal recht de ingestelde vorderingen had behoren toe te wijzen en dat het Hof, door zulks na te laten, zich daarom heeft schuldig gemaakt aan schending van het recht, mist het middel zelfstandige betekenis naast de reeds eerder besproken middelen.

59. Middel 9 verwijt het Hof schending van art. 48 (oud) Rv, doordat het Hof, nadat het tot het oordeel was gekomen dat de door Danikovic c.s. ingeroepen rechtsregels onvoldoende grondslag bieden voor toewijzing van het gevorderde, heeft nagelaten de rechtsgronden aan te vullen.

60. Ook dit middel is tevergeefs voorgesteld. Het voldoet niet aan de aan een cassatiemiddel te stellen eisen, nu het niet aangeeft welke rechtsgronden het Hof ambtshalve had moeten aanvullen.

De conclusie strekt tot verwerping van het beroep.

De Procureur-Generaal
bij de Hoge Raad der Nederlanden,

213344
C 0 1 / 0 2 7 H R

Heden, de negenentwintigste december
tweeduizend, ten verzoeken van :

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zikovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende te Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende te Belgrado,
 5. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija,
 6. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 7. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde plaatsen alle gelegen in de republiek Servië,
Federale Republiek Joegoslavië,

te dezer zake woonplaats kiezende te 's-Gravenhage aan de Jan
van Nassaustraet 75 ten kantore van de advocaat bij de Hoge
Raad der Nederlanden mr. B.D.W. Martens die door mijn requi-
ranten als advocaat wordt aangewezen om hen als zodanig te
vertegenwoordigen in na te melden geding in cassatie;

Heb ik, Mr Gaston Alexander Grobbee, als toegewezen-kandidaat deurwaarder
werkzaam ten kantore van Walter Frederik Dirk van den Cever,
deurwaarder bij de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage,
kantoorhoudende te 's-Gravenhage aan de Bezuidenhoutseweg 115
en mitsdien tekenen ten deze woonplaats hebbende aldaar,

AAN:

DE STAAT DER NEDERLANDEN (Ministerie van Algemene Zaken,
Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ministerie van Defensie),
gevestigd te 's-Gravenhage, aan de Kazernestraat nr. 52,
aldaar ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad
der Nederlanden mijn exploit doende, sprekende met en voor elk ministerie een
afschrift dezes latende aan: Mw. A.E. Toët, aldaar werkzaam

AANGEZEGD:

dat mijn requiranten hierbij beroep in cassatie instellen
tegen het arrest, gewezen door het Gerechtshof te 's-Gravenha-
ge onder rol nr. 99/0451 tussen mijn requiranten als appellanten
en gerequireerde als geintimeerde gewezen en uitgesproken ter
openbare terechtzitting van 23 november 2000;

Voorts heb ik, deurwaarder, geheel exploiterende en relaterende als voormeld, geïnsinueerde voornoemd,

GEDAGVAARD:

om op vrijdag, de tweede februari tweeduizendéén, des voormiddags om 10.00 uur, vertegenwoordigd door een advocaat bij de Hoge Raad der Nederlanden, te verschijnen ter openbare terechtzitting van die Raad, alsdan gehouden wordend in het gebouw van die Raad aan de Kazernestraat 52 te 's-Gravenhage;

TENEINDE:

alsdan tegen voormeld arrest te horen aanvoeren de navolgende

MIDDELEN VAN CASSATIE

MIDDEL 1

Schending van het recht en/of verzuim van vormen, waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 5 overweegt dat onvoldoende aannemelijk zou zijn gemaakt dat -Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat' zoals bedoeld in art. 6:106 BW zouden hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken.

Dit gelet op het feit dat, naar het Hof verder overweegt:

"Danikovic c.s. (...) onvoldoende (hebben) gesteld omtrent de de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, zoals: waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden, in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld zijn blootgesteld en welke gevolgen zij daarvan ieder individueel hebben ondervonden."

Waaraan dan niet afdoet, aldus verder het Hof, dat:

"Danikovic c.s.(...) zich weliswaar (hebben) beroepen op grote spanningen waaraan zij blootgesteld zijn geweest als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en

welzijn, maar dat is op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon."

In welk verband het Hof voorts nog overweegt:

"Daarbij neemt het hof in aanmerking dat Danikovic c.s. militairen in actieve dienst zijn bij wie een dreiging als door hen gesteld niet steeds en onafhankelijk van de concrete omstandigheden van ieder individuele geval tot aantasting in de persoon zal leiden."

Ten onrechte, aangezien wat Danikovic c.s. hebben gesteld ruimschoots voldoende is om hun aanspraak op immateriële schadevergoeding rechtens te rechtvaardigen.

Bij het onder 5 aan de orde neemt het Hof klaarblijkelijk

"veronderstellenderwijs tot uitgangspunt dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 Handvest resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling",

zoals tot uitdrukking gebracht aan het slot van het onder 8 overwogene.

Dit impliceert dan dat het Hof, ook voor wat betreft de beantwoording van de vraag of Danikovic c.s. hier terecht aanspraak maken op immateriële schadevergoeding, er vanuit gaat dat hier sprake was van een onrechtmatige agressie-oorlog.

Het entameren van een dergelijke oorlog, in strijd met de meest fundamentele volkenrechtelijke rechte-normen naar ius cogens, vormt dan een misdrijf tegen de vrede, bij de processen van Neurenberg, zoals door Danikovic c.s. eerder aangegeven, indertijd uitdrukkelijk gekwalificeerd als het ergst denkbare oorlogsmisdrijf.

Aleen al in het algemeen heeft te gelden dat het aandoen van derden van een dergelijke gruwelijke misdaad als het, volkenrechtelijk volstrekt onrechtmatig, over hen brengen van wat in de aanhef van het Handvest van Verenigde Naties wordt aangeduid als 'de gesel van de oorlog', voor alle derden die door een dergelijke oorlog worden bezocht, zonder onderscheid, een recht op immateriële schadevergoeding rechtvaardigt.

Oorlog vormt immers voor alle ingezetenen van een daardoor getroffen samenleving, stuk voor stuk en niemand uitgezonderd, een bezoeking met ingrijpende emotionele, psychische en sociale consequenties.

Elke impliciete veronderstelling dat dit anders zou zijn, getuigt van een fundamentele miskenning van de ware aard van wat de norm van het Handvest van de Verenigde Naties die agressie verbiedt, als diepste intentie, als een alles en iedereen verzengend en aanvretend kwaad aan banden heeft willen leggen.

De gevolgen van een oorlog, zoals die liggen opgeslagen in het collectieve geheugen van de mensheid, met name sinds Wereldoorlog II, en sindsdien tot uitgangspunt zijn gemaakt van volkenrechtelijke normschepping om daaraan een eind te maken. Een collectief geheugen waaraan het Hof blijkbaar geen deel heeft.

Geldt dit al in het algemeen voor iedere oorlog, het geldt dan zeker nog des te nadrukkelijker voor de grootscheepse oorlog die tegen de Federale republiek Joegoslavië werd gevoerd.

Het Hof is daarentegen, op aangeven van de Staat, klaarblijkelijk - uiteraard onuitgesproken - van oordeel dat het met de gevolgen van een oorlog voor de ingezetenen van een land dat daardoor worden bezocht wel mee valt, althans wel mee kan vallen, zolang die tenmiste niet tegen Nederland wordt gevoerd en zolang het het enig ander land dan Nederland betreft dat maandenlang tot in de verste uithoeken door een niet aflatende bombardementsterreur wordt bezocht.

Zodat de ingezetenen van een land dat gebukt gaat onder de gesel van de oorlog maar zouden hebben te bewijzen dat en in hoeverre zij daardoor in hun persoon worden aangetast.

Het Hof miskent daarmee op fundamentele wijze met name ook de ware aard van een oorlog op grote schaal, zoals die tot in de verste uithoeken van het grondgebied tegen de Federale Republiek Joegoslavië is gevoerd, maandenlang, dag en nacht, met de totaal ontwrichtende gevolgen voor de gehele samenleving, duizenden doden en gewonden, een - onweersproken - schade van meer dan 100 miljard, peilloos leed en verdriet voor de gehele bevolking, traumatisering op mega-schaal en vernietiging van hoop, toekomstperspectief en kans op een menswaardig bestaan voor allen, en dus ook alleen al daarom voor eisers.

Liever draagt het Hof bij aan de instandhouding van de illusie dat de bringers van een oorlog, althans als het om een oorlog gaat van de Staat der Nederlanden, helemaal geen oogmerk hadden om enig nadeel aan de recipiënten van die oorlogshandelingen toe te brengen, en dat die al evenmin als gevolg daarvan noodzakelijkwerwijs in hun persoon worden aangetast.

Zodat degenen die de oorlog wordt aangedaan eerst maar eens moeten bewijzen dat de Staat wel het oogmerk had om hen nadeel toe te brengen en/of dat het onvermijdelijk is dat zij als gevolg daarvan in hun persoon werden aangetast.

Hoe diep de opvatting inmiddels ook is ingesleten dat, als het beschaafde Westen zich op oorlogspad begeeft, alleen al de nobele bedoelingen daarvan bewerkstelligen dat van een oogmerk om de ontvangers van de oorlog nadeel toe te brengen geen sprake zou zijn en deze nobele bedoelingen tevens verhinderen dat zij als gevolg daarvan in hun persoon worden aangetast, met de werkelijkheid heeft deze ideologische beeldvorming niets te maken.

Het gaat hier om een even cynische als naïeve omkering van de feiten, die onlosmakelijk aan de oorlog zijn verbonden, welke intentie daarbij ook voorstaat.

Een en ander impliceert dat bij geen enkele oorlog gesteld kan worden dat de brengers hiervan geen oogmerk hadden om jegens de ontvangers hiervan geen nadeel toe te brengen, nu a priori, als onontkoombaar met het wezen van oorlog verweven, vast staat dat onvermijdelijk is dat oorlog bij de recipiënten aan alles en iedereen, stuk voor stuk, nadeel toebrengt. Evenmin kan gesteld worden dat de recipiënten van oorlog niet, allemaal en stuk voor stuk, daardoor in hun persoon worden aangetast.

Althans berust op hen die zouden willen betogen dat dit, met name ook in een concreet geval als het onderhavige, anders zou zijn, de bewijslast.

Nu de Staat op dit punt zelfs van enig betoog om dit aannemelijk te maken geen blijk heeft gegeven, had het Hof bepaald moeten vaststellen dat het een ervaringsgegeven is dat de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast en dat het bewijs dat in enig uitzonderingsgeval 'de gesel van de oorlog' geen wonden slaat bij de steller dezès berust, zodat het arrest hier rechtens onjuist is, dan wel tenminste onvoldoende met redenen omkleed.

Geldt dit alles al voor een rechtmatige oorlog, leidend tot niet in strijd met het volkenrecht toegebracht nadeel en aantasting in de persoon van de ontvangers van de oorlog, het geldt dan natuurlijk met des te meer klem voor een onrechtmatige oorlog, leidend tot onrechtmatig toegebracht nadeel en onrechtmatige aantasting in de persoon van degenen, stuk voor stuk, die de oorlog moeten ondergaan.

Geldt dit alles al voor de ingezetenen, stuk voor stuk, van een land dat een onrechtmatige oorlog wordt aangedaan als de onderhavige, nog meer geldt dat voor de militairen, stuk voor stuk, van zo'n land.

Jegens hen valt natuurlijk a fortiori niet vol te houden dat de agressor-staat of -staten niet het oogmerk hadden om hen - onrechtmatigerwijs - nadeel toe te brengen en/of in hun persoon aan te tasten.

En toch is dat precies wat het Hof, mirabile dictu, onder 5 beweert.

Het Hof, in casu nota bene wel helemaal ten onrechte de bewijslast bij eisers in cassatie leggend, overweegt immers dat deze onvoldoende hebben bijgebracht

"om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:105 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon."

Eisers in cassatie hebben - onweersproken door de Staat - gesteld dat de Staat er middels de oorlogshandelingen in NAVO-verband mede op uit was om hen van het leven te beroven of anderszins uit te schakelen, dat dit in het geval van een onrechtmatige oorlog als een volstrekt onrechtmatig oogmerk moet worden beschouwd en als poging tot moord, dan wel als

poging tot toebengen van zwaar lichamelijk letsel moet worden gekwalificeerd.

Alles wat de Staat daar tegenin gebracht heeft, is dat de onderhavige oorlog een volkenrechtelijk rechtmatige grondslag zou hebben en militairen mitsdien een legitiem militair doel zouden vormen.

Aannemen als uitgangspunt dat de oorlog een rechtmatige grondslag ontbeert, zoals het Hof in casu doet, brengt echter onmiskkenbaar met zich mee dat ook het naar het leven staan militairen geen rechtmatig oogmerk vormt, zodat hierbij dan ontegenzeggelijk sprake is van poging tot moord c.q. toebrengen van lichamelijk letsel.

Alsdan, in het licht hiervan, overwegen zoals het Hof doet, dat

"de grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn"

bepaald onvoldoende zou zijn om aan te nemen dat hen daarmee immateriële schade zou zijn toegebracht, getuigt van een peilloos dédain van het Hof voor de lichamelijke en geestelijke integriteit van eisers in cassatie en voor al hun overige fundamentele rechten, die hun als mens toekomen.

Des te schrijnender in het perspectief van het feit dat, zoals bij pleidooi in appel bekend is gemaakt, van de oorspronkelijke eisers Vlasta Djurina en Goran Vasic sinds de oorlog niets meer is vernomen en ook met hun families geen contact meer is sinds deze uit Kosovo zijn gevlucht, zodat niet vast staat of zij nog in leven zijn. Waarbij niet uitgesloten moet worden geacht dat de NAVO-staten, waaronder Nederland, jegens hen daardwerkelijk in het oogmerk zijn geslaagd om hen fysiek uit te schakelen.

En waarbij het feit dat zij, temidden van de oorlogshandelingen, voor wat betreft hun positie als eisers in dit geding aldus van het toneel zijn verdwenen, een omstandigheid vormt die het Hof klaarblijkelijk niet de moeite waard vindt om in zijn arrest zelfs maar te vermelden !

Terwijl voorts eisers uitdrukkelijk en onweersproken hebben aangetoond bij pleidooi in appel dat meer dan 1000 Joegoslavische militairen bij de bombardementen het leven hebben gelaten, waarnaast over het aantal gewonde soldaten geen nadere cijfers bekend zijn, doch niet anders dan aan te nemen valt dat dit in elk geval een veelvoud van het aantal gedode militairen zal bedragen.

Als het tenminste slechts om Joegoslavische soldaten gaat, dan is een constante onrechtmatige dreiging dat zij van het leven worden beroofd of anderszins gewond geraken door onrechtmatige oorlogshandelingen van de Staat, klaarblijkelijk voor het Hof onvoldoende om aan te nemen dat het oogmerk om nadeel toe te brengen en aantasting in hun persoon aanwezig waren.

Dat is dan, volgens het Hof, ook nog eens "afhankelijk van de concrete omstandigheden van ieders individuele geval".

Alsof niet - onweersproken door de Staat - vast staat dat tot in de verste uithoeken van Joegoslavië dag in dag uit, maandenlang, militaire objecten, kazernes en legerplaatsen onafgebroken werden gebombardeerd en ook allerminst uit de mond van de Staat te beluisteren viel dat er ergens ook maar in Joegoslavië een plek zou zijn geweest, of een positie, waarin eisers in cassatie als militairen gevrijwaard waren van pogingen van de Staat om hen uit de weg te ruimen !

Als hier dan ook al geen sprake zou zijn van een rechtstreekse schending of verkeerde toepassing van het recht, dan is er in elk geval de beslissing op dit punt onbegrijpelijk, dan wel tenminste onvoldoende gemotiveerd.

MIDDEL 2

Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 19 van het bestreden arrest overweegt als daar gesteld, met name:

"Het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid, begrijpt het hof aldus dat zij zich te ondersteuning van hun vordering beroepen op onrechtmatig handelen als gevolg van een (dreigende) inbreuk op hun subjectieve recht op leven en gezondheid naar nationaal (Nederlands) recht, welke inbreuk niet wordt gerechtvaardigd door oorlogsgeweld dat naar maatstaven van internationaal recht geoorloofd is. Ook deze grondslag echter noodzaakte de President niet tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd (zoals plaats van verblijf of legering, het krijgsmachtonderdeel waar zij deel van uitmaakten, rang en functie), zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat dat deze acties tegen het leger van de FRJ waren gericht en dat zij van dat leger deel uitmaakten onvoldoende om tot die conclusie te kunnen leiden."

Een en ander volstrekt ten onrechte, want in strijd met het recht, of althans onbegrijpelijk dan wel onvoldoende gemotiveerd.

Indien, zoals het Hof tot uitgangspunt neemt, de Staat in NAVO-verband een agressie-oorlog voerde tegen de FRY, dan waren alle pogingen om Joegoslavische militairen uit te schakelen alleen al op die grond onrechtmatig en als niet anders dan als poging tot moord, toebrengen van lichamelijk letsel,

inbreuk op hun recht op gezondheid en anderszins aantasting van hun subjectieve rechten aan te merken.

Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat, waar in een rechtmatige oorlog het uitschakelen van militairen naar geldend oorlogsrecht een geoorloofd militair oogmerk vormt, de Staat, deze oorlog voor rechtmatig houdende, nimmer heeft aangegeven er niet op uit te zijn geweest om met geweld van wapens eisers in cassatie fysiek uit te schakelen, of anderszins jegens hen enig voorbehoud heeft gemaakt om hen op de een of andere wijze te willen ontzien. En dat de Staat dan ook geenszins ontkend heeft eisers naar het leven te hebben gestaan.

Hetgeen dus, ervan uitgaande, zoals het Hof in casu doet, dat de oorlog een agressie-oorlog vormde - dit in tegenstelling tot wat de Staat tegen beter weten in blijft proberen ingang te doen vinden -, impliceert dat de Staat in NAVO-verband inderdaad erop uit is geweest eisers te vermoorden, dan wel onrechtmatigerwijs anderszins grof in hun subjectieve rechten aan te tasten.

En uiteraard is alleen al die opzet jegens eisers in cassatie volstrekt onrechtmatig.

Iedere gerichtheid en intentie, ieder streven om een ander mens onrechtmatigerwijs van het leven te beroven of anderszins grof te schenden in zijn/haar mensenrechten, vormt immers een onrechtmatige daad naar nationaal recht, een ernstiger onrechtmatig handelen jegens hen is zelfs ondenkbaar !

Daarbij is het volstrekt zonder betekenis of de Staat hen nu op de ene plaats van verblijf ambieerde onrechtmatigerwijs uit te schakelen of op een andere plaats van verblijf, of de Staat dit nu jegens ieder van hen beoogde als ingedeeld zijnde bij onderdeel zus of onderdeel zo, en al even betekenisloos of de Staat die intentie koesterde jegens hen in functie of rang x, dan wel functie of rang y.

Het gaat erom dat alleen al het koesteren van die volstrekt onrechtmatige intentie, alsmede de daadwerkelijke pogingen om die intentie kracht bij te zetten, ten diepste onrechtmatig waren jegens eisers in cassatie.

Dat zij alleen als gevolg van deze onrechtmatige intentie van de Staat - onweersproken - aan ernstige psychische spanningen hebben blootgestaan, maakt dat hiermee sprake is geweest van aantasting in hun persoon. De mate waarin eisers getraumatiseerd uit de oorlog zijn gekomen, voor zover zij deze maandenlange golf van agressie, wellicht anders dan de oorspronkelijke eisers Djurina en Vasic, hebben overleefd, is daarvoor niet doorslaggevend, evenmin als de plaatsen waar, de mate waarin en het aantal keren dat zij rechtstreeks het doelwit hebben gevormd van dit aanhoudende onrechtmatige geweld.

Nogmaals zij voorts herhaald, de Staat maakte jegens hen geen enkel voorbehoud, ook niet in processu, terzake van het feit dat ook eisers onverkort golden als doelen die zoveel mogelijk moesten worden uitgeschakeld, en het is voorts van algemene

bekendheid dat het gehele grondgebied van de FRY als oorlogszone werd aangemerkt, terwijl ook feitelijk tot in de verste uithoeken van het land bombardementen werden uitgevoerd - hetgeen zowel van algemene bekendheid is als ook nog eens uitvoerig door eisers met een groot aantal bescheiden is gestaafd -, zodat ook feitelijk eisers nergens veilig waren of een vrijplaats konden vinden.

Als dit voor een antwoord op de vraag of er sprake was van onrechtmatigheid jegens hen al iets zou uitmaken, hetgeen overigens niet het geval is.

Die onrechtmatigheid staat ook zonder die wetenschap al onbetwistbaar vast.

Het Hof moet het zich daarbij zeer wel bewust geweest zijn dat het, door het stellen van de eis dat eisers informatie hadden dienen te geven over de plaatsen waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden en in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld zijn blootgesteld, eisen stelde waarop door hen onmogelijk zouden kunnen worden ingegaan, omdat dit informatie is die strijdig is met de belang van de nationale veiligheid.

Zodat wat eisers op dit punt volgens het Hof hadden moeten stellen niet alleen rechtens allerm minst noodzakelijk is, maar bovendien nog feitelijk onmogelijk was.

Onbegrijpelijk in dit verband is voorts nog dat eisers hadden moeten aangeven in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsdreiging zijn blootgesteld. Alsof het station van oorlogsdreiging al niet allang was gepasseerd en de oorlog niet maandenlang een feit is geweest !

Indien het Hof daarmee zou suggereren dat, gedurende de maanden van onafgebroken en in de vele tienduizenden lopende bombardementensvluchten tot in alle uithoeken van het land, niettemin de aanwezigheid van oorlogsdreiging voor eisers alleen aangenomen zou kunnen worden bij het stellen van nadere feiten, dan raakt die opvatting kant noch wal.

Indien het Hof met de eis dat eisers hadden moeten aangeven waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven zou suggereren dat wetenschap hiervan noodzakelijk zou zijn om nader te kunnen beoordelen of zij met name (ook) door systemen en eenheden van de Staat der Nederlanden zouden kunnen zijn belaagd, moet worden vastgesteld dat dit voor de hier voorliggende onrechtmatigheidskwestie volstrekt niet ter zake doet. Dit aangezien, zoals eisers ook herhaaldelijk hebben beklemtoond, onder verwijzing naar de adviezen van de Raad van State ter gelegenheid van de goedkeuringswet op het Kruisrakettenverdrag, de Staat der Nederlanden, door deel te nemen in het geïntegreerde commando in NAVO-verband en in de geïntegreerde aanvalsplannen, zich in volkenrechtelijke zin medeverantwoordelijk en medeaansprakelijk heeft gemaakt met betrekking tot alle onrechtmatige agressie-aanvallen en de gevolgen daarvan.

MIDDEL 3

3.1. Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid met zich meebrengt, doordat het Hof onder 9 oordeelt als volgt:

"Derhalve komt thans de vraag aan de orde of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het hof is van oordeel dat zulks noch in het geval van van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking het geval is."

Volstrekt ten onrechte.

De grondslag van de vordering is hier niet primair dat de Staat 'deelneemt aan militaire acties tegen de FRJ', zoals het Hof het hier gepleegde misdrijf naar internationaal recht omschrijft, maar dat de Staat erop uit was om, middels dit onrechtmatige oorlogsgeweld, eisers in cassatie onrechtmatig te vermoorden of anderszins grof in hun mensenrechten aan te tasten.

Dit vormt dan zonder twijfel een onrechtmatige daad van de Staat en de civiele nationale rechter is dan de competente rechter, die, daartoe geroepen, niet alleen bevoegd is om aan deze onrechtmatigheid een einde te maken, maar daartoe dan ook zonder meer verplicht is. En ook zonder meer in staat is, nu de partij die zich schuldig maakt aan dit onrechtmatig handelen, de Staat, onder zijn jurisdictie valt.

Geen enkele rechtregel naar nationaal of internationaal recht geeft een indicatie dat, nu het gaat om onrechtmatig handelen in het kader van oorlogshandelingen, de civiele rechter de bevoegdheid zou missen om stopzetting daarvan te bevelen.

3.2. Het Hof vervolgt dan onder 9:

"Dergelijke internationaalrechtelijke normen richten zich tegen staten en hebben in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen."

Ten onrechte.

Dit reeds hierom, aangezien het Hof met deze overweging miskent dat de grondslag van de vordering van eisers niet primair is een schending van de internationaalrechtelijke norm van het agressie-verbod en het non-interventiebeginsel, maar primair een onrechtmatig handelen jegens hen, door hen onrechtmatigerwijs naar het leven te staan, c.q. de intentie te hebben om hen anderszins grof in hun subjectieve rechten aan te tasten.

Dat dit tevens een oordeel veronderstelt over een vraag van internationaalrechtelijke aard, doet er niet aan af dat het hier dan, wat deze grondslag betreft, primair gaat om een

oordeel naar nationaal recht, namelijk omtrent de rechtmatigheid van aantasting en bedreiging van het recht op leven en van andere subjectieve rechten van eisers.

3.3. Waaraan het Hof dan onder 9 verder toevoegt:

"Wel is het zo dat een zekere ontwikkeling in het recht is waar te nemen op grond waarvan handelingen van Staten die in strijd zijn met met de tussen hen geldende normen van internationaal recht in bepaalde gevallen kunnen leiden tot aanspraken van individuele personen op schadevergoeding jegens een dergelijke Staat. Daargelaten echter of deze ontwikkeling reeds zo ver gaat dat militairen in dienst van de FRJ als Danikovic c.s. zonder specifiek daarop gerichte verdragsrechtelijke voorziening schadevergoeding zouden kunnen vorderen op grond van het feit dat Nederland het agressieverbod heeft geschonden (...)"

Ten onrechte.

Voorzover eisers hun vordering tot schadevergoeding inderdaad (mede) baseren op de grondslag dat hier geldende normen van internationaal recht zijn geschonden, had het Hof bepaald een oordeel moeten geven op de hiermee voorliggende rechtsvraag of Danikovic c.s. inderdaad ook op die grondslag schadevergoeding kunnen vorderen, juist ook wegens schending van het agressieverbod.

Door deze rechtsvraag open te laten, heeft het Hof het recht geschonden.

Overigens, als ooit handelingen van Staten die in strijd zijn met tussen hen geldende normen van internationaal recht een aanspraak tot schadevergoeding van individuele personen jegens een dergelijke normenschendende Staat scheppen, dan is dat ook zeker het geval bij overschrijding van het agressieverbod door die betrokken Staat, zijnde een misdrijf tegen de vrede - en daarmee, naar de beoordeling van het Tribunaal van Neurenberg, het ergst denkbare oorlogsmisdrijf.

Dat de Staat voor de gevolgen van een dergelijke gruwelijk misdrijf ook naar individuele burgers die daarvan het slachtoffer zijn rechtstreeks aansprakelijk is, is een feit.

Te meer geldt in casu dan een zodanige rechtstreekse aansprakelijkheid op - ook - deze grondslag, nu het Hof hier ten onrechte - en passant - de opvatting introduceert dat het bij het agressieverbod zou gaan om - uitsluitend - een tussen staten geldende norm.

Weke opvatting onjuist en is en door eisers breedvoerig is bestreden en weerlegd. Daarop wordt onder 3.5 nader teruggekomen.

3.4. Het Hof oordeelt dan voorts onder 9 dat:

"..er..geen aanwijzingen (zijn) van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen. "

Ten onrechte.

Uitgaande van de positie die het Hof heeft gekozen, vormt immers wat hier in het arrest wordt aangeduid als 'stopzetting van de vijandelijkheden', bij een volkenrechtelijke kwalificatie het doen beëindigen van agressie. Hetgeen inhoudt het stellen van een einde aan gedragingen van de Staat die ten diepste misdadig zijn, en deswege tegenover degenen op wie dit misdadig handelen zich richt een volstrekt onrechtmatig handelen vormen.

Niets staat er aan in de weg dat de burgerlijke rechter dan, indien daartoe geroepen, op vordering van degenen op wie dat misdadige handelen zich richt, aan dit misdadig handelen van de Staat een einde beveelt.

3.5. Het Hof voegt daar onder 9 nog aan toe:

"Het hof acht de mogelijkheid daartoe ook daarom onaanneemelijk, nu aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de Leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige restrictie door individuele belanghebbenden zou kunnen worden ingeroepen voor en zou dienen te worden gehandhaafd door de burgerlijke rechter van een van de bij een conflict betrokken partijen."

Ten onrechte.

Zoals hierboven onder 3.3. al tot uitdrukking gebracht, vormt het agressieverbod allerm minst een uitsluitend tussen staten onderling geldende norm.

En nog minder richt deze norm zich, zoals het Hof hier vermeent, zich uitsluitend 'tot de Leden van de Verenigde Naties'.

Dat is alleen al hierom onmiskenbaar, omdat dit immers zou inhouden dat alleen staten die lid zijn van de Verenigde Naties aan het agressieverbod gebonden zouden zijn, terwijl het voorts zou betekenen dat staten die niet - of niet meer - lid zijn van de Verenigde Naties, zonder aan deze norm gebonden te zijn, zich 'frisch und fröhlich' in de oorlog zouden kunnen storten ! Als die rechtsopvatting van het Hof juist zou zijn, dan had Duitsland na de Tweede Wereldoorlog nooit wegens misdrijven tegen de vrede veroordeeld kunnen worden, nu dit land immers uit de Volkenbond was getreden, zijnde de rechtsvoorganger van de Verenigde Naties.

Eisers in cassatie hebben doorlopend, met kracht van argumenten, zowel in eerste aanleg als in appèl betoogd, dat de norm die tot uitdrukking wordt gebracht in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties een universeel geldende norm is van ius cogens, die overal en welke rechtsverhouding dan

ook van gelding is, en die ook te allen tijde, ook door de nationale civiele rechter, moet worden gehandhaafd jegens hen, die anders van schending van deze norm de dupe worden, of dreigen te worden.

Verwezen wordt naar hetgeen eisers op dit punt tenslotte nog, onder verwijzing naar het arrest Dedovic/Kok van het Hof Amsterdam d.d. 6 juli 2000, nr. 759/99 SKG, bij pleidooi in appèl hebben overwogen, hetgeen zij hier voor alle duidelijkheid in extenso opgenomen willen zien:

"Ook al zou dus aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking moeten worden ontzegd, dan betekent dat nog volstrekt niet dat de rechter niet aan een oordeel over de gestelde onrechtmatigheid zou kunnen toekomen.

De rechter staat dan nog steeds voor de taak, desnoods zelfs ambtshalve, te oordelen over de rechtmatigheid van de in het geding zijnde (dreigende) schendingen van mensenrechten als gevolg van het (dreigende) oorlogsgeweld. En daarbij kan hij aan een oordeel over de rechtmatigheid van het dreigende oorlogsgeweld niet ontkomen.

Natuurlijk is het op z'n minst opmerkelijk dat de Staat, die het altijd doet voorkomen de mensenrechten zo hoog in het vaandel te hebben, hier - als het om Serviërs gaat - een beroep op mensenrechten zoveel mogelijk onder de vloermat tracht te vegen.

Die veeg-actie zal de Staat niet mogen baten.

Maar bovendien is ook de manier waarop de Staat der Nederlanden een dam tracht op te werpen tegen het beroep dat mijn Joegoslavische eisers doen op het geweldsverbod rechtens evenzeer onjuist.

Allereerst is het niet zo dat eisers zich terzake van dit geweldsverbod primair baseren op de geschreven norm van artikel 2 lid 4 Handvest.

Primair baseren zij zich daarbij rechtstreeks op het beginsel van volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard dat aan deze geschreven versie van de norm ten gronslag ligt.

Dat wil zeggen dat zij daarbij een beroep doen op de norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, die het gebruik van onrechtmatig oorlogsrecht ten stelligste verbiedt.

Het gaat hierbij om een norm *ius cogens*.

Nu redeneert de Staat dat als artikel 2 lid 4 Handvest geen rechtstreekse werking zou toekomen, zoals de Staat beweert, daaruit noodzakelijkwijs zou moeten worden afgeleid dat ook aan de norm van volkenrechtelijk gewoonterechtelijk karakter die oorlogsgeweld verbiedt geen rechtstreekse werking zou toekomen.

Maar natuurlijk ligt hier het verband precies omgekeerd.

De gewoonterechtelijke norm vormt niet een afspiegeling van het geweldsverbod zoals vervat in artikel 2 lid 4 Handvest, maar het primaat ligt hierbij zonder twijfel bij

0

de gewoonterechtelijke norm, die in artikel 2 lid 4 Handvest een geschreven uitdrukking vorm vindt.

Datzelfde geweldsverbod vindt ook nog in andere geschreven bepalingen een uitdrukking vorm.

Zodat voor de vraag naar de rechtstreekse werking van het geweldsverbod niet bepalend, of zelfs maar richtinggevend, kan zijn de vraag of aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking kan worden toegekend.

Ook als de rechter dus - ten onrechte overigens - zou bevinden dat aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking zou moeten worden ontzegd, zegt dit ook dan nog niets over de vraag of ook aan de van volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard zijnde norm, die het gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld verbiedt en waarop eisers evenzeer - en wel ten principale - een beroep doen, eveneens rechtstreekse werking zou moeten worden onthouden.

Dat de gewone rechter ook op basis van het volkenrechtelijke gewoonterecht dient te oordelen, en ook oordeelt, staat daarbij als een paal boven water.

De Staat schermte voorts onder 2 bij memorie van antwoord nog meermalen met de betekenis van artikel 93 Grondwet voor "normen" van internationaal recht.

Maar gemakshalve vergeet de Staat erbij te vermelden dat artikel 93 Grondwet alleen maar relevantie kan hebben voor geschreven normen.

Voor de vraag naar rechtstreekse werking van het geweldsverbod als norm van volkenrechtelijk gewoonterecht is dus artikel 93 Grondwet zonder betekenis.

Er is geen enkele reden om eraan te twijfelen dat het geweldsverbod, als norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, rechtstreekse werking toekomt.

Appellanten hebben daarvoor eerder al voldoende argumenten gegeven.

Maar ook de opvatting van de Staat dat eisers zich niet rechtstreeks zouden kunnen beroepen op artikel 2 lid 4 Handvest is te enen male ondeugdelijk.

Het Hof Amsterdam zit hier met het arrest Dedovic/Kok op het verkeerde spoor, waar in dit arrest onder 5.3.6 wordt overwogen:

"Het Handvest van de Verenigde Naties heeft betrekking op de verhouding tussen staten onderling. Een rechtstreekse aanspraak jegens de Staat op naleving van het bedoelde geweldsverbod kan Dedovic c.s. niet aan artikel 2, vierde lid, van het Handvest ontleenen. Voor zover Dedovic c.s. de vorderingen op deze grondslag heeft gebaseerd kunnen zij niet voor toewijzing in aanmerking komen."

Ten onrechte.

Want het feit dat het Handvest zich - primair, zo moet gesteld worden - richt op de verhouding tussen staten, zoals het Hof hier oordeelt, sluit een rechtstreekse werking van genoemd artikel geenszins uit.

Het is immers zeer wel denkbaar, en in dit geval trouwens ook onmiskenbaar - dat het Handvest zich niet alleen richt op staten, maar ook op burgers als dragers van rechten. In dit geval dan de rechten die ook door het Handvest worden verdedigd, met als primair recht het recht om verschoond te blijven van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Blijkens de aanhef is het Handvest in de eerste plaats een statuut rechtstreeks van de volkeren van de wereld zelf, waarin deze zelf rechtstreeks het vaste voornemen uitspreken om "de komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht."

Onmiddellijk daarop bevestigen de volkeren daarna "hun vertrouwen in de fundamentele rechten van de mens en in de waardigheid en waarde van de menselijke persoon".

Reeds het feit dat het Handvest primair een "statement" is van de volkeren zelf en dat de menselijke persoon en diens waardigheid en bescherming tegen de "gesel van de oorlog" daarin voorop gesteld worden, geeft aan dat het hier niet zomaar een regeling betreft, uitsluitend voor de verhouding "tussen staten onderling", maar een basisdocument van en vóór iedereen, behorend tot de volkeren-gemeenschap.

Daar komt dan voorts nog bij het dwingende karakter van dit beginsel als regel van ius cogens. Hetgeen temeer impliceert dat deze norm ook onder alle omstandigheden en jegens iedereen als handhaafbaar moet worden beschouwd.

En tenslotte is zelfs de aanval van de Staat op de uitspraak van de kort geding-rechter, voor zover deze heeft bepaald dat het best mogelijk is dat aan een geschreven regel van internationaal recht "onder omstandigheden" wel en andere omstandigheden geen rechtstreekse werking zou kunnen toekomen, ongegrond.

Dat dit op zichzelf niet uitgesloten is, blijkt ook uit de voorbehouden die de Staat zelf onder 2.2 maakt: "in beginsel" dient alleen de inhoud van de bepaling bepalend te zijn voor de vraag naar de rechtstreekse werking en daarom "pleegt" de rechter te abstraheren van de casuspositie. Daarmee ook zelf al aangevend dat dit soms anders wordt beoordeeld.

Bij de vraag naar de rechtstreekse werking heeft de rechter een grote beoordelingsvrijheid, waaronder ook vanuit een meer casuïstische benadering."

Tot zover het betoog van eisers bij pleidooi in appèl op dit punt.

3.6. En het Hof gaat dan met het onder 9 van het bestreden arrest overwogene als volgt verder:

"Een dergelijke consequentie kan ook bezwaarlijk in overeenstemming worden gebracht met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Hof van Justitie, omdat daarmee de mogelijkheid zou ontstaan van met elkaar conflicterende uitspraken van de nationale en de internationale rechter."

Ten onrechte.

Ook het Hof Amsterdam geeft in het eerder aangehaalde arrest Dedovic/Kok blijk van een onjuiste rechtsopvatting op dit punt, waar in dit arrest onder 5.3.8 wordt overwogen:

"Het antwoord op de vraag of de Staat jegens de FRJ in strijd met het geweldsverbod heeft gehandeld dient in beginsel te worden gegeven door het Internationaal Gerechtshof.."

Het ging in de zaak Dedovic/Kok echter, evenals in het onderhavige geding, primair om de vraag of er jegens eisers onrechtmatig werd gehandeld, dat wil dus zeggen, voor wat betreft de hier aan de orde zijnde grondslag van de vordering, om de vraag of jegens eisers in strijd met het geweldsverbod werd gehandeld.

En alleen als ook het Internationaal Gerechtshof, door het Hof Den Haag in het betreden arrest onjuist betiteld als het Internationale Hof van Justitie, hieromtrent een oordeel zou kunnen geven, zou hieraan door de nationale rechter voorbij zou kunnen worden gegaan.

Indien het oordeel van het Hof op dit punt zou inhouden dat eisers, om zich tegen onrechtmatig oorlogsgeweld te beschermen, zich maar tot het Internationaal Gerechtshof hebben te wenden, dan stuit dit vanzelfsprekend af op het feit dat burgers daar geen toegang hebben.

Indien het Hof hiemee zou willen aangeven dat burgers in dezen volkomen afhankelijk zouden zijn van wat hun Staat doet of nalaat en dat, als hun thuis-staat terzake geen stappen zou ondernemen bij het Internationaal Gerechtshof, nimmer in enige situatie van oorlogsgeweld in rechte jegens (dreigende) individuele slachtoffers zou kunnen komen vast te staan of de grondslag daarvan rechtmatig dan wel onrechtmatig zou zijn, dan geeft dit blijk van een onjuiste rechtsopvatting.

Tegen elke (dreigende) onrechtmatigheid dient er voor de betrokken gedupeerden een rechtstreeks forum te zijn, en natuurlijk wel het meest tegen de ernstigste onrechtmatigheid die denkbaar is, namelijk "de gesel" van een onrechtmatige oorlog. Er is geen enkel rechtsbeginsel dat aangeeft dat de (potentieel) gelaedeerden hier, voor de effectuering van hun rechtsbescherming tegen onrechtmatig oorlogsgeweld, afhankelijk zouden zijn van prealabel optreden van hun Staats-vertegen-

woordigers, die eerst de gang het Internationaal Gerechtshof zouden hebben te maken.

Waaruit dan zou voortvloeien dat als hun Staat die gang, om welke moverende reden dan ook, niet zou maken, of niet zou kunnen maken - bijvoorbeeld omdat hun thuis-Staat de rechtsmacht van het Hof niet (voldoende) heeft erkend of omdat hun thuis-staat geen lid is van de Verenigde Naties, zoals met Joegoslavië (wellicht) het geval was ten tijde van de NAVO-agressie -, zij tegen dit onrechtmatige oorlogsgeweld van elke rechtsbescherming verstoken zouden moeten blijven, reeds omdat verder niet in rechte zou kunnen worden uitgemaakt of het oorlogsgeweld dat hen treft nu wél of niet rechtmatig is.

Dat dit rechtens zowel onaanvaardbaar is als ook onjuist, vloeit, behalve uit de dogmatiek ten aanzien onrechtmatigheid, ook voort uit het feit dat, naar eisers breedvoerig hebben betoogd, dit strijdig is met internationale rechtsnormen dat een ieder zich terzake van zijn fundamentele rechten moet kunnen wenden tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter.

3.7. Tenslotte overweegt het Hof onder 9 nog:

"Het hiervoor overwogene geldt niet slechts voor schending van art. 2 lid 4 Handvest maar evenzeer voor overtreding van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als art. 2 lid 4 Handvest."

Ten onrechte en in strijd met het recht, zoals in dit middel al eerder is betoogd.

MIDDEL 4

4.1. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 11 en 12 van het bestreden arrest tot het oordeel komt dat eisers noch op basis van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, noch op basis van het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens enig beroep op rechtsbescherming tegen schending van hun mensenrechten door de Staat der Nederlanden zou toekomen.

Een dergelijke interpretatie van deze fundamentele mensenrechtenverdragen is onaanvaardbaar en rechtens onjuist. Zonder verder op de overwegingen terzake van het Hof te hoeven ingaan, kan reeds vastgesteld worden dat niet valt aan te nemen dat deze fundamentele mensenrechtenverdragen slechts tevergeefs zouden kunnen worden ingeroepen door die burgers, die rechtstreeks en ondubbelzinnig onrechtmatigerwijs in hun recht op leven en in andere onder deze verdragen beschermde

fundamentele mensenrechten worden bedreigd door de Staat der Nederlanden, verdragspartij bij deze verdragen, zodra die burgers niet burgers zijn van de 'eigen' staat en zich aan de overkant van de Nederlandse grens zouden bevinden.

Absurderwijs betekent deze opvatting dan immers dat deze cruciale mensenrechtenverdragen door het Hof niet geschonden worden geacht op het moment dat de Staat niet-Nederlandse mensen begint te vermoorden en naar het leven te staan aan de andere kant van de Nederlandse grens.

Een zodanig beperkte reikwijdte en werkingssfeer van deze mensenrechtenverdragen is op zichzelf al onaanvaardbaar, zodat hier tenminste enige vorm van extraterritoriale werking aanwezig moet worden geacht, welke in de overwegingen terzake van Hof ten onrechte goeddeels wordt ontkend.

4.2. Ten onrechte overweegt het Hof onder 12 dat het uitvoeren van massieve agressie tegen ingezetenen van een ander land, in casu de Federale Republiek Joegoslavië - waaronder ook eisers als militairen -, die daarbij over onvoldoende militaire middelen beschikken om zich tegen een dergelijke verpletterende en technisch in alle opzichte superieure overmacht ook maar enigszins adequaat teweer te stellen, niet beschouwd zou kunnen worden als een vorm van 'effective control' in de zin van Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

De Staat der Nederlanden had immers, in samenwerking met de andere NAVO, de Joegoslavische soevereiniteit in feite non-existent gemaakt en beschikte aldaar op dat moment althans de facto in hoge mate over have en goed, over leven en dood op Joegoslavisch grondgebied, ook al had de Staat zich, in NAVO-verband, deze rechten volstrekt onrechtmatigerwijs aangemattigd.

4.3. Het Hof stelt voorts nog onder 12:

"Bovendien overweegt het hof dat de stellingen van Danikovic c.s. onvoldoende gespecificeerd zijn om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van van de door het EVRM gewaarborgde rechten. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger daartoe onvoldoende. Art. 2 EVRM biedt derhalve geen grondslag voor de vordering van Danikovic c.s."

Ten onrechte, nu het hier gestelde neerkomt op een volstreekte en ontoelaatbare miskennis van de ondubbelzinnige posita van eisers, die duidelijk en uitvoerig hebben aangegeven dat hun leven en hun andere fundamentele onder de bescherming van van het EVRM gewaarborgde mensenrechten bedreigd worden door onrechtmatig oorlogsgeweld van de Staat.

Eisers hebben noch gesteld dat 'het enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger' op zichzelf reeds voldoende zou zijn om een beroep op art. 2 EVRM mogelijk te maken, noch zijn zij voor het overige die mening toegedaan.

Natuurlijk berust dit beroep immers ten gronde op het onrechtmatigerwijs naar het leven staan van eisers.

Het gaat dan ook niet aan dat het Hof hen, tegen beter weten in, in de schoenen tracht te schuiven dat 'het enkele feit van het soldaat zijn en van het deelnemen aan de luchtacties' de grondslag zou vormen van hun beroep op het EVRM.

MIDDEL 5

5.1. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid met zich meebrengt, doordat het Hof onder 13 overweegt als volgt:

"Het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorend bij de op 8 augustus 1945 gesloten "Overeenkomst (...) voor de vervolging en de bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europese As" (Trb. 1946, 1), heeft blijkens art. 1 daarvan betrekking op de berechting van en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige As. Dit handvest is derhalve niet van toepassing op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ. Voor zover Danikovic c.s. met hun beroep op dit handvest in wezen willen betogen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen (met name het beginsel dat dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is) normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn waarop zij zich in dit geding beroepen, geldt hetgeen hierboven in r.o. 8 omtrent het beroep op volkenrechtelijk gewoonterecht is overwogen: dergelijke normen hebben in ieder geval in zoverre geen rechtstreekse werking dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vormen."

Ten onrechte.

Dat van normen van volkenrechtelijk gewoonterecht in het algemeen gesteld zou kunnen worden dat zij in elk geval in zoverre geen rechtstreekse werking zouden hebben dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vorderen, vindt geen grondslag in het recht.

5.2. Ook overigens is hetgeen ten aanzien van de werking van (de norm van) art.6 van het Handvest van Neurenberg door het Hof wordt overwogen in strijd met het recht.

(De normen van) het Handvest van Neurenberg behoren immers sinds de Tweede Wereldoorlog ontegenzegglijk tot dat deel van het internationale humanitaire recht dat deel uitmaakt van het

volkenrechtelijke gewoonterecht van dwingende aard naar ius cogens.

De beginselen van Neurenberg zijn in een unanieme VN-Resolutie van 11 september 1946 herbevestigd en, nogmaals, na voorbereidend werk van de International Law Commission, opnieuw unaniem aanvaard in een VN-resolutie van 1950.

Eisers hebben dit reeds in een eerder stadium met een verwijzing naar het Statuut van het Joegoslavië-Tribunaal onderbouwd, zoals dit wordt toegelicht in het Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993) van 3 mei 1993, waarin Article 1 inzake de Competence of the International Tribunal als volgt wordt toegelicht:

"The part of conventional international humanitarian law which has beyond doubt become part of international customary law is the law applicable in armed conflict as embodied in: the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims; 3) the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and the Regulations annexed thereto of 18 October 1907; 4) the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of genocide of 9 December 1948; 5) and the Charter of the International Military Tribunal of 8 August 1945." (blz. 9)

Als (de normen van) het Handvest van Neurenberg dan ook, zoals verwoord door de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties bij de instelling van het Joegoslavië-Tribunaal, zonder geringste twijfel deel uitmaken van ius cogens en derhalve van gelding geacht moeten worden op de berechting en bestraffing van oorlogsmisdaden begaan in het territoir van het voormalige Joegoslavië, dan valt volstrekt niet in te zien waarom deze dan wel van toepassing zouden zijn op mogelijke misdrijven begaan door Joegoslavië of Joegoslavische militairen en niet van toepassing zouden zijn op mogelijke oorlogsmisdrijven begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de -FRY.

MIDDEL 6

Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid tot gevolg heeft, doordat het Hof onder 14 overweegt dat artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, waarin schending van de wetten en gebruiken van de oorlog strafbaar wordt gesteld geen betrekking zou hebben op het agressie/interventieverbod.

Dat dit de Staat goed uitkomt en die dit dan ook als zodanig poneert, is voor het Hof kennelijk voldoende om dit, zonder enige nadere adstructie of verduidelijking, gewoon over te nemen. Dit in weerwil van het feit dat dit door eisers met kracht van argumenten is bestreden, waaraan door het Hof verder stilzwijgend wordt voorbij gegaan.

Dusdoende introduceert het Hof een volstrekte en nergens op gebaseerde scheiding tussen misdrijven tegen de vrede, betrekking hebbend op het ius ad bellum, en overige oorlogsmisdrijven, betrekking hebbend op het ius in bello. Dit waar dergelijke misdrijven niet te scheiden zijn, maar uitsluitend zijn te onderscheiden.

En decreteert vervolgens, eveneens zonder meer in navolging van de Staat en in weerwil van wat eisers hier reeds tegenover gesteld hebben, in één moeite door dat, waar artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht spreekt een verbod om 'de wetten en gebruiken van de oorlog' te schenden, daaronder alleen oorlogsmisdrijven zouden dienen te worden verstaan en niet ook misdrijven tegen de vrede.

Een en ander niet alleen geheel zonder onderbouwing latend, maar ook overigens, rechtssystematisch geheel zonder grond, van misdrijven tegen de vrede een van overige misdrijven in het kader van het humanitaire oorlogsrecht een duidelijk afgescheiden categorie makend, waar daarvoor in het geheel geen plaats is.

Dit ook duidelijk in strijd met de uitgangspunten van het Tribunaal van Neurenberg, dat in het reeds in prod. 13 bij pleidooi in appèl opgenomen citaat ontleend aan de uitspraken van Neurenberg overwoog:

"To initiate a war of aggression, therefore, is not only an international crime; it is the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole."

Zoals ook in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 inzake de (on)rechtmatigheid van het gebruik van het dreigen met kernwapens wordt onderstreept, is er in het algemeen een brede consensus wat onder 'de wetten en gebruiken van de oorlog' moet worden verstaan en valt daaronder zowel het Geneefse als het Haagse recht. Waaronder, ook in dat kader, dan uitdrukkelijk zowel misdrijven tegen de vrede als (verdere) oorlogsmisdrijven.

Ten onrechte overweegt het Hof onder 14 dan ook vervolgens:

"Wat betreft nu het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht is het hof allereerst van oordeel dat deze bepaling hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de bedoelde wetten en gebruiken te voeren en niet voor een algemeen verbod. Aangezien de vordering van Danikovic c.s. slechts tot dit laatste strekte had de President reeds om die reden de vordering niet op deze grond behoeven toe te wijzen."

Niets indiceert echter dat eisers eventueel wel, met de Wet Oorlogsstrafrecht in de hand, zouden kunnen opkomen tegen pogingen om hen middels oorlogsmisdrijven, als bijvoorbeeld het gebruik van disproportioneel oorlogsgeweld, het gebruik van verboden wapens of van verboden methoden van oorlogsvoe-

ring, van het leven te beroven en niet tegen pogingen om hen met behulp van overig misdadig en onrechtmatig oorlogsgeweld naar het leven te staan.

MIDDEL 7

7.a. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid tot gevolg heeft doordat het Hof onder 14, 15 en 16 overweegt als daar gesteld, met name:

"Ook indien zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen voordeden van art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht betekent zulks nog niet zonder meer dat er aanleiding was de Staat in kort geding een bevel op te leggen zich van dergelijke gedragingen te onthouden of zelfs om het militair optreden volledig te beëindigen. Daarvoor zou slechts grond kunnen zijn indien - op zijn minst - aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd."

Ten onrechte.

Dit aangezien hiermee allereerst wordt miskend dat, naar ook in de memorie van toelichting op de Wet Oorlogsstrafrecht en de overige schriftelijke stukken met betrekking tot dit ontwerp van wet nog eens uitdrukkelijk wordt gestipuleerd, het voor (mede)verantwoordelijkheid voor en het (mede)schuldig bevinden aan oorlogsmisdrijven allerm minst noodzakelijk is dat oorlogsmisdrijven desbewust worden begaan. Zodat het geen enkele steun vindt in het recht om hier jegens de Staat het voorbehoud te maken dat alleen voor het geval dat de Staat daarvan zou hebben geweten en desbewust handelingen in strijd met het humanitaire oorlogsrecht zou hebben toegelaten, er wellicht ruimte zou zijn geweest voor een bevel om desnoods het militaire optreden geheel te beëindigen.

Het Hof had dan ook bepaald ook in zijn oordeel moeten betrekken de vraag of er wellicht sprake is geweest van niet desbewust optreden in strijd met het humanitair oorlogsrecht door de Staat der Nederlanden, in gezamenlijkheid met anderen, van een zodanig systematisch karakter, dat beëindiging van deelname aan de bombardementen de enige geëigende maatregel zou hebben gevormd om daaraan een einde te maken.

7.b. Onbegrijpelijk, althans onvoldoende gemotiveerd is daarbij voorts de aansluitende overweging van het Hof onder 14, luidende:

"Voor zover de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zij aanvoeren dat zich een of meer van deze gevallen voordoet, acht het hof die stelling in het

licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het bijpleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", voorshands onvoldoende aannemelijk. Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden."

Eiser hebben inderdaad uitdrukkelijk geponeerd dat de Staat in het kader van de NAVO-agressie niet alleen schendingen van het humanitair oorlogsrecht heeft toegelaten, door verantwoordelijkheid hiervoor te nemen in het kader van de geïntegreerde commandostructuur en de geïntegreerde aanvalsplannen, maar ook dat de Staat aan zodanige misdrijven daadwerkelijk heeft deelgenomen door te participeren in de maandenlange grootscheepse aanvallen op de civiele infrastructuur, waarbij op grote schaal de civiele infrastructuur en talloze bedrijven in Joegoslavië, noodzakelijk voor de welvaart van het land en het bestaan van de burgerbevolking, doelbewust en opzettelijk werden verwoest, terwijl eisers tenslotte ook nog hebben gesteld dat het gestelde doel van deze gezamenlijke NAVO-agressie, namelijk het gewapenderhand afdwingen een de facto NAVO-bezetting van Kosovo, klaarblijkelijk niet anders bereikt kon worden dan met behulp van deze grootscheepse terreur tegen de civiele infrastructuur en de bestaansmiddelen van de Joegoslavische civiele bevolking.

Voor deze posita, die derhalve bij een gegrond bevinden, naar het oordeel van het Hof, ook op zichzelf grond zouden hebben kunnen vormen om in kort geding een bevel op te leggen aan de Staat om het militair optreden te beëindigen, hebben eisers in beide feitelijke instanties, zowel in talrijke door hen in het geding gebrachte schriftelijke bescheiden en in de processtukken als ook bij de pleidooien, een grote hoeveelheid argumenten en bewijsstukken bijgebracht ter onderbouwing.

Tenslotte hebben zij aangetoond dat, naar thans ook van officiële Amerikaanse zijde niet langer wordt bestreden, als vaststaand moet worden aangenomen dat de NAVO-agressors er slechts in zijn geslaagd om, na een maandenlange baaierd van geweld, niet meer dan om en ten naaste bij 14 tanks, 18 pantservoertuigen en 20 stuks artillerie uit te schakelen. Of althans aantallen in die orde van grootte.

Hetgeen noodzakelijkerwijs de vraag doet rijzen wat bij de omstreeks 35.000 uitgevoerde luchtaanvallen, ondernomen gedurende 3 maanden met meer dan 1000 oorlogsvliegtuigen en meer dan 200 gevechtshelicopters, dan wél de aard is geweest van hetgeen daarbij verder werd vernietigd, anders dan die luttele aantallen groot militair materieel.

Het antwoord op deze onvermijdelijke vraag is te vinden in de vele rapporten die door appellanten in het geding zijn gebracht, met gegevens over civiele doelen die bij de bombarde-

menten werden vernietigd of beschadigd. Waaronder honderden bedrijven, en groot aantal ziekenhuizen, scholen, kerken, onderwijsinstellingen, stations, verkeersvoorzieningen, etc., welke in de overgelegde bescheiden vaak met naam, toenaam en plaats worden aangeduid.

Deze door eisers aan de orde gestelde onvermijdelijke vraag - onvermijdelijk in de wetenschap van de vrijwel te verwaarlozen aantallen uitgeschakeld militair materieel - wordt door de Staat genegeerd, hetgeen echter niet betekent dat dat ook het Hof daaraan zonder meer voorbij kon gaan.

En al evenmin dat het Hof voorts, geheel in strijd met de processuele werkelijkheid, in het arrest kon overwegen als daarin gesteld, namelijk dat aan deze stellingen voorbij zou kunnen worden gegaan

"in het licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat",

nu van enige betwisting door de Staat dat de in de door eisers in het geding gebrachte rapporten met name genoemde civiele objecten inderdaad gedurende de bombardementen zijn vernietigd of beschadigd, in het geheel geen sprake is geweest.

Zodat het op dit stuk aan enig weerwoord van de Staat volstrekt ontbroken heeft, laat staan dat er, zoals het Hof in strijd met de feiten meent te moeten melden, sprake zou zijn geweest van enige gemotiveerde betwisting op dit stuk.

Van een dergelijke 'betwisting', laat staan 'gemotiveerde betwisting', is dan ook in de processtukken van de Staat geen spoor te vinden.

Het Hof meent dan tenslotte het gebrek aan gemotiveerde betwisting door de Staat, alsmede diens eigen gebrek aan dossierkennis op dit specifieke onderwerp, nog schriller te moeten accentueren door de eerder beweerdelijk gestelde 'gemotiveerde betwisting' nog zogenaamd van steun te voorzien door de hierboven geciteerde zinsnede te doen vervolgen met:

"die zich in dat kader heeft beroepen op het bij pleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia".

Lezing van dit rapport maakt immers direct duidelijk dat het nu juist de vraag naar de feitelijkheid en de legitimiteit van de brede range van civiele doelen die tot doelwit werden gemaakt angstvallig buiten beschouwing laat en slecht focust op een beperkt aantal aanvallen waarbij, zoals bij pleidooi in appel zijdens eisers werd aangegeven, "al te opzichtig burgers werden gedood" (blz. 53 pleitnota).

Voor de voorliggende vraag naar de legitimiteit van de grote aantallen door eisers met naam en toenaam genoemde civiele objecten die tot doelwit werden gemaakt, heeft dit rapport derhalve geen enkele betekenis.

Het treft daarbij des te meer dat dit rapport, nota bene het enige dat door de Staat in het geding werd gebracht, door het Hof als enige rapport in het arrest wordt gememoreerd en aldus, volstrekt in tegenspraak met de inhoud hiervan die voor het doel waarvoor het door het Hof wordt genoemd van geen enkele betekenis is, onmiddellijk in het arrest een prominente positie krijgt toegemeten, terwijl het grote aantal rapporten en bescheiden dat door eisers in het geding is gebracht blijkbaar geen enkel gewicht in de schaal vermag te leggen.

Het arrest van het Hof is dan ook omtrent de vraag of aannemelijk is of de Staat betrokken is geraakt bij systematische schendingen van het humanitair oorlogsrecht, gelet op deze onbalans, onbegrijpelijk althans volstrekt onvoldoende gemotiveerd, zelfs voor een kort geding.

Aangezien het Hof hier, in strijd met de waarheid, overweegt dat er sprake zou zijn geweest van een gemotiveerde betwisting door de Staat op dit punt en het Hof evenmin kenbaar maakt ambtshalve op dit punt tot enige gevolgtrekking te zijn gekomen, ontbrak dan voorts ook nog ook iedere grond om dit, in afwijking van hetgeen door eisers hieromtrent werd aangevoerd, zonder meer als in processu vaststaand tot uitgangspunt te nemen en te overwegen als aan het slot van 14 gedaan, met name:

"Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden."

Een dergelijk oordeel is dan, in dit licht, rechtens onjuist - het gaat hier immers om niet bestreden stellingen -, dan wel onbegrijpelijk of in elk geval onvoldoende gemotiveerd.

7.c. Het Hof verstrikt zich vervolgens in het bestreden arrest In innerlijke tegenspraken, waar het eerst onder 14 overweegt dat schendingen van het oorlogsrecht (art. 8 Wet Orlogstrafrecht), indien aannemelijk zou kunnen worden gemaakt dat de Staat daartoe opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel dat het militair optreden niet anders dan met overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd, een grond zou kunnen opleveren om in kort geding een bevel op te leggen om het militair optreden volledig te beëindigen, terwijl het vervolgens onder 16 overweegt dat schendingen van het oorlogsrecht (art. 52 lid 2 Protocol I) hoogstens zouden kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen echter niet is wat eisers vorderen, die daarbij ook overigens als militairen geen belang zouden hebben.

Indien dit geen onmiskenbare tegenspraak behelst, is het arrest toch in elk geval op dit punt onbegrijpelijk, althans onvoldoende met redenen omkleed.

7.d. Overigens gaat het Hof hiermee, ten onrechte, geheel voorbij aan het positum van eisers in Grief VII, dat ook zij worden ge-affecteerd - als burgers van de FRY, als soldaten en verdedigers van het vaderland - als de Staat in NAVO-verband zich schuldig maakt aan vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, in strijd met het gebod van art. 52 lid 2 van Protocol I.

7.e. Onder 15 en 16 wordt voorts, langs de onder 7.c aangegeven lijnen, door het Hof een oordeel over de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte, ontlopen.

Ten onrechte.

Zoals ook bij pleidooi in appèl, op een dienaangaande rechtstreekse vraag van de President van het Hof namens eisers is aangegeven, hebben eisers in processu grote nadruk gelegd op het grootscheepse en systematische karakter van de aanvallen op niet-militaire doelen waaraan de Staat in NAVO-verband, met structurele schending van het bepaalde in artikel 52 lid 2 van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève, zich schuldig heeft gemaakt, met name ook als onderdeel van een betoog dat bij het toegepaste wapengeweld ook flagrant gehandeld is in strijd met het vereiste van proportionaliteit, een van de leidende beginselen van het humanitair oorlogsrecht.

Uiteraard levert het ook voor soldaten, en dus ook voor eisers, extra risico's op indien een oorlog zodanig verruwt dat van inachtneming van het proportionaliteitsbeginsel geen sprake meer is.

Nu de President in eerste aanleg had overwogen dat "bij de huidige stand van zaken" niet kon worden beoordeeld of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld", en tegen deze overweging een uitdrukkelijke grief was gericht (grief V), maakt de vraag naar de proportionaliteit expliciet deel uit van het rechtsdebat en had het Hof hieromtrent bepaald een oordeel moeten geven, dan wel toch tenminste moeten motiveren waarom het zich op dit punt van een oordeel zou onthouden.

MIDDEL 8

8. Schending van het recht doordat het Hof, ervan uitgaande, al is het maar veronderstellenderwijs, dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ heeft gehandeld in strijd met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen en vervolgens oordelende als het in casu doet, blijkbaar tot de bevinding komt dat eisers tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan, klaarblijkelijk geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter, die zich daarmee onmachtig verklaart

om de Staat der Nederlanden van de meest grove mensenrechtenschendingen af te houden.

Een dergelijke déconfiture voor de rechtsstaat valt niet aan te nemen.

Ook daarom moet het bestreden arrest voor onjuist worden gehouden.

MIDDEL 9

9. Schending van het recht doordat het Hof, onder het in het achtste middel genoemde uitgangspunt tot het oordeel komende dat de nationaal-wettelijke, buitenwettelijke en internationaalrechtelijke grondslagen die zijn aangevoerd, de rechter een onvoldoende juridisch instrumentarium zouden verschaffen om de Staat der Nederlanden van (alsdan) poging tot moord, c.q. het toebrengen van lichamelijk letsel, dan wel het anderszins onrechtmatigerwijs grof schenden van hun mensenrechten te kunnen afhouden, de rechtsgronden die dat rechterlijk ingrijpen wél zouden kunnen bewerkstelligen niet heeft aangevuld.

Dusdoende heeft het Hof in het bestreden arrest art. 48 Rv geschonden.

Een dergelijke rechtens verplichte aanvulling van de rechtsgronden werd hier als het ware nog eens uitdrukkelijk 'gefaciliteerd' door het uitgebreide feitenmateriaal dat door eisers is opgebracht.

Zodat door eisers volop was voldaan aan hun part van het adagium: "da mihi facta, dabo tibi ius".

Het Hof had dan ook, op basis van de gestelde feiten, tot andere rechtsbeschouwingen moeten komen, en met name ook in zijn oordeel moeten betrekken of niet andere regels van geschreven en ongeschreven recht, waaronder bepaald ook van internationaal karakter, op de vorderingen van eisers van toepassing zijn.

De noodzaak hiertoe klemmt des te meer, nu in casu fundamentele regels en beginselen van humanitair recht in het geding zijn, in elk geval ook tenminste deels van een ius cogens-karakter. Dat wil zeggen recht van openbare orde, dat door de rechter ook moet worden toegepast als daarop door eisers geen beroep wordt gedaan.

MITSDIEN:

op grond van vorenstaande middelen van cassatie, althans onderdelen daarvan, te horen eis te doen dat het de Hoge Raad der Nederlanden behage het arrest waarvan beroep te vernietigen met zodanige verdere beslissing als de Hoge Raad zal vermenen te behoren; kosten rechtens.

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

De kosten dezes zijn:

exploit 1.103,5
afschrift 1.243,60
bijlage(n) 1
afstand 1 4-
meer pers. 1.20,30

B.T.W.

Art. 2 Rv.

B.T.W.

1.308,25
1.530,4
1.362,19

odC/jb

beschikking 5 februari 1999

DE PRESIDENT VAN DE ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE AMSTERDAM

BESCHIKKING op het op 2 februari 1999 binnengekomen verzoek tot dagbepaling op de voet van artikel 289 lid 2 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in de in concept-dagvaarding aan deze beschikking gehechte zaak van:

de VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE c.s.
advocaat mr N.M.P. Steijnen (Zeist),

t e g e n

Wim KOK c.s.

GRONDEN VAN DE BESLISSING :

Nadat de raadsman van eisers op 4 februari 1999 was opgeroepen om de president een toelichting op genoemd verzoek te geven, heeft de president de raadsman van eisers, mr N.M.P. Steijnen, op 5 februari 1999 in raadkamer gehoord. Mr Steijnen heeft toen te kennen gegeven dat hij op 16 januari 1999 een verzoek tot dagbepaling in opgemelde zaak aan de president van de rechtbank te Den Haag heeft gericht en dat deze de behandeling van opgemelde zaak op 19 februari 1999 heeft vastgesteld, onder de mededeling dat indien de stand van zaken in voormalig Joegoslavië daartoe aanleiding zou geven, mr Steijnen zich tot de president kon wenden voor overleg omtrent een vervroeging van de behandeling van de zaak.

Aangezien de zaak reeds in Den Haag geappointeerd is ontbreekt voor eisers belang bij het verkrijgen van een datum voor behandeling van de zaak door de president in Amsterdam. Bovendien is er geen deugdelijke reden om aldus het appointeringsbeleid van de president in Den Haag te door kruisen.

in
dossier
→
v)

B E S L I S S I N G :

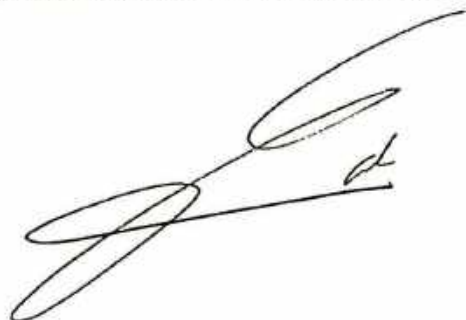
Weigert de gevraagde datumbepaling.

Deze beschikking is gegeven en uitgesproken op vrijdag 5 februari 1999 door de vice-president mr R. Orobio de Castro als fungerend president der Arrondissementsrechtbank te Amsterdam, in tegenwoordigheid van de griffier.

W. de G.

W. de G.

VOOR AFSCHRIFT CONFORM,
DE GRIFFIER VAN DE ARR. RECHTBANK TE AMSTERDAM

IN NAAM DER KONINGIN.

Uitspraak d.d. 26 september 1991
rolnr. 90/476
HG

Het Gerechtshof te 's-Gravenhage, eerste kamer,
heeft het volgende arrest gewezen in de zaak van:

1. de stichting "STICHTING HERWAARDERING PENSIOENEN
NSB-KAMERLEDEN",
gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
2. de vereniging "VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE
OUD-VERZETSSTRIJDERS NEDERLAND, BOND VAN ANTI-FASCISTEN",
gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn,
./.. en 35 anderen, zoals vermeld in de aanhef van het hierna
vermelde en aan dit arrest gehechte vonnis,
appellanten,
procureur: mr. A.B.B. Beelaard, ←

t e g e n

DE STAAT DER NEDERLANDEN,
van wie de zetel is gevestigd te 's-Gravenhage,
geïntimeerde,
procureur: mr. J.L. de Wijkerslooth.

HET GEDING

- Bij exploit van 28 maart 1990 zijn appellanten (verder ook:
de Stichting, de Vereniging en de verzetsstrijders) in hoger
beroep gekomen van een vonnis van de arrondissementsrecht-
bank te 's-Gravenhage van 21 maart 1990, tussen appellanten
en geïntimeerde (verder: de Staat) gewezen. Van dit vonnis
./.. is een afschrift aan het arrest gehecht.

Bij memorie van grieven hebben appellanten acht grieven
tegen dit vonnis aangevoerd. Bij memorie van antwoord, met
één productie, heeft de Staat deze grieven bestreden. Hierna
hebben appellanten aan hun oorspronkelijke vordering bij
akte tot vermeerdering van eis, een subsidiaire vordering
toegevoegd. De Staat heeft daarop bij antwoordakte gereaa-
geerd, zonder zich daarbij te verzetten tegen deze eisver-
meerdering als procesfeit.

Vervolgens hebben partijen hun zaak ter zitting van 21 maart
1991 doen bepleiten: appellanten door hun raadsman
mr. N.M.P. Steijnen, advocaat te Zeist, en de Staat door
zijn procureur. Hierbij hebben appellanten nog een drietal
stukken in het geding gebracht, dit zonder bezwaar van de
Staat die de gelegenheid heeft gehad zich daarover uit te
laten.

Tenslotte hebben partijen hun procesdossiers, waaronder hun
respectieve pleitnotities in hoger beroep, aan het hof
overgelegd en arrest gevraagd.

BEOORDELING VAN HET HOGER BEROEP

1. Tegen de onder 1 in het bestreden vonnis vastgestelde feiten zijn geen grieven aangevoerd, zodat ook het hof van deze feiten zal uitgaan, waarbij echter aantekening verdient dat de vaststelling volgens welke Rost van Tonningen, toen hij in dat vonnis onder 1.1 vermelde functies aanvaardde, geen ontslag als kamerlid heeft genomen, aldus moet worden verstaan, dat hij toen niet bij de Tweede Kamer of bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken zijn ontslag als kamerlid heeft ingediend.
2. Appellanten hebben gevorderd voor recht te verklaren dat de onder 1.2 in bedoeld vonnis vermelde toekenning van pensioen aan de weduwe Rost van Tonningen, zoals die op 15 mei 1950 tot stand kwam, en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht "in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, zodat deswege deze pensioentoekenning en deze herziening van het pensioen als onregelmatig en onrechtmatig moeten worden aangemerkt". In hoger beroep hebben zij subsidiair daaraan nog toegevoegd een vordering dat aan de Staat wordt verboden om, kort gezegd, in het openbaar een tegenovergesteld standpunt in te nemen.
3. De rechtbank heeft appellanten in hun vordering niet-ontvankelijk verklaard en is dus aan een materieel onderzoek van die vordering niet toegekomen. Zij was namelijk van oordeel dat, nu het omstreden pensioen slechts bij wet in formele zin met gekwalificeerde meerderheid van stemmen kan worden gewijzigd of ingetrokken (artikel 63 Grondwet), appellanten geen "rechtens relevant belang" bij die vordering hebben. Verder meende zij, in verband hiermee, dat het instellen van een vordering, uitsluitend strekkende tot een verklaring voor recht zoals hierboven bedoeld, in casu afstuit op "de eisen van een behoorlijke procesvoering en het belang der rechtspleging". Tenslotte was zij van oordeel dat appellanten niet zijn aan te merken als onmiddellijk betrokken (rechts)personen bij de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe Rost van Tonningen in de zin van artikel 3.11.7 Nieuw BW. Bij een en ander liet de rechtbank de gegrondheid van enkele andere, door de Staat opgeworpen niet-ontvankelijkheidsverweren, waaronder een beroep op verjaring van artikel 2004 BW, uitdrukkelijk in het midden.
4. Appellanten hebben met hun acht grieven dit oordeel in zijn verschillende onderdelen bestreden. Zij stellen zich op het standpunt dat de rechtbank ten onrechte een niet-ontvankelijk-verklaring heeft uitgesproken. De Staat heeft daarentegen de juistheid van deze beslissing staande gehouden. De aldus opgeworpen respectievelijk tegengesproken grieven lenen zich voor een gezamenlijke behandeling. Het hof zal dus thans de ontvankelijkheidsvraag, voorzover partijen daarover van mening verschillen, samenhangend bespreken.

5. Daarbij wordt vooropgesteld dat de burgerlijke rechter in de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe Rost van Tonningen (verder: de weduwe) in zoverre geen taak heeft en niet bevoegd is in te grijpen dat, nu tegen de bestreden pensioentoekenningen een voor de weduwe met voldoende waarborgen omklede administratieve rechtsgang heeft opengestaan, deze toekenningen slechts door de formele wetgever zouden kunnen gewijzigd (vergelijk artikel 63 van de Grondwet in verband met artikel 129 van de Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers). Deze staatsrechtelijke verdeling van bevoegdheden brengt mee dat voor de burgerlijke rechter, wat die rechtsverhouding betreft, de formele rechtskracht en de rechtmatigheid van de pensioentoekenningen als uitgangspunt gelden.
6. Voorzover appellanten er dus op uit zijn, de omstreden pensioentoekenningen via de burgerlijke rechter ongedaan te maken, zal hun streven niet kunnen slagen, ook niet in het licht van de omstandigheid dat wat dit betreft voor appellanten geen met voldoende waarborgen omklede administratieve rechtsgang openstaat of heeft opengestaan nu appellanten --zoals de Staat ook ter zitting heeft erkend-- niet kunnen worden aangemerkt als een rechtstreeks bij voormelde rechtsverhouding betrokken partij met een beroepsmogelijkheid overeenkomstig de Beroepswet (Wet van 2 februari 1955, Staatsblad 47). Het gaat immers in beginsel niet aan de burgerlijke rechter een uitspraak te ontlokken over een kwestie die in wezen niet tot zijn bevoegdheid kan worden gerekend.
7. Appellanten hebben echter hun hierboven vermelde vorderingen op artikel 1401 BW gebaseerd en als grondslag daarvan gesteld dat de verzetsstrijders, doordat de Staat niet bereid is de omstreden pensioentoekenningen ongedaan te maken, ernstige psychische schade lijden en aldus in hun persoonlijkheid worden aangetast, dat deze psychische schade hun geestelijke gezondheid betreft en dat hier bovendien de integriteit van de rechtsstaat, met de zedelijkheid als achterliggend belang, in het geding is. Daarbij hebben zij met nadruk gesteld dat, ook al zou het niet tot een ongedaanmaking van die pensioentoekenningen komen (hetgeen hun uiteindelijk streven is), een verklaring voor recht volgens welke die pensioentoekenningen onrechtmatig zijn, op zichzelf al tot herstel van hun psychische schade zou leiden.
8. De door appellanten gestelde psychische schade is door de Staat niet uitdrukkelijk bestreden. Het hof verwijst hierbij voorzover nodig naar het standpunt van het kabinet zoals weergegeven in de voorlaatste alinea van pagina 3 van de als produktie overgelegde brief van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Voorzitters van de Eerste en Tweede kamer van 17 november 1986. Wel heeft de Staat aangevoerd dat het onverdragelijk zijn of het onjuist achten van de besluitvorming omtrent het pensioen van de weduwe volgens hem

onvoldoende rechtens relevant belang schept bij de vorderingen van appellanten. Het hof wil evenwel aannemen dat de verzetsstrijders het er geestelijk zo moeilijk mee hebben dat de weduwe van staatswege een pensioen geniet, dat zij als gevolg daarvan psychisch in de problemen dreigen te raken of wellicht reeds zijn geraakt en uit dien hoofde mogelijk zelfs deskundige hulp behoeven, zodat hier sprake is van psychische schade die in beginsel tot de door artikel 1401 BW beschermde belangen moet worden gerekend. De gevorderde verklaring voor recht behoort, in dit licht gezien, als een soort schadevergoeding in natura (artikel 6:103 Nieuw BW) te worden beschouwd. Daarmee staat het belang van de verzetsstrijders bij de door hen ingestelde vorderingen vast.

9. Daarmee is tevens het belang bij deze vorderingen gegeven van de Stichting en de Vereniging. Niet alleen wordt het instellen van de onderhavige gerechtelijke procedure gedekt door hun respectieve statutaire doelstelling, ook de feitelijke activiteiten van de Stichting en de Vereniging --te denken valt in het bijzonder aan de niet bestreden politieke activiteiten van verschillende aard om tot een beëindiging van het pensioen van de weduwe te komen-- brengen mee dat, nu van een rechtens relevante psychische schade bij een aantal van de verzetsstrijders moet worden uitgegaan, de Stichting en de Vereniging voor de bescherming van deze belangen in gebundelde vorm op grond van artikel 1401 BW de hulp van de rechter kunnen inroepen.
10. Een en ander brengt mee dat het oordeel van de rechtbank, dat appellanten niet als onmiddellijk betrokken (rechts)personen in de zin van artikel 3.11.7 (3:302) Nieuw BW kunnen worden aangemerkt, onjuist is. Het gaat hier immers niet om de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe, maar om de rechtsverhouding tussen de Staat en appellanten, bij welke rechtsverhouding appellanten uiteraard onmiddellijk zijn betrokken.
11. Wat tenslotte het beroep op de verjaring van artikel 2004 BW betreft, gaat de Staat uit van de onjuiste veronderstelling dat appellanten in dit geding van de burgerlijke rechter vorderen de pensioentoekenning bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 en de herziening daarvan in 1956 ongedaan te maken. Dat wordt evenwel niet door appellanten gevorderd en daartoe zou de burgerlijke rechter ook niet bevoegd zijn. Het hof verwijst hierbij naar hetgeen daaromtrent hiervoor onder 5 en 6 is overwogen. De psychische schade van de verzetsstrijders die de grondslag van deze procedure vormt, is evenwel eerst in de jaren tachtig ontstaan nadat appellanten van het bestaan van de pensioentoekenning aan de weduwe op de hoogte waren geraakt, naar onbestreden is gesteld, in het bijzonder door de weigering van de Minister van Binnenlandse Zaken bij brief van 14 december 1988 inzake de heroverweging van de rechtmatigheid van de pensioentoekenningen. Van een verjaring ingevolge artikel 2004 BW is geen sprake.

12. Uit het bovenstaande volgt dat appellanten in hun verdelingen kunnen worden ontvangen nu daartegen ook overigens geen beletselen zijn gebleken. Dit betekent dat het vonnis van de rechtbank waarbij appellanten niet-ontvankelijk werden verklaard in hun vordering, niet in stand kan blijven en dat het hof alsnog de gegrondheid van de vordering zal dienen te onderzoeken.
13. Bij dat onderzoek zal het hof uitgaan van de feiten zoals deze tussen partijen vaststaan, zijnde deze enerzijds gesteld en anderzijds niet of onvoldoende weersproken dan wel ontleend aan de overgelegde stukken, voorzover de inhoud daarvan niet is betwist. Deze feiten zullen worden opgenomen in de overwegingen die het hof hierna zal wijden aan de stellingen die appellanten naar voren hebben gebracht. In het voorbijgaan merkt het hof nog op dat de Staat heeft volstaan met de bestrijding van de ontvankelijkheid van appellanten in hun vordering; ten aanzien van de vordering zelf heeft de Staat geen verweer gevoerd. Dit ontslaat het hof echter niet van de verplichting de rechtsgronden van deze vordering te onderzoeken. De navolgende overwegingen bevatten de neerslag van deze ambtshalve ondernomen speurtocht.
14. De meest verstrekkende stelling van appellanten is dat de weduwe in het geheel geen recht heeft op een weduwenpensioen terzake van het door wijlen haar echtgenoot in de periode 1937-1941 vervulde lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zij betogen dat in casu geen recht op pensioen is ontstaan c.q. dat dit recht nadien vervallen is. Daartoe voeren zij verschillende argumenten aan welke het hof hierna onder 15-24 zal bespreken.
15. Appellanten stellen zich op het standpunt (inleidende dagvaarding blz. 6-11 en blz. 37-47) dat in het onderhavige geval het recht op pensioen niet behoort te worden beoordeeld aan de hand van de destijds geldende wettelijke regels (in het bijzonder artikel 92 van de Grondwet 1938 en de bepalingen van de Wet van 21 november 1924, Staatsblad 522 - hierna: de wet van 1924) doch aan de hand van de ongeschreven normen van staatsnoodrecht. In dit verband betogen zij dat Rost van Tonningen - ware hij niet op 6 juni 1945 om het leven gekomen - op grond van artikel 3 lid 1 van het Besluit van 2 augustus 1945, Staatsblad F 131, houdende vaststelling van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, onwaardig zou zijn bevonden als kamerlid, zulks in verband met zijn voor en tijdens de Duitse bezetting aangenomen houding. De Grondwet van 1938 en de wet van 1924 voorzagen niet - aldus appellanten - en konden ook niet voorzien in de gevolgen die dit behoorde te hebben voor het pensioen van Rost van Tonningen en dat van zijn nabestaanden. In de visie van appellanten is hier sprake van een leemte in de wetgeving, welke wordt gevuld door ongeschreven staatsnoodrecht. De toepassing van dit staatsnoodrecht leidt

er volgens appellanten toe dat in rechte moet worden aangenomen dat Rost van Tonningen op grond van diens houding voor en tijdens de bezetting het kamerlidmaatschap onwaardig is geworden en dat hij mitsdien al zijn uit dat lidmaatschap voortvloeiende rechten heeft verloren.

16. Het hof deelt dit standpunt niet.
In het midden kan blijven aan welke voorwaarden voldaan moet zijn, wil het staatsnoodrecht van toepassing zijn. Die toepassing behoort naar het oordeel van het hof in elk geval achterwege te blijven indien het gaat om een situatie waarin de wet weliswaar niet voorziet, doch welke door de wetgever in redelijkheid voorzien had kunnen worden en derhalve door hem bij wet geregeld had kunnen worden, of welke door de wetgever achteraf - desnoods met terugwerkende kracht - bij wet geregeld had kunnen worden. Met zo'n geval hebben we hier te maken.
In dit verband roept het hof allereerst in herinnering dat bij gelegenheid van de grondwetsherziening van 1938 is getracht een grondwettelijke basis in het leven te roepen voor het door de Tweede Kamer doen vervallenverklaren van het lidmaatschap van degenen die "een streven tot uitdrukking brengen, gericht op de verandering van de bestaande rechtsorde met toepassing of bevordering van onwettige middelen", waarbij de wet onder meer de gevolgen van die vervallenverklaring zou regelen, waaronder volgens het hof ook recht op pensioen begrepen kon worden. Dit in eerste lezing aanvaarde voorstel (Wet van 9 april 1937, Staatsblad 306) verwierf echter in de tweede lezing niet de voorgeschreven gekwalificeerde meerderheid.
Tegen deze achtergrond kan niet worden volgehouden dat de wetgever in redelijkheid niet had kunnen voorzien in de gevolgen die de door Rost van Tonningen vóór de bezetting aangenomen houding volgens appellanten had behoren te hebben voor zijn kamerlidmaatschap en de daaruit voortvloeiende rechten. Dat de (grond)wetgever dat om hem moverende redenen niet heeft gedaan, geeft de rechter niet de bevoegdheid staatsnoodrecht toe te passen en Rost van Tonningen op grond van zijn houding vóór de bezetting vervallen te verklaren van zijn kamerlidmaatschap en/of van zijn pensioenrechten te dier zake.
Voorzover het gaat om de houding en de gedragingen van Rost van Tonningen tijdens de bezetting welke door de (grond)wetgever in redelijkheid niet voorzien kon worden, merkt het hof op dat niets zich ertegen verzette dat de wetgever na de bezetting alsnog te dier zake passende maatregelen had genomen. In dit verband zij erop gewezen dat
- bijvoorbeeld - in de Zuiveringsbesluiten van 1944 en 1945 (Besluit van 13 januari 1944, Staatsblad E 14 respectievelijk Besluit van 2 augustus 1945, Staatsblad F 132) een reeks van zeer ingrijpende maatregelen (ook op het stuk der pensioenen) is getroffen tegen tal van in de openbare dienst werkzame personen, zulks op grond van hun voor of tijdens de bezetting aangenomen houding. Voorts moet worden

opgemerkt dat de Wet van 11 mei 1946, Staatsblad G 112, tot regeling van de rechtspositie van eenige burgerlijke gezagsdragers en van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in verband met de bezetting, enerzijds ten aanzien van o.a. burgemeesters en wethouders voorziet in het verlies van onder meer hun pensioen (artikel 3 lid 5 en artikel 6 lid 3), zulks onder meer op grond van hun voor of tijdens de bezetting aangenomen houding, doch anderzijds ten aanzien van de leden der Tweede Kamer in artikel 11 volstaat met een regeling van de schadeloosstelling gedurende de periode van 15 september 1941 tot de inwerkingtreding van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, zonder daaraan dus - zoals ten aanzien van de burgemeesters en wethouders wel is geschied - een regeling toe te voegen inzake het pensioen van degenen die niet in aanmerking kwamen voor schadeloosstelling, onder wie Rost van Tonningen.

Tegen deze achtergrond moet geconcludeerd worden dat de naoorlogse wetgever klaarblijkelijk bewust de pensioenrechten van degenen die onwaardig waren bevonden om in de Tijdelijke Staten-Generaal zitting te nemen, waartoe Rost van Tonningen zou hebben behoord indien hij niet voortijdig zou zijn overleden, onaangetast heeft willen laten. Bij deze stand van zaken komt de rechter niet de bevoegdheid toe aan (de nabestaanden van) Rost van Tonningen alsnog het recht op pensioen te ontzeggen wegens diens houding en gedragingen tijdens de bezetting.

Het hof wordt in deze opvatting gesterkt door het feit dat ook in de thans geldende Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers (Wet van 10 december 1969, Staatsblad 594) geen bepaling voorkomt op grond waarvan het pensioenrecht van een kamerlid vervallen kan worden verklaard, hoewel de regering in haar wetsontwerp (nummer 9004 en 9636) had voorgesteld daarvoor een wettelijke grondslag in het leven te roepen. Kortom, de rechter kan en mag geen uitspraak doen over het verlies door Rost van Tonningen van zijn kamerlidmaatschap en de daaruit voortvloeiende pensioenrechten op grond van ongeschreven normen van staatsnoodrecht in verband met zijn houding vóór en tijdens de Duitse bezetting. Al hetgeen appellanten nog hebben aangevoerd ten betoge van het tegendeel, kan hierin geen verandering brengen.

17. Verder stellen appellanten (dagvaarding blz. 30-33) dat op grond van het bepaalde in artikel 4 lid 5 van het Zuiveringsbesluit 1944 Rost van Tonningen geen recht op pensioen had en dat zijn weduwe op grond van die bepaling evenmin recht op pensioen heeft. Die bepaling houdt immers in - aldus appellanten - dat alle andere rechten welke op grond van dat besluit ontslagenen krachtens wettelijk voorschrift of arbeidsovereenkomst zouden kunnen doen gelden, alsmede alle rechten op pensioen en alle andere rechten welke de nagelaten betrekkingen van de ontslagenen krachtens wettelijk voorschrift of arbeidsovereenkomst zouden kunnen doen gelden, vervallen. In de visie van appellanten hebben Rost van Tonningen en diens weduwe het recht op pensioen uit het kamerlidmaatschap van Rost van Tonningen van rechtswege verloren toen op 23 november 1944 het Zuiveringsbesluit 1944

werd toegepast terzake de hierna nog te bespreken ambtelijke functies van Rost van Tonningen, aangezien artikel 4 lid 5 zonder enige reserve spreekt van het verval van alle rechten op pensioen.

18. Naar het oordeel van het hof brengt een redelijke uitleg van artikel 4 lid 5 van het Zuiveringsbesluit 1944 nochtans mee dat deze bepaling slechts ziet op het vervallen van het recht op een pensioen dat voortvloeit uit de functie waaruit betrokkene op grond van het besluit is ontslagen. Tot de functies waaruit Rost van Tonningen werd ontslagen, behoorde niet het kamerlidmaatschap. Daarop had het Zuiveringsbesluit 1944 zoals dat op 23 november 1944 gold, namelijk geen betrekking. Het recht op pensioen uit het kamerlidmaatschap bleef derhalve onaangetast toen op Rost van Tonningen in verband met diens ambtelijke functies het Zuiveringsbesluit 1944 werd toegepast.
19. Weliswaar doen appellanten ter staving van hun standpunt dat het ontslag van Rost van Tonningen uit zijn ambtelijke functies automatisch het verlies van het pensioen uit het kamerlidmaatschap meebracht, een beroep op de toelichting bij het Zuiveringsbesluit 1945, waarin wordt aangenomen dat onder de personen bedoeld in artikel 1 lid 3 van het Zuiveringsbesluit 1944 ook de gekozen leden van openbare colleges vallen, doch tevergeefs. Artikel 1 lid 3 van het Zuiveringsbesluit 1944 - ingevoegd bij Besluit van 12 mei 1945, Staatsblad F 68, houdende aanvulling van het Zuiveringsbesluit 1944 - bepaalt dat de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie bevoegd zijn bij gemeenschappelijke beschikking te verklaren dat het Zuiveringsbesluit 1944 mede geheel of gedeeltelijk van toepassing is op groepen van personen die belast zijn met een taak die krachtens wettelijk voorschrift moet worden vervuld dan wel die bij of krachtens een door een publiekrechtelijk orgaan genomen beslissing werd opgedragen. Appellanten zien er evenwel aan voorbij dat een door artikel 1 lid 3 voorgeschreven ministeriële beschikking ten aanzien van de leden der Tweede Kamer nimmer is tot stand gekomen althans nimmer in de Staatscourant is gepubliceerd, gelijk artikel 1 lid 3 eveneens voorschrijft.
20. Voorts betogen appellanten (dagvaarding blz. 33-37) dat de destijds geldende grondwetsbepaling slechts aan een aftredend kamerlid een pensioen toekende, en verder dat artikel 2 van de wet van 1924 alleen voorzag in een pensioen voor de weduwe van hem die hetzij als kamerlid is overleden, hetzij als kamerlid is afgetreden. Appellanten stellen zich op het standpunt dat Rost van Tonningen nimmer als kamerlid is afgetreden en dat hij ook niet als kamerlid is overleden zodat voor hem nooit een recht op pensioen is kunnen ontstaan. Het gevolg daarvan is - aldus appellanten - dat ook zijn weduwe nimmer een aanspraak heeft verkregen op pensioen uit het kamerlidmaatschap van haar overleden echtgenoot.

21. Uit hetgeen hierna onder 35 wordt overwogen, blijkt dat dit betoog onjuist is. Anders dan appellanten hier stellen, is het hof van oordeel dat Rost van Tonningen wel degelijk is afgetreden als lid van de Tweede Kamer. Al hetgeen appellanten naar voren hebben gebracht ten aanzien van de gevolgen van het niet-aftreden als kamerlid, kan derhalve geredelijk buiten beschouwing blijven.
22. Appellanten voeren ook aan (dagvaarding blz. 60-61) dat de pensioenrechten van Rost van Tonningen als vijandelijk onderdaan in de zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen van 20 oktober 1944, Staatsblad E 133, van rechtswege aan de Staat zijn vervallen.
23. De juistheid van dit betoog kan in het midden blijven. Niet gesteld is immers en evenmin is gebleken dat ook de weduwe, die krachtens de wet van 1924 een eigen recht op weduwenpensioen had, zou moeten worden aangemerkt als een vijandelijk onderdaan in de zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen. Haar recht op weduwenpensioen wordt dan ook niet door dat Besluit getroffen.
24. De conclusie uit het vorenoverwogene luidt dat de stelling van appellanten dat de bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 tot stand gekomen toekenning van weduwenpensioen aan de weduwe en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht, in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, omdat de weduwe in het geheel geen aanspraak had op dat pensioen, als onjuist van de hand had moeten worden gewezen.
25. De volgende vraag is of het pensioen van de weduwe juist is vastgesteld bij de toekenning van dat pensioen in 1950 en/of bij de herberekening 1956. Appellanten beantwoorden deze vraag ontkennend en voeren daartoe een aantal argumenten aan. Deze zal het hof hierna onder 29-36 - voorzover na hetgeen onder 35 zal worden overwogen en beslist, nog relevant - op hun houdbaarheid onderzoeken.
26. Voor de beantwoording van deze vraag zijn de volgende wettelijke bepalingen relevant:
 - a. De wet van 1924 bevatte aanvankelijk in de leden 1 en 3 van artikel 4 de volgende regels:
 1. Het pensioen van de weduwe van hem, die als Kamerlid overlijdt, bedraagt de helft van het pensioen, dat het overleden Kamerlid zoude hebben genoten, indien hij niet gestorven, maar als Kamerlid ware afgetreden.
 3. Het pensioen van de weduwe van een overleden gewezen Kamerlid bedraagt de helft van het pensioen, waarop dat Kamerlid aanspraak had.
 - b. Bij de Wet van 1 augustus 1956, Staatsblad 456 (verder: de wet van 1956), werd deze bepaling vervangen door een nieuw artikel 4. De tekst daarvan luidt - voorzover hier relevant -:

1. Het weduwenpensioen bedraagt de helft van het pensioen, waarop het overleden lid van de Tweede Kamer als zodanig aanspraak zou hebben gehad, indien hij op de dag van zijn overlijden was afgetreden, of waarop het overleden gewezen lid van de Tweede Kamer als zodanig aanspraak had.

2. In afwijking van het bepaalde in het vorig lid, bedraagt het pensioen van de weduwe van hem, die overlijdt als lid van de Tweede Kamer vóór het bereiken van de leeftijd van 65 jaren, de helft van het pensioen, waarop het lid van de Tweede Kamer als zodanig ten hoogste aanspraak zou hebben kunnen maken, indien hij bij het bereiken van bovengenoemde leeftijd was afgetreden.

3. In afwijking van het bepaalde in het eerste lid bedraagt het pensioen van de weduwe van hem, die als gewezen lid van de Tweede Kamer vóór het bereiken van de leeftijd van 65 jaren overlijdt in een periode gelijk aan en aansluitend op het tijdvak, waarin hij laatstelijk lid van de Tweede Kamer is geweest, doch tenminste van twee jaren en ten hoogste van zes jaren, de helft van het pensioen, waarop het gewezen lid van de Tweede Kamer als zodanig ten hoogste aanspraak zou hebben kunnen maken, indien hij bij het bereiken van evengenoemde leeftijd was afgetreden.

c. Voorts bevatte de wet van 1956 de volgende bepaling:

Art. 2: Pensioenen van weduwen en wezen van overleden leden en van overleden gewezen leden van de Tweede Kamer, welke met toepassing van de bepalingen van de Wet van 21 November 1924, Stb. 522, zoals deze ingevolge deze wet zijn komen te luiden, tot een hoger bedrag zouden zijn toegekend, worden, voor zover het recht op pensioen niet is vervallen, te rekenen van de dag van inwerkingtreding dezer wet, ambtshalve tot bedoeld bedrag verhoogd.

De tijd, welke krachtens het bepaalde in artikel 12 van de Wet van 11 Mei 1946, Stb. G 112, niet in aanmerking komt voor vergelding met pensioen, blijft ook voor de toepassing van dit artikel buiten toepassing.

d. Van belang zijn voorts de artikelen 11 en 12 van de reeds genoemde Wet van 11 mei 1946, Staatsblad G 112 (Verder: de wet van 1946), luidende:

Art. 11: 1. Zij, die ingevolge het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal leden van de Tweede Kamer dier Staten-Generaal zijn, ontvangen, te rekenen van 15 september 1941, tot het tijdstip van inwerkingtreding van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, een schadeloosstelling, ten bedrage van het pensioen, waarop zij aanspraak zouden hebben kunnen maken, indien zij met ingang van eerstgenoemde datum als lid van de Tweede

Kamer ontslag zouden hebben genomen.

2. Zij, die op 15 September 1941 lid waren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, doch in het tijdvak, gelegen tusschen de in het eerste lid bedoelde tijdstippen, ontslag als lid van de Tweede Kamer hebben genomen, ontvangen de daar genoemde uitkeering tot den dag voor het ontslag, voor zooverre zij niet vallen onder artikel 3, eerste lid, onder b tot en met c, van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal. Een zelfde uitkeering vindt plaats aan de erfgenamen van hen, die op 15 September 1941 lid waren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, doch in voormeld tijdvak zijn overleden, tot aan den datum van het overlijden.

Art. 12: 1. De tijd, waarover ingevolge de bepalingen van deze wet een bezoldiging of schadeloosstelling wordt toegekend, komt mede in aanmerking voor vergelding met pensioen of wachtgeld.

2. In geval een persoon, op wien een der bepalingen van deze wet van toepassing is, is overleden, wordt aan de weduwe of, in geval van haar overlijden, dan wel na hertrouwen, aan de wettige of gewettigde kinderen uitgekeerd hetgeen den overledene tot den dag van zijn overlijden toekomt.

27. Vaststaat dat bij de toekenning van het pensioen in 1950 de weduwe is aangemerkt als weduwe van een in actieve dienst overleden kamerlid. Toegepast werd derhalve artikel 4 lid 1 van de wet van 1924. Bij de berekening van het pensioen werd uitgegaan van het feit dat Rost van Tonningen geacht moest worden lid te zijn geweest van de Tweede Kamer van 11 juni 1937 (het aantreden van de toen gekozen Tweede Kamer) tot 15 september 1941 (de dag voorafgaand aan die waarop het mandaat van de in 1937 gekozen leden der Tweede Kamer normaliter zou zijn afgelopen). Op grond van het bepaalde in de wet van 1946 werd de tijd tussen 15 september 1941 en 6 juni 1945 (de datum van het overlijden van Rost van Tonningen) buiten beschouwing gelaten.

28. Ook staat vast dat bij de herberekening van het pensioen in 1956, voorgeschreven bij artikel 2 van de wet van 1956, de weduwe is aangemerkt als weduwe van een gewezen kamerlid op wie het (toen gewijzigde) artikel 4 lid 3 van de wet van 1924 van toepassing was. Op grond van de bij die gelegenheid ingevoerde diensttijddoortelling werd bij de herberekening rekening gehouden met de periode van 6 juni 1945 (de datum van het overlijden van Rost van Tonningen) tot 19 februari 1959 (de datum waarop Rost van Tonningen 65 jaar zou zijn geworden). Buiten beschouwing werd echter wederom gelaten de periode van 15 september 1941 tot 6 juni 1945, zulks op grond van artikel 2 lid 2 van de wet van 1956. Deze diensttijddoortelling resulteerde dus in een vermeerdering van de dienstdtijd voor de pensioenberekening met ongeveer 13 1/2 jaar.

29. Appellanten stellen zich op het standpunt dat deze dienst-tijddoortelling achterwege had behoren te blijven, aangezien te dezen artikel 4 lid 3 van de wet van 1924, zoals gewijzigd bij de wet van 1956, toepassing mist. In hun visie valt de overlijdensdatum van Rost van Tonningen niet in de periode die artikel 4 lid 3 noemt als voorwaarde voor het verkrijgen van het daar bedoelde pensioen, te weten het tijdvak gelijk aan en aansluitend op het tijdvak waarin Rost van Tonningen laatstelijk lid is geweest van de Tweede Kamer.
30. Daartoe betogen zij (dagvaarding blz. 24-28) dat Rost van Tonningen zijn kamerlidmaatschap heeft verloren in juni 1940 door de aanvaarding van de functie van commissaris voor de marxistische partijen c.q. op 26 maart 1941 door de aanvaarding van de benoeming tot president van de Nederlandsche Bank c.q. op 24 april 1941 door de aanvaarding van de benoeming tot secretaris-generaal van het departement voor bijzondere economische zaken en waarnemend secretaris-generaal van het departement van financiën. In dit verband wijzen zij op het bepaalde in de Kieswet van 1896 (Wet van 7 september 1896, Staatsblad 154), te weten dat een lid der Tweede Kamer ophoudt lid te zijn van die Kamer indien hij na zijn verkiezing een bezoldigd staatsambt aanneemt. In deze visie was Rost van Tonningen in elk geval uiterlijk op 24 april 1941 van rechtswege geen lid meer van de Tweede Kamer. Aangezien de periode van 11 juni 1937 (de aanvang van het kamerlidmaatschap van Rost van Tonningen) tot 24 april 1941 (de datum van de laatste benoeming) korter is dan het tijdvak van 24 april 1941 tot 6 juni 1945 (de overlijdensdatum van Rost van Tonningen), is niet voldaan aan de eis van artikel 4 lid 3 dat het tijdvak waarin het gewezen kamerlid moet zijn overleden gelijk is aan de periode waarin hij laatstelijk kamerlid is geweest.
31. De stelling dat Rost van Tonningen op grond van de Kieswet van 1896 zijn kamerlidmaatschap van rechtswege heeft verloren, is onjuist. Appellanten zien er namelijk aan voorbij dat het voorschrift waarop zij een beroep doen, niet meer gold toen Rost van Tonningen deel uitmaakte van de Tweede Kamer. Dit oorspronkelijk in de Kieswet van 1896 voorkomende verbod tot het aannemen van een bezoldigd staatsambt door een lid der Tweede Kamer, is immers opgeheven bij gelegenheid van de grondwetsherziening van 1917. Het hof wijst in het bijzonder op de Wet van 29 november 1917, Staatsblad 662, waarbij artikel 144 van de Kieswet van 1896 werd gewijzigd. De achtergrond van de opheffing van deze onverenigbaarheid is gelegen in het feit dat onder het vroeger bestaande districtenstelsel wel tussentijdse verkiezingen mogelijk waren, doch onder het in 1917 ingevoerde stelsel der evenredige vertegenwoordiging niet of nauwelijks.

Het gevolg van die wetswijziging was dat het tussentijds aannemen van een bezoldigd staatsambt door een kamerlid niet meer automatisch leidde tot het verlies van zijn kamerzetel; het werd aan de kiezers overgelaten om aan die handelwijze bij de eerstvolgende verkiezingen zonedig consequenties te verbinden.

32. Voorts betogen appellanten (dagvaarding blz. 16-24 en blz. 62-63) dat Rost van Tonningen zijn lidmaatschap der Tweede Kamer, gelet op verschillende andere wettelijke regelingen, van rechtswege is kwijtgeraakt dan wel vrijwillig heeft neergelegd door de aanvaarding van de onder 30 vermelde functies, zodat hij geacht moet worden alstoen te zijn afgetreden, zulks met dezelfde gevolgen voor de toepassing van artikel 4 lid 3 als reeds zijn aangegeven onder 30.
33. Wat het eerste betreft, moet worden vastgesteld dat de door appellanten in dit verband genoemde wettelijke regelingen, zoals de Grondwet en de Non-activiteitswet (Wet van 17 juli 1923, Staatsblad 364) jo. het Incompatibiliteitsbesluit (Koninklijk Besluit van 1 mei 1925, Staatsblad 175), onvoldoende aanknopingspunten bieden voor de opvatting dat een lid der Tweede Kamer van rechtswege zijn lidmaatschap van die kamer verliest, indien hij een functie aanvaardt welke krachtens die regelingen onverenigbaar is met het kamerlidmaatschap c.q. welke niet gelijktijdig met het kamerlidmaatschap kan worden waargenomen. En in elk geval is het onder de in Nederland bestaande staatsrechtelijke verhoudingen niet de burgerlijke rechter die daarover uitspraken behoort te doen.
34. Wat verder de vraag betreft, of Rost van Tonningen door het aannemen van de genoemde functies zijn kamerlidmaatschap vrijwillig heeft prijsgegeven, geldt het volgende. Tegen de achtergrond van de buitengewone omstandigheden waarin ons land en zijn staatsinstellingen verkeerden in de periode waarover het hier gaat, is het hof van oordeel dat het die kwestie mag en kan onderzoeken en beslissen. In dit verband wijst het hof er op, dat de reguliere gang van zaken - namelijk het nemen van ontslag door een kamerlid en vervolgens de aanwijzing van een opvolger door het centraal stembureau - zoal niet juridisch dan toch feitelijk onmogelijk was als gevolg van de door de bezetter uitgevaardigde maatregelen, terwijl ook de besluitvorming door de Tweede Kamer over onderwerpen als de onderhavige al evenzeer onmogelijk was als gevolg van de Verordening van de Rijkscommissaris van 21 juni 1940, nr. 22/1940 waarin was bepaald dat de werkzaamheden van de beide kamers der Staten-Generaal zouden blijven rusten.

35. Niet doorslaggevend is dat Rost van Tonningen tijdens zijn leven bij voortdurend in woord en daad blijk heeft gegeven van (in de termen van artikel 3 van het onder 15 genoemde Besluit Tijdelijke Staten-Generaal) ontrouw aan de zaak van het koninkrijk en aan de koningin, een nationaal-socialistische geestesgesteldheid en een in ernstige mate tekortschieten in het betrachten van de juiste houding in verband met de bezetting. Wel is van belang dat hij tevens bij herhaling heeft blijk gegeven van een diepe afkeer van de langs democratische weg gekozen staatsinstellingen, waaronder de Tweede Kamer, waarvan hij zelf deel uitmaakte. Aannemelijk is dan ook dat Rost van Tonningen - een overtuigd aanhanger van de "nieuwe orde" van de Duitsers - na de bezetting geen prijs meer stelde op zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer, een typisch onderdeel van het oude bestel dat onder de "nieuwe verhoudingen" geen functie meer had, en meer bepaald niet nadat de Tweede Kamer door de Rijkscommissaris op non-actief was gesteld. Daarbij past ook de aanvaarding door Rost van Tonningen van functies die onder normale omstandigheden door leden der Tweede Kamer niet plegen of behoren te worden vervuld. Daarbij heeft het hof - gelet op het bepaalde in de Non-activiteitswet en het Incompatibiliteitenbesluit - vooral het oog op de benoeming d.d. 24 april 1941 tot secretaris-generaal van het departement voor bijzondere economische zaken en tot waarnemend secretaris-generaal van het departement van financiën, aangezien deze betrekkingen in elk geval moeten worden aangemerkt als uit 's lands kas bezoldigde ambten welke niet gelijktijdig met het lidmaatschap der Tweede Kamer kunnen worden waargenomen. Tegen deze achtergrond houdt het hof het ervoor dat Rost van Tonningen in elk geval op 24 april 1941 zijn lidmaatschap der Tweede Kamer heeft prijs gegeven en dat hij derhalve geacht moet worden met ingang van die datum vrijwillig als kamerlid te zijn afgetreden. Op grond hiervan moet worden geconcludeerd dat - gelet op het bepaalde in artikel 4 lid 3 van de in 1956 gewijzigde wet van 1924 - bij de herberekening van het pensioen van de weduwe in 1956 is uitgegaan van een onjuiste pensioencategorie en dat haar als gevolg daarvan toen een te hoog pensioen is toegekend.
36. In het licht van deze slotsom behoeft niet meer te worden ingegaan op het door appellanten aangesneden vraagstuk van de verlenging der mandaten van de in 1937 gekozen leden van de Tweede Kamer (dagvaarding blz. 11-16). De beantwoording van deze vraag in de ene dan wel in de ander zin, zou immers alleen van belang zijn voor de pensioengrondslag die in 1950 is gekozen voor de berekening van het pensioen, te weten naar de maatstaf van een in actieve dienst overleden kamerlid (artikel 4 lid 1-oud) dan wel naar de maatstaf van een gewezen kamerlid (artikel 4 lid 3 - oud), doch voor de hoogte van het pensioen zou de keuze van een onjuiste grondslag geen verschil hebben gemaakt.

Met het oog op de rechtsgevolgen is de mandaatskwestie wel van belang bij de herberekening van het pensioen aan de hand van de in 1956 tot stand gekomen regeling. Uit het vorenoverwogene volgt echter reeds dat en waarom het pensioen in 1956 foutief is berekend. Bovendien volgt daaruit ook dat het mandaatvraagstuk zich in deze zaak niet voordoet, aangezien Rost van Tonningen in april 1941 zijn mandaat heeft opgegeven, zodat van verlenging van dat mandaat in september 1941 reeds daarom geen sprake kan zijn.

37. Na het voorgaande kan ook het betoog van appellanten (dagvaarding blz. 28-30) over de uitleg van de wet van 1956 onbesproken blijven. Hetzelfde geldt voor het gestelde onder het hoofd "misleiding omtrent de ministeriële bereidwilligheid tot pensioentoekenning" (dagvaarding blz. 47-48) en voor het hoofdstuk "ministerieel geknoei met de pensioencategorieën in 1950 en 1956" (dagvaarding blz. 50-58).
38. Hetgeen appellanten naar voren brengen als "verdere on gepastheden in het rapport van de ambtelijke werkgroep" (dagvaarding blz. 58-60) wordt door het hof gepasseerd. Appellanten vorderen immers een verklaring voor recht dat de toekenning in 1950 en de herziening in 1956 van het pensioen van de weduwe in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden. Deze rechtmatigheidsvraag dient het hof zelfstandig te beantwoorden. Daarbij is niet van belang wat de ambtelijke werkgroep van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in haar rapport van 13 juni 1986 heeft geschreven over de rechtmatigheid van die pensioentoekening en herziening. Dit geldt overigens niet alleen voor dit onderdeel der dagvaarding, doch voor alle andere plaatsen waar appellanten de juistheid van dit rapport bestrijden. Hetzelfde lot treft ook het betoog van appellanten (dagvaarding blz. 61-62) over de strijdigheid van de pensioenbeslissingen met een consistent regeringsbeleid. Voor de rechtmatigheid van de onderhavige pensioenbeslissingen is immers slechts van belang of die beslissingen regelmatig en regelmatig zijn genomen en niet of de regering wisselende opvattingen heeft verkondigd omtrent de voortdurig der mandaten van de in 1937 gekozen leden van de Tweede Kamer, gelijk appellanten in dit verband aanvoeren. Tot slot behoort ook het hoofdstuk "verdere manifeste onjuistheden in de pensioenbeschikkingen met betrekking tot Dieters en Woudenberg" (dagvaarding blz. 63-64) buiten beschouwing te worden gelaten, omdat die beweerde onjuistheden irrelevant zijn voor de terzake van het pensioen van de weduwe ingestelde vordering.
39. Resteert het betoog van appellanten over de "onregelmatigheden bij de voorbereiding en totstandkoming van de pensioentoekenning in 1950 aan de weduwe Rost van Tonningen" (dagvaarding blz. 48-50).

40. Vaststaat dat op voordracht van de Minister van Binnenlandse Zaken bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 aan de weduwe met ingang van 27 augustus 1947 een pensioen is toegekend.
41. Appellanten stellen zich op het standpunt dat de weduwe in 1947 door een advocaat een pensioenaanvraag heeft laten indienen. Gelet op het bepaalde in artikel 11 lid 2 van de wet van 1924, strookt de pensioentoeckenning met deze stelling van appellanten. Reeds hierom behoeft niet dieper te worden ingegaan op de door appellanten in het ambtelijk apparaat gesignaleerde tegenstrijdigheden op dit punt.
42. Artikel 8 van de wet van 1924 schrijft voor dat de pensioenaanvraag moet worden ingediend bij de Minister van Financiën. Artikel 9 bepaalt dat het pensioen op voordracht van deze minister wordt toegekend bij Koninklijk Besluit. Terecht brengen appellanten dan ook naar voren dat de Minister van Binnenlandse Zaken niet bevoegd was de voordracht te doen tot toekenning van een pensioen aan de weduwe.
43. Uit het onder 35 en 42 overwogene volgt dat is voldaan aan de voorwaarden voor toewijzing van de primaire vordering. Daartoe zal het hof dan ook overgaan; aan de behandeling van de subsidiaire vordering komt het hof niet toe. Overigens blijkt uit dit arrest dat appellanten een groot aantal onjuist en/of irrelevant bevonden stellingen aan hun primaire vordering ten grondslag hebben gelegd. In het licht daarvan acht het hof termen aanwezig de proceskosten te compenseren in voege als hierna te vermelden.

BESLISSING

Het gerechtshof:

Vernietigt het vonnis waarvan beroep;

Verklaart voor recht dat de bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 tot stand gekomen toekenning van weduwenpensioen aan de weduwe Rost van Tonningen en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht, in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, zodat deswege deze pensioentoeckenning en deze herziening van het pensioen als onregelmatig en onrechtmatig moet worden aangemerkt.

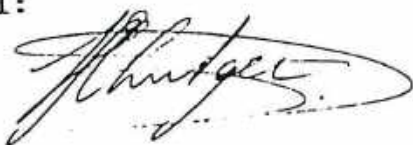
Compenseert de proceskosten, in dier voege dat elke partij haar eigen kosten - zowel die van de eerste aanleg als die van het hoger beroep - dient te dragen.

rolnr. 90/476
HG

- 17 -

Aldus gewezen door mrs. Jansen, Vierhout en Van Dorst en
uitgesproken ter openbare terechtzitting van 26 september
1991.

coll:

Voor grosse:
Uitgegeven aan *mr. A.B.B. Beelward*
procureur van *app.*
De Griffier van het Gerechtshof
te 's-Gravenhage,

Met veel dank voor de gift, die geheel zal worden
opgeslokt door de komende procedures, stel ik vast
dat jullie daarmee "handellhouders" zijn geworden in
het circus ter bestrijding van de gepleegde en nog te

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 7 april 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/339 van:

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,
eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

tegen:

De Staat der Nederlanden,
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. G.J.H. Houtzagers.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 29 maart 1999
wordt in dit geding van het volgende uitgegaan.

- De Nederlandse regering heeft ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië, hierna te noemen 'de FRJ', besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan: Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer staat -onder meer- vermeld: "Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen(..)"
- Bij brief van 24 maart 1999 hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat Secretaris Generaal Solana, na constatering door de NAVO-raad dat alle mogelijkheden om met diplomatieke

PLEGEN OORLOYS MIS-
DRYVEN VAN NEDERLANDSE
ZIJDE!
VANDAAR HIER EEN
PAAR STUKKEN TER
VERDERE ORIENTATIE!

LIETS
Nico

- middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken waren uitgeput, opdracht heeft gegeven tot uitvoering van luchtacties over te gaan, Sedert 24 maart 1999 worden luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegtuigen van de Koninklijke Landmacht deelnemen.
- Bij uitspraak van de President in Kort Geding van deze rechtbank van 18 maart 1999 zijn de door een tweetal Nederlandse verenigingen en de stichting Stichting Tribunaal voor de Vrede, alsmede 139 burgers uit diverse landen waaronder de republiek Servië, ingestelde vorderingen, strekkende tot (onder meer) een verbod aan de Staat jegens de FRJ oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen, afgewezen. De afwijzing was onder meer gebaseerd op de onmogelijkheid van eisers zich tegenover de Staat op de bepaling in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de VN te beroepen. Tegen dit vonnis is hoger beroep aangetekend.

2. De vorderingen, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, gedaagde te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt, met veroordeling van gedaagde in de kosten van dit geding.
- 2.2. Daartoe voeren zij onder meer het volgende aan.
 - Gedaagde handelt onrechtmatig jegens eisers door in NAVO-verband luchtaanvallen op de FRJ uit te voeren. De verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten zodat gedaagde zelf verantwoordelijk en aansprakelijk is voor elk NAVO-optreden dat in strijd is met het internationale recht. Dat het hier gaat om onrechtmatig handelen wordt als volgt toegelicht:
 - Er is sprake van grootscheepse veelvoudige schendingen van het internationaal recht. Naar volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard is het gebruik van geweld jegens andere staten -en daarmee tegen eisers- verboden. De uitzonderingen op dit agressieverbod, verwoord in het handvest van de VN -kort gezegd- zelfverdediging en handelen op instigatie van de Veiligheidsraad, doen zich hier niet voor.
 - De interpretatie door gedaagde van Veiligheidsraadsresolutie 1199 en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is malafide. Gedaagde heeft geen deugdelijke grondslag voor het geweld aangevoerd. Het geweld is derhalve onrechtmatig.
 - Het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld is een misdrijf tegen de vrede. Zo gedaagde van mening is dat zijn optreden niet onrechtmatig is rust bij hem de bewijslast.
 - Ingevolge geldende jurisprudentie komt, ondanks de beleidsvrijheid waar gedaagde zich in dit soort aangelegenheden stelselmatig op beroept, aan de rechter de bevoegdheid toe het beleid van gedaagde op rechtmatigheid te toetsen.
 - De situatie thans is een andere dan die ten tijde van het voornoemde

vonnis van 18 maart 1999:

- Anders dan toen is er thans sprake van een oorlogssituatie; eisers zijn gemobiliseerde soldaten, die voor hun leven vrezen.
- Ook indien als een gegeven moet worden aangenomen dat aan de diverse bepalingen in de verdragen geen rechtstreekse werking jegens burgers kan worden toegekend betekent dit nog niet dat aan de achterliggende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht met een jus cogens karakter evenmin zelf bindende werking kan worden toegekend.
- De wet op het Oorlogsstrafrecht is thans wel aan de orde.
- In het vonnis van 18 maart is niet gereflecteerd op het beroep ten aanzien van het toepassen van disproportioneel oorlogsgeweld.

2.3. Gedaagde voert als volgt verweer.

- Het gestelde ontbreken van een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband is tijdens de behandeling van de zaak die leidde tot het voornoemde vonnis van 18 maart 1999 betwist en uitvoerig besproken. Thans is de situatie bereikt dat diplomatieke maatregelen om tot een vreedzame oplossing voor Kosovo te komen zijn uitgeput. Door de Servische opstelling zijn de luchtaanvallen noodzakelijk geworden. Dat is het oordeel van de Nederlandse regering, dat -bijna unaniem- wordt gedeeld door de Tweede Kamer. De lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.
- Met betrekking tot de normschending wordt in feite thans hetzelfde aangevoerd als in de vorige procedure; immers de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag of voortvloeit uit gewoonterecht dat behoort tot het zogenaamde jus cogens is niet relevant; het gaat om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in artikel 93 van de Grondwet. Dat betekent dat thans exact dezelfde vraag aan de orde is als waarover is beslist in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.
- Zelfs als er sprake zou zijn van schending van het agressieverbod, quod non, leidt zulks niet automatisch tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. Eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden; geen van eisers heeft omstandigheden aangevoerd waaruit jegens hem of haar van schending terzake zou kunnen blijken.

3. Beoordeling van het geschil

3.1. Eisers hebben ter zitting gesteld dat de vordering beheerst wordt door Nederlands recht, hetgeen door gedaagde niet is weersproken. Partijen hebben, naar wordt aangenomen, aldus voor de toepasselijkheid van Nederlands recht gekozen.

3.2. Dat het beleid van gedaagde door de rechter op rechtmatigheid mag worden

getoetst is in beginsel juist.

De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.

Eisers stellen dat gedaagde inbreuk maakt op normen die voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht, welke normen tot het jus cogens behoren en onafhankelijk van het Handvest van de VN overal en altijd gelden. Zij wijzen daarvoor naar art. 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève. In wezen gaat hier echter om dezelfde normen als in het Handvest van de VN vastgelegd, te weten het geweldsverbod, en het interventieverbod. Deze normen betreffen, ook als zij tot het volkenrechtelijke ius cogens gerekend moeten worden, gezien hun inhoud en strekking in elk geval de betrekkingen tussen staten onderling.

- 3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontleenen. In NJ 1991, nr 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan "alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend." Daarbij had de Hoge Raad veronderstellenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.
- 3.4. Verder is in evengenoemd arrest onderzocht of er sprake was van strijd met het grondrecht op leven, zoals gewaarborgd in art. 2 EVRM en art. 6 IVBP. Ook eisers beroepen zich op deze artikelen. De HR oordeelde dat daarvan in het concrete geval geen sprake was.
- 3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve ingeval van dood als gevolg van "rechtmatige oorlogshandelingen". In het hierna volgende wordt veronderstellenderwijs aangenomen dat aan de evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt.
- 3.6. Daarbij wordt aangetekend dat, anders dan eisers kennelijk menen, aan het vonnis in kort geding van 18 maart 1999 geen gezag van gewijsde toekomt, aangezien in deze zaak andere eisers optreden.
- 3.7. Nederland neemt momenteel deel aan luchtaanvallen op het grondgebied van de FRJ. Eisers zullen, afhankelijk van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet, kans lopen blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen. In zoverre bestaat de mogelijkheid dat hun recht op leven wordt aangetast. Een dergelijke aantasting kan gerechtvaar-

digd zijn indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

- 3.8. In dit verband heeft gedaagde zich beroepen op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad. Deze resolutie legitimeert gedaagdes militair optreden. De eisen die de Veiligheidsraad in deze resolutie stelt zijn gebaseerd op Hoofdstuk VII van het Handvest. In deze resolutie wordt de situatie in Kosovo niet langer als interne aangelegenheid beschouwd. De militaire actie beoogt prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie. De uitvoering wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. Alles is er op gericht door de actie de gewelddadigheden in Kosovo te beëindigen. De deelname aan het militair optreden wordt door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer gesteund. Tot zover, kort weergegeven, gedaagde.

- 3.9. Overwogen wordt dat resolutie 1199 onder meer inhoudt:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of 230.000 persons from their homes.

(...)

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1198), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by the security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the international Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of

equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with the UNCR and the ICHR, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain and restore peace and stability in the region."

- 3.10. Resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen in Hoofdstuk VII van het Handvest. Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire actie toe, zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad.
- 3.11. In dit kort geding wordt aangenomen dat de FRJ niet is overgegaan tot het onmiddellijk staken van repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo en evenmin de terugkeer van vluchtelingen heeft mogelijk gemaakt. Integendeel, de repressie tegen de burgerbevolking is onverminderd doorgegaan en de vluchtelingenstroom is sinds begin van dit jaar alleen maar toegenomen.
- 3.12. De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven. Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld
- 3.13. Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.
- 3.14. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het gevorderde moet worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk gestelde partij, veroordeeld in de kosten van dit geding.

4. Beslissing

De President:

Wijst het gevorderde af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagde begroot op f 1.950,--, waarvan f 400,-- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. Von Maltzahn en uitgesproken ter openbare zitting van 7 april 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

md

Bevestiging voor de griffier
Mr. A.B.B. Beelaard
wettelijk gemachtigd als griffier van de
rechtbank van de Arrondissementsrechtbank te Groningen
op heden 7-4-'99

Heden, de
op verzoek van:

april negentienhonderd negenennegentig,

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zikovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija,
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,

te dezer zake domicilie kiezend te 's-Gravenhage aan de Valkenboslaan 72, ten kantore van Mr. A.B.B. Beelaard, die tot procureur wordt gesteld,

heb ik,

AAN:

de STAAT DER NEDERLANDEN, zetelend te 's-Gravenhage aan de Kazernestraat 52, ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezès latende aan:

AANGEZEED:

dat mijn verzoekers in hoger beroep komen van het door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding gewezen vonnis tussen mijn requiranten als eisers en gerequireerden als gedaagden;

en heb ik, deurwaarder, de Staat der Nederlanden

GEDAGVAARD:

om op donderdag negenentwintig april negentienhonderd negenennegentig, des morgens om 10 uur, vertegenwoordigd door een procureur, te verschijnen ter terechtzitting van het Gerechtshof te 's-Gravenhage, welke terechtzitting zal worden gehouden in het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage aan de Prins Clauslaan 60 aldaar;

TENEINDE:

alsdan en aldaar te horen eis doen en concluderen dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt,

de Staat der Nederlanden te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten bij wijze van (voorlopige en voorsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen,

met veroordeling van geïntimeerden in de kosten in beide instanties.

DE GRIEVENInleiding

In appèl dienen de vorderingen van appellanten - uit hun aard - uitdrukkelijk ook aldus te worden verstaan dat het daarin gevraagde bevel om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRY geacht moet worden eveneens betrekking te hebben op een situatie waarin weliswaar een staakt-het-vuren tot stand is gekomen, dan wel een

vredesakkoord, doch de Staat, in samenwerking met de NAVO-partners, zich niettemin het recht voorbehoudt om, indien de FRY naar hun oordeel niet of niet in voldoende mate aan de termen voor dat staakt-het-vuren, dan wel dat akkoord, tegemoetkomt, het oorlogsgeweld tegen de FRY te hervatten, zonder dat de Veiligheidsraad een resolutie zal hebben aanvaard die tot het gebruik van zodanig oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt.

Aanvulling van de eis

Voorts willen appellanten de vorderingen aanvullen met de eis dat de Staat wordt veroordeeld tot het betalen van de schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten, bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen.

Zodat het gevorderde in appèl komt te luiden zoals hierboven weergegeven.

Alles wat appellanten in eerste aanleg hebben aangevoerd en gesteld en al hetgeen zij daartoe in het geding hebben gebracht, maakt opnieuw deel uit van deze procedure in hoger beroep.

Ten onrechte heeft de President in het bestreden vonnis het gevorderde in eerste aanleg afgewezen.

Dit vonnis wordt bestreden op de navolgende gronden:

Grief I

Ten onrechte zijn - aanvankelijk - eisers in eerste aanleg in de kosten veroordeeld.

Het gevorderde had dienen te worden toegewezen, zodat de kostenveroordeling ten onrechte bij - aanvankelijk - eisers is terecht gekomen.

Grief II

onderdeel 1

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 2.2., waarin de belangrijkste rechtsgronden geacht moeten worden te zijn vervat waarop - aanvankelijk - eisers zich beroepen om hun vorderingen te schragen, geen melding gemaakt van het feit dat de belangrijkste rechtsgrond waarop - aanvankelijk - eisers, allen gemobiliseerde soldaten in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger, zich beroepen, is de onrechtmatige

dreigende aantasting van het belangrijkste hun toekomstige mensenrecht, namelijk het recht op leven, dat door het onrechtmatige oorlogsgeweld waaraan de Staat der Nederlanden in het kader van geïntegreerde NAVO-akties deelneemt, dan wel eventueel opnieuw dreigt deel te nemen, doelgericht en opzettelijk in de waagschaal wordt gesteld. In het kader van deze geïntegreerde NAVO-akties, waarin Nederland participeert, is het zelfs de expliciete opzet om hen, als combattanten van het Joegoslavische leger, fysiek uit te schakelen.

Daarnaast wordt onder 2.2, eveneens ten onrechte, onvermeld gelaten dat door - thans - appellanten ook een beroep wordt gedaan op de evenzeer dreigende schending van andere subjectieve rechten als gevolg van onrechtmatig oorlogsgeweld, zoals een schending van het recht op gezondheid, het recht op eigendom, benevens van een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten, die door het streven om hen middels onrechtmatig oorlogsgeweld zoveel mogelijk afbreuk te doen, geschonden dreigen te worden.

Het bepaalde in de artikelen 6 IVBPR en 2 EVRM waarop - aanvankelijk - eisers primair een beroep doen, heeft bij uitstek rechtstreekse werking, terwijl hetzelfde geldt voor de normen die andere hierboven bedoelde subjectieve rechten bescherming bieden.

Ook in oorlogssituaties is bescherming van het recht op leven in het geding, zoals nog maar kort geleden in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 onder 85 (prod. 4 in eerste aanleg) wordt bevestigd.

Het recht op leven is slechts dan - nader geclausuleerd - opgeschort, indien het gaat om rechtmatige oorlogshandelingen, zoals in artikel 15 lid 2 EVRM wordt aangegeven.

Dit wordt ook door de Staat nog eens onderschreven in het Memorandum van de Staat der Nederlanden, ingebracht in de procedure voor het Internationaal Gerechtshof leidend tot de uitspraak van het Hof van 8 juli 1996 (prod. 4 in eerste aanleg, ad 27).

Hieruit valt af te leiden dat de bescherming van het recht op leven ook als absoluut heeft te gelden in situaties van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Dit veronderstelt echter noodzakelijkerwijs dat voor de rechter ook kenbaar en beoordeelbaar moet zijn of er in enige omstandigheid van (dreigend) oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war".

Hetgeen op zijn beurt weer zonder meer veronderstelt dat een oordeel over de vraag of het in het geval van oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war", - d.w.z. schending van het agressieverbod, van het interventieverbod, van het verbod tot het gebruik van disproportioneel oorlogsgeweld, van het gebruik van ontoelaatbare wapensystemen of ontoelaatbare methodes van oorlogvoering, etc. - , niet alleen aan staten is voorbehouden, doch dat noodzakelijkerwijs ook de rechter geacht moet worden daarover te kunnen en ook te moeten oordelen.

Zou aan de norm van het agressieverbod, het interventieverbod, het verbod van disproportioneel wapengeweld, het verbod van verboden wapens en verboden methoden van oorlogvoering, etc., rechtstreekse werking worden ontzegd, dan zou dat impliceren dat de rechter daarover geen oordeel zou kunnen vellen, hetgeen dan zou betekenen dat rechtstreekse werking van fundamentele mensenrechten als het recht op leven in oorlogssituaties geheel zou zijn geblokkeerd en gefrustreerd.

Dit zou ook niet te rijmen zijn met het feit dat voor een oordeel of een (dreigende) aantasting van het recht op leven onrechtmatig is, dan wel de situatie zich voordoet als bedoeld in artikel 15 lid 2 EVRM, een rechterlijk oordeel ook hierover onontbeerlijk is.

Of de mogelijkheid tot een zodanig rechterlijk oordeel nu ontleend wordt aan de rechtstreekse werking van verdragsbepalingen, waarin de normen die uitmaken of een bepaald oorlogsgeweld rechtmatig is of niet zijn vervat, aan het volkenrechtelijk gewoonterechtelijke karakter met jus cogens - status van deze normen zelf, of aan een zekere reflexwerking hiervan, is daarbij om het even.

Aldus overwegend had de President in het bestreden vonnis met veel grotere kracht en stelligheid dienen vast te stellen, dat uiteraard een rechterlijk oordeel over de rechtmatigheid van het (dreigen met) oorlogsgeweld als in het onderhavige geval niet alleen mogelijk is, maar zelfs een obligatoir karakter draagt, dan door de voorzichtige formulering te kiezen onder 3.5 van het bestreden vonnis, dat "bij deze stand van de jurisprudentie (...) rekening (moet) worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non-interventie (bedoeld zal zijn: het interventieverbod) rechtstreekse werking wordt toegekend", is gebeurd.

onderdeel 2

Ten onrechte wordt onder 2.2. voorts geen melding gemaakt van het feit dat - aanvankelijk - eisers er bij pleidooi uitdrukkelijk op hebben gewezen dat (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld van Nederland in NAVO-verband om de FRY tot instemming met enige akkoord met volkenrechtelijke status te dwingen ook alleen al daarom onrechtmatig is, aangezien artikel 52 van het Weens Verdragenverdrag bepaalt dat:

"Elk verdrag is nietig, waarvan de totstandkoming is bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht, neergelegd in het Handvest van de Verenigde Naties."

Mitsdien heeft de Staat zich ook uit dien hoofde van (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld jegens de FRY en jegens eisers te onthouden.

Ten onrechte wordt een zodanig oordeel in het bestreden vonnis gemist, nu immers het afdwingen van (implementatie van) een door

de FRY te ondertekenen vredesakkoord als een belangrijk doel - en tevens rechtvaardiging - voor (dreiging met) (nieuw) oorlogsgeweld jegens de FRY wordt gegeven. (Dreigen met) (hernieuwd) oorlogsgeweld om een dergelijk resultaat af te dwingen is echter ook alleen al daarom onrechtmatig en ontoelaatbaar, zo had bepaaldelijk in het bestreden vonnis behoren te worden vastgesteld.

onderdeel 3

Onder 2.2 wordt er weliswaar melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers aan het gevorderde mede ten grondslag hebben gelegd dat het gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf vormt tegen de vrede, maar wordt ten onrechte achterwege gelaten er melding van te maken dat - aanvankelijk - eisers tevens hebben aangevoerd dat ook reeds het beramen van een dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf tegen de vrede vormt.

Zou na een staakt-het-vuren of na een vredesakkoord, het onrechtmatig oorlogsgeweld door de Staat dreigen te worden hervat, zal reeds dit voornemen derhalve opnieuw een misdrijf tegen de vrede vormen.

onderdeel 4

Wat een misdrijf tegen de vrede is, wordt omschreven in artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. In het bestreden vonnis wordt er onder 2.2 ten onrechte geen melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers zich ook rechtstreeks beroepen op artikel 6 van het Handvest van Neurenberg, waar zij zich keren tegen het onrechtmatig oorlogsgeweld dat door de Staat doelbewust op hen wordt gericht, teneinde hen fysiek uit te schakelen.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg luidt, voor zover hier van belang:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatieven tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of verzekeringen, of deelneming aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verrichten van bovengenoemde handelingen",

worden gekwalificeerd als misdrijven tegen de vrede.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg besluit dan:

"Leiders, organisatoren, zij die hebben uitgelokt en medeplichtigen, die hebben deelgenomen aan het opstellen of uitvoeren van een gemeenschappelijk plan of samenzwering om één van de bovengenoemde misdrijven te begaan, zijn aansprakelijk voor alle daden, die door personen ter uitvoering van dit plan zijn verricht". (Stcrt. 1946,18)

Grief III

Ten onrechte wordt onder 3.1 van het bestreden vonnis overwogen dat - toen - eisers ter zitting zouden hebben gesteld dat de vorderingen zouden worden beheerst door Nederlands recht. Eisers hebben duidelijk aangegeven dat de vorderingen worden beheerst door Nederlands recht en het op deze casus betrekking hebbende internationale recht.

Grief IV

onderdeel 1

Terecht wordt door de President in het bestreden vonnis onder 3.7 overwogen dat - aanvankelijk - eisers als militairen in het leger van de FRY de kans lopen het slachtoffer te worden van luchtaanvallen.

Ook in de situatie van een staakt-het-vuren, waarin de Staat zich het recht voorbehoudt de akties in NAVO-verband te hervatten dreigt opnieuw een situatie te ontstaan waarin - thans - appellanten doelbewust en opzettelijk tot slachtoffer worden gemaakt.

Terecht wordt dan ook onder 3.7 voorts overwogen, dat in zoverre de mogelijkheid bestaat dat hun recht op leven wordt aangetast. Terecht wordt ten slotte onder 3.7 overwogen, dat een dergelijke aantasting gerechtvaardigd kan zijn, indien er sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

Terecht wordt voorts onder 3.8 overwogen dat de Staat zich ter rechtvaardiging van zijn oorlogshandelingen, dan wel in de toekomst eventueel opnieuw dreigende oorlogshandelingen, beroept op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het feit dat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is gezet.

Terecht overweegt de President onder 3.10 voorts dat resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen van Hoofdstuk VII van het Handvest.

En voor zover met de zinsnede: "Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire aktie toe", onder 3.10, wordt bedoeld dat indien een Veiligheidsraadsresolutie in het teken van dit hoofdstuk wordt gesteld, het treffen van dwangmaatregelen daarmee voor de Veiligheidsraad tot de mogelijkheden gaat behoren, wordt ook dit terecht overwogen. Volkomen terecht - en dat kan niet genoeg benadrukt worden - wordt dan ook in de daarop volgende zinsnede onder 3.10 overwogen:

"Zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad."

Daaraan is echter diametraal tegengesteld, daarmee is volkomen inconsistent en een en ander laat zich in geen enkel opzicht ermee rijmen dat vervolgens onder 3.12 wordt overwogen als daar weergegeven:

"De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire akties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven."

Zoals blijkt uit het overwogene onder 3.8 beroept de Staat voor de beweerdde rechtmatigheid van zijn oorlogsgeweld zich op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het Handvest van de Verenigde Naties.

De schending van deze resolutie zou oorlogsgeweld tegen de FRY legitimeren, omdat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties zou staan.

Maar vervolgens geeft de rechter zelf, volkomen terecht, onder 3.10 aan, dat voor het zover kan komen, "daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad".

Het is van algemene bekendheid dat een dergelijk besluit door de Veiligheidsraad nimmer is genomen.

En dan plotseling, als een deus ex machina, komt de President met de overweging dat het feit dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO een dergelijk besluit heeft genomen evenzeer legitimerend zou werken als wanneer de Veiligheidsraad zelf een dergelijk besluit zou hebben genomen.

Dat staat weliswaar niet letterlijk zo in 3.12.

Wat er staat is dat het feit dat de NAVO heeft besloten tot militair geweld jegens de FRY niet als onrechtmatig kan worden aangemerkt. Maar ook al zou strikt genomen het louter nemen van een besluit door de NAVO tot het toepassen van oorlogsgeweld op zich niet onrechtmatig zijn, het gaat natuurlijk om het uitvoeren van een dergelijk besluit en dat is dan ook precies wat hier aan de orde is (dan wel opnieuw aan de orde dreigt te komen bij een blijvende dreiging van hervatting van het oorlogsgeweld na een akkoord of staakt-het-vuren).

En dat is wat hier in overweging 3.12 bij een redelijke interpretatie ook geacht moet worden bedoeld te zijn.

De President geeft hiermee derhalve onder 3.12 aan dat toepassing van oorlogsgeweld door de NAVO voor rechtmatig moet worden gehouden, nu daartoe niet door de Veiligheidsraad is besloten, maar door de NAVO.

De President is hier kennelijk een gloednieuw leerstuk op het spoor in het volkenrecht, inhoudende dat de NAVO-raad even competent is als de Veiligheidsraad, als het gaat om besluiten die zijn gebaseerd op het Handvest van de Verenigde Naties.

Tot de ontdekking van dit nieuwe volkenrechtelijke leerstuk is de President kennelijk krachtig opgewekt door de Staat, die - net als zijn NAVO-bondgenoten - de openbaring van dit nieuwe leerstuk al eerder deelachtig was geworden.

Dat leerstuk luidt dus kennelijk - kort en goed - dat de NAVO-raad, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, competent is in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties, zodat overal waar in dit Handvest gesproken wordt van "de Veiligheidsraad" tevens gelezen kan worden "de NAVO-raad", met bovendien de aantekening dat in aangelegenheden waar de Veiligheidsraad "er verder niet uit komt", de besluitvormingsbevoegdheid automatisch verschuift van de Veiligheidsraad naar de NAVO-raad.

Deze herschrijving van het Handvest van de Verenigde Naties, waarin de NAVO-raad als besluitvormend orgaan in de oorspronkelijke ook aan appellanten bekende versie geheel ontbreekt, zou inmiddels in stilte zijn beklonken en is appellanten tot hun spijt geheel ontgaan.

En omdat de NAVO-raad inmiddels, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, geacht moet worden in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties competent te zijn, is een besluit tot geweldstoepassing van de NAVO-raad thans even legitimerend als een besluit van de Veiligheidsraad dat is, zo simpel is het voortaan.

Voortaan is dan ook oorlogsgeweld waartoe door de NAVO wordt besloten in het kader van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties, in beginsel even rechtmatig als oorlogsgeweld waartoe in dat Handvest-kader door de Veiligheidsraad wordt besloten.

Toen de President tot zijn geloofsaanname van zijn dit door de Staat verkondigde nieuwe leerstuk geraakte, verloor hij klaarblijkelijk uit het oog dat onafhankelijkheid de enige echt wezenlijke bestaansgrond vormt van de institutie die hij vertegenwoordigt.

Een onafhankelijkheid die hij in zo'n cruciale kwestie had hoog te houden tegenover de Staat, die in dit verband in processu niets beter te berde heeft weten te brengen dan het als een Tibetaanse gebedsmolen herhalen van de steeds in dezelfde afgepaste bewoordingen gestelde, armetierige frase:

"De Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert."

(zie bladzijde 3 pleidooi van de Staat in eerste aanleg)

Diezelfde frase wordt ook, in dezelfde afgepaste bewoordingen, door de andere NAVO-landen voortdurend op exact dezelfde wijze gebezigd, waaruit op zich al duidelijk kan worden afgeleid dat hier sprake is van onderlinge afstemming en van een gezamenlijk besloten strategie van de NAVO-landen.

Van deze gezamenlijke strategie maakt onmiskenbaar deel uit dat uitdrukkelijk is besloten met deze pseudo-juridische argumentatie te volstaan.

Er wordt dan ook geen titel of jota aan toegevoegd. De plaat wordt alleen steeds weer opnieuw afgedraaid.

Er was voor de President geen enkele reden om deze geheel niet onderbouwde, in onderling NAVO-verband bekokstoofde quasi-juridische prietpraat als nieuwe geloofsleer te omhelzen. Des te kwalijker is hier het prijsgeven van de rechterlijke onafhankelijkheid door het klakkeloos volgen van de Staat, nu het hier in de meest letterlijke zin gaat om een zaak van leven of dood van - thans - appellanten en op deze wijze de rechtsbescherming die appellanten bij de onafhankelijke rechter probeerden in te roepen tegen de Staat der Nederlanden, die hen rechtstreeks en direct naar het leven staat, op voorhand al werd verkwanseld.

Aanvankelijk-eisers hebben bij pleidooi in eerste aanleg uitvoerig uiteengezet dat, in een zaak als deze waarin hun recht op leven rechtstreeks door de Staat wordt belaagd, het aan de Staat is om te bewijzen, dan wel toch in elk geval aannemelijk te maken, dat deze aanslag van de Staat op hun leven op een rechtmatige grondslag berust.

Waarbij voorts door - toen - eisers is aangevoerd dat het gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee sinds de totstandkoming van het Handvest van de Verenigde Naties in beginsel buiten de wet is gesteld en nog slechts in nauwkeurig in het Handvest omschreven gevallen is toegestaan, zodat hier sprake is van een situatie van nee, tenzij. Ook hieruit volgt dat de Staat met duidelijke bewijzen moet komen, dat het oorlogsgeweld dat hij toepast, c.q. eventueel opnieuw dreigt toe te passen, rechtmatig is.

Slaagt de Staat daar niet in, dan dient de onafhankelijke rechter zulk oorlogsgeweld te verbieden en ogenblikkelijk een einde te maken aan de aanslagen die de Staat onderneemt op het leven van - thans - appellanten, dan wel meent in de toekomst, na een staakt-het-vuren, te kunnen ondernemen tegen appellanten.

Het is niet de bedoeling van onafhankelijke rechtspraak dat de rechter de Staat dan laat weggelaten met een voortdurend jegens de Tweede Kamer, de politici, de pers, de media en de rechter in exact dezelfde bewoordingen herhaalde standaard-frase, waaraan geen titel of jota wordt toegevoegd en die niet anders kan worden betiteld als pseudo-juridische fraseologie. Nochtans is dat wel wat onder 3.12 van de bestreden uitspraak heeft plaatsgevonden.

onderdeel 2

En het kan ook niet zo zijn dat de rechter, in een dergelijke zaak van leven of dood van appellanten, er zelf mee weggelaten zijn oordeel op dit punt volstrekt ongemotiveerd te laten en ermee te volstaan hier alleen maar dicht tegen de Staat aan te kruipen. Voor zijn cruciale oordeel onder 3.12 dat - aanvankelijk - eisers, ook al is hun recht op leven in het geding, zoals de President hier zelf vaststelt, geweld in NAVO-verband van de Staat maar op gelijke voet als rechtmatig hebben te accepteren als wanneer daartoe door de Veiligheidsraad zou zijn besloten, wordt immers werkelijk geen schijn van argumentatie gegeven.

nietig verdrag, en ook daarom nog eens ipso facto als disproportioneel oorlogsgeweld is aan te merken;

3. de grootscheepse en wekenlange verwoestingen aangericht op het grondgebied van de gehele FRY in geen enkele verhouding staan tot de "ernst" van het door de FRY gepleegde "delict", namelijk het weigeren van NAVO-troepen op zijn grondgebied. Hier is immers van een "delict" dat dergelijke grootschalige verwoestingen zou rechtvaardigen in het geheel geen sprake;
4. de NAVO is inmiddels begonnen met het vernietigen van grote delen van de civiele infrastructuur van de FRY. Ook dit is ipso facto disproportioneel oorlogsgeweld, ook al omdat het vernietigen van de civiele infrastructuur geen gerechtvaardigd militair doel is. Aanvankelijk-eisers hebben in eerste instantie bewijsstukken overgelegd, waaruit blijkt dat in de Golfoorlog de civiele infrastructuur van Irak grotendeels is vernietigd, hetgeen een belangrijke oorzaak vormt voor de verdergaande verpaupering en massasterfte die zich op het ogenblik in Irak onder burgerbevolking voordoet (prods. 7 en 8 in eerste aanleg). Datzelfde scenario dreigt zich ook in de FRY te gaan voltrekken.

Grief VI

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 3.13 overwogen:

"Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen".

Ook al zou het in de laatste zin gestelde juist zijn - quod non -, dan nog sluit dit een beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht in een zaak als deze in het geheel niet uit.

De Wet Oorlogsstrafrecht stelt immers normen. Die normen maakt mitsdien deel uit van de Nederlandse rechtsorde en moeten dan ook gewoon gehandhaafd worden. Zoals dit geldt voor de normen van het reguliere Wetboek van Strafrecht, zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht.

Om maar eens een norm uit het reguliere Wetboek van Strafrecht te noemen - het verbod tot mishandeling.

Als een persoon er weet van heeft dat een ander persoon voortdurend de intentie heeft om hem te mishandelen, kan hij bij de civiele rechter handhaving van het verbod tot mishandeling vragen door het vragen van een bevel tot maatregelen daartegen. Zoals bij voorbeeld een straatverbod.

Zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht. Indien de Staat schending daarvan beraamt of pleegt, kan degene die door dit onrechtmatig handelen gedupeerd dreigt te worden bij de civiele rechter terecht voor een voorlopige voorziening daartegen.

Zoals ook in kwestie wordt gevraagd.

Of de Wet Oorlogsstrafrecht nu ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen of niet, staat daarbuiten.

Overigens is de opvatting van de President natuurlijk volstrekt onjuist.

Geen enkele strafwet beperkt strafbaarstelling uitsluitend tot natuurlijke personen, dus ook de Wet Oorlogsstrafrecht niet.

Behalve als het gaat om delicten die naar hun aard alleen door natuurlijke personen kunnen worden begaan. Voor veel delicten als bedoeld in de Wet Oorlogsstrafrecht gaat dit niet op.

Met name ook niet voor het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, waarop expliciet een beroep wordt gedaan.

Grief VII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonis onder 3.13 tenslotte nog overwogen:

"Ook het beroep op Protocol I bij de Verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire recht".

Aanvankelijk-eisers hebben zich in die zin op het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève beroepen, dat zij aan hun vorderingen mede ten grondslag hebben gelegd schending van het bepaalde in artikel 52 lid 2 van Protocol I, dat aanvallen strikt tot militaire doelen moeten worden beperkt. Uiteraard worden appellanten erdoor ge-affecteerd - als burgers van de FRY, als soldaten en verdedigers van hun vaderland -, als de Staat in NAVO-verband zich schuldig maakt aan vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, in strijd met dit gebod!

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

HOGE RAAD DER NEDERLANDEN

Zitting van 15 maart 2002

Rolnummer: C 01/0027 HR

Schriftelijke toelichting van mrs. G.J.H. Houtzagers en W.I. Wisman

inzake:

DE STAAT DER NEDERLANDEN / ALEKSANDER DANIKOVIC EN 6 ANDEREN

=====

1 Inleiding

In de periode van 24 maart 1999 tot 10 juni 1999 heeft de Staat in NAVO-verband deelgenomen aan militaire luchtacties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (hierna: FRJ). Bij kort geding dagvaarding van 26 maart 1999 hebben eisers – kort gezegd – gevorderd de Staat te bevelen zich te onthouden van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld. De President van de Rechtbank te Den Haag heeft de vorderingen van eisers bij vonnis in kort geding van 7 april 1999 afgewezen en eisers veroordeeld in de proceskosten. Eisers zijn van dit vonnis in hoger beroep gekomen. In appèl hebben eisers hun eis aangevuld met een vordering tot betaling van een voorschot op hun beweerdelijk toekomstige immateriële schadevergoeding. Het Gerechtshof te Den Haag heeft bij arrest in kort geding van 23 november 2000 het vonnis van de President bekrachtigd. In cassatie richten eisers negen cassatiemiddelen tegen dit arrest.

2 Het arrest van het Hof

- 2.1 Het Hof maakt in zijn arrest een onderscheid tussen de vraag of de vorderingen van eisers in hoger beroep alsnog dienen te worden toegewezen (rov. 3-6) en de vraag of de vorderingen van eisers in eerste aanleg toegewezen hadden moeten worden (rov. 7-19).
- 2.2 Het Hof gaat in de eerste plaats in op de vraag of er grond is voor toewijzing van het door eisers gevorderde bevel aan de Staat om zich te onthouden van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld. Op grond van het feit dat de luchtacties ten tijde van het pleidooi waren beëindigd heeft het Hof geoordeeld dat op dat moment geen reële dreiging aanwezig was dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zou overgaan. Daarmee ontbreekt naar het oordeel van het Hof (spoedeisend) belang bij het door eisers gevorderde bevel. De vordering dat de Staat zich onthoudt van verdere dreiging met geweld jegens de FRJ komt naar het oordeel van het Hof evenmin voor toewijzing in aanmerking, nu niet is

gebleken dat de Staat dreigt met geweld en het Hof niet aannemelijk acht dat de Staat daartoe zal overgaan.

2.3 Het Hof begrijpt de vordering van eisers tot betaling van immateriële schadevergoeding aldus dat een voorschot wordt gevorderd op in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens geleden immateriële schade. Nu eisers onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, acht het Hof onvoldoende aannemelijk gemaakt dat eisers nadeel dat niet in vermogensschade bestaat als bedoeld in artikel 6:106 BW hebben geleden als gevolg van één of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken.

2.4 Omdat eisers tevens een grief hebben gericht tegen de proceskostenveroordeling in eerste aanleg, onderzoekt het Hof vervolgens of de President de vorderingen van eisers terecht heeft afgewezen. Het Hof bespreekt daartoe de grondslagen van de vorderingen van eisers (rov. 7-19). Het Hof komt in rov. 20 tot het oordeel dat de grondslagen die eisers voor hun vordering hebben aangevoerd falen en dat de President de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd.

3 Algemene opmerkingen

3.1 Voorafgaand aan de bespreking van de afzonderlijke cassatiemiddelen maakt de Staat enkele algemene opmerkingen met betrekking tot het betoog van eisers.

3.2 De Staat wijst erop dat dit niet de eerste procedure is, waarin de deelname van de Staat aan de luchtacties in NAVO-verband aan de orde is gesteld. In de zaken met rolnrs. KG 99/69 en KG 99/523 zijn vorderingen van gelijke strekking afgewezen door de President van de Rechtbank te Den Haag.

Zie het vonnis van 18 maart 1999 in de zaak met rolnr. 99/69 (prod. 2 bij pleitnotities in eerste aanleg zijdens de Staat) en het vonnis van 28 mei 1999 in de zaak met rolnr. 99/523 (prod. 1 bij memorie van antwoord).

3.3 De Staat constateert dat eisers in cassatie niet klagen over het oordeel van het Hof in rov. 3 dat ten tijde van de beslissing van het Hof geen reële dreiging aanwezig was dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zou overgaan en dat de vordering die ertoe strekt dat de Staat wordt bevolen om zich van (deelname aan) verder oorlogsgeweld te onthouden niet kan worden toegewezen wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang. Eisers hebben evenmin een klacht gericht tegen het oordeel van het Hof in rov. 4 dat voorshands niet aannemelijk is dat de Staat tot het dreigen met geweld zal overgaan, zodat de vordering dat de Staat zich van verdere dreiging onthoudt niet voor toewijzing in aanmerking komt.

3.4 In cassatie gaat het derhalve slechts om de vraag of het Hof op goede gronden de vordering tot betaling van een voorschot op vergoeding van immateriële schade heeft afgewezen (rov. 5-6) en – zulks uitsluitend met het oog op de vraag of de President eisers terecht heeft veroordeeld in de kosten van het geding in eerste aanleg – om de vraag of

het Hof op goede gronden heeft geoordeeld dat de President de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht heeft afgewezen (rov. 7-19). Bij dit laatste gaat het nog slechts om de vordering dat de Staat zich van (het dreigen met) oorlogsgeweld onthoudt. Eisers hebben immers eerst in appèl hun eis vermeerderd met de vordering tot betaling van een voorschot op schadevergoeding wegens geleden immateriële schade.

Zie p. 3 van de appèldagvaarding.

Terughoudende toetsing

- 3.5 De vorderingen van eisers richten zich tegen de beslissing van de Staat om deel te nemen aan militaire acties in NAVO-verband tegen de FRJ. Die beslissing is een beslissing van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie. Op dit gebied komt de Staat van oudsher een ruime beleidsvrijheid toe.

Zie:

- Van Maanen/De Lange, Onrechtmatige overheidsdaad (Studiepockets privaatrecht nr. 28, 2000), p. 67 e.v.
- Asser-Hartkamp II (1998), nr. 290b e.v.

Het beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie hangt in sterke mate af van politieke afwegingen. Het is niet aan de burgerlijke rechter deze politieke afwegingen te maken. Een grote terughoudendheid van de burgerlijke rechter is derhalve geboden.

Vgl. HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8, rov. 3.3 sub C.

Het agressieverbod

- 3.6 De Staat wijst erop dat naar zijn overtuiging van een schending van een agressieverbod geen sprake is.

Zie pleitnotities tijdens de Staat in eerste aanleg sub 2 en prod. 2 daarbij sub 2.

Het Hof is er in zijn beoordeling *veronderstellenderwijs* van uitgegaan dat de deelname van de Staat aan de NAVO-acties tegen de FRJ in strijd was met artikel 2 lid 4 Handvest VN respectievelijk dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling (rov. 8, slot). In de negen middelen gaan eisers er vanuit dat er sprake was van een schending van artikel 2 lid 4 Handvest VN (hierna aan te duiden als: het agressieverbod) en dat er daarom jegens hen onrechtmatig is gehandeld. Het Hof is niet van een dergelijke veronderstelling uitgegaan. Dat van een schending van het agressieverbod sprake was, staat allerm minst vast. Het Hof heeft dit nu juist uitdrukkelijk in het midden gelaten en geoordeeld dat, zelfs indien moet worden aangenomen dat van een schending sprake is, eisers vorderingen niet voor toewijzing in aanmerking komen. Anders dan eisers telkenmale veronderstellen, impliceert overigens de (veronderstelde) schending van het agressieverbod niet dat er dus onrechtmatig is gehandeld jegens alle burgers en/of militairen van de FRJ (zie ook hierna sub 3.10).

3.7 Nog daargelaten dat naar het oordeel van de Staat van een schending van het agressieverbod geen sprake is, geldt dat eisers zich niet rechtstreeks kunnen beroepen op artikel 2 lid 4 van het Handvest VN noch op dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben. Het feit dat het Hof veronderstellenderwijs uitgaat van een schending van het agressieverbod laat dit onverlet. De vraag van rechtstreekse werking dient beoordeeld te worden aan de hand van de inhoud van de bepaling. Is eenmaal vastgesteld dat de in de bepaling neergelegde norm geen rechtstreekse werking heeft, dan kan hieraan niet afdoen dat dezelfde norm in andere verdragen en/of het volkenrechtelijke gewoonterecht voorkomt – in tegenstelling tot hetgeen eisers in de cassatiedagvaarding lijken te betogen.

3.8 Een terugkerende stelling in de cassatiedagvaarding is dat artikel 2 lid 4 Handvest VN dient te worden toegepast en dat eisers hierop een beroep toekomt, omdat de hierin neergelegde norm een dwingendrechtelijk karakter heeft. De vraag of een norm dwingendrechtelijk van aard is, is echter niet beslissend voor de vraag of die norm in de zin van artikel 93 Grondwet als een ieder verbindend moet worden aangemerkt. Artikel 93 Grondwet maakt immers geen onderscheid tussen bepalingen die een dwingendrechtelijke norm en bepalingen die een niet-dwingendrechtelijke norm bevatten. Ook van volkenrechtelijk gewoonterecht dient derhalve vastgesteld te worden of de betreffende norm naar zijn inhoud een ieder kan verbinden. Dat is in casu niet het geval, hetgeen reeds volgt uit het feit dat er aan artikel 2 lid 4 van het Handvest geen rechtstreekse werking toekomt. Een andere zienswijze zou leiden tot een ongerechtvaardigd onderscheid tussen volkenrechtelijke normen die *wel* en volkenrechtelijke normen die *niet* zijn neergelegd in een verdrag. Dit zou er bovendien toe leiden dat aan een ongeschreven volkenrechtelijke norm indirect een hogere status kan toekomen dan aan een geschreven volkenrechtelijke norm.

Zie:

- J.B. Mus, *Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter*, Zwolle 1996, p. 64;
- noot van Kooijmans sub 11 bij HR 10 november 1989, NJ 1991, 248.

Onderscheid ius ad bellum en ius in bello

3.9 Eisers maken in hun betoog ten onrechte geen onderscheid tussen het *ius ad bellum* en het *ius in bello*. Zij beroepen zich gelijkelijk op normen die deel uitmaken van het *ius ad bellum* en van het *ius in bello*. In de literatuur over het oorlogsrecht wordt traditioneel een onderscheid tussen het *ius ad bellum* (regels *tot de oorlog*) en het *ius in bello* (regels *van de oorlog*). Het *ius ad bellum*, ook wel aangeduid als het politieke oorlogsrecht, heeft betrekking op de vraag of het voeren van oorlog of het aanwenden van ander wapengeweld rechtmatig is. Het *ius in bello*, ook wel aangeduid als het humanitaire oorlogsrecht, geeft aan hoe partijen zich indien eenmaal een oorlog of ander gewapend conflict is uitgebroken, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen.

3.10 Anders dan eisers tot uitgangspunt nemen, leidt schending van het politieke oorlogsrecht niet automatisch tot schending van het humanitaire oorlogsrecht. De door het Hof

ALS AL NIET ALLE INGEZETENEN DOOR SCHENDING SCHADE
ONDERVINDEN, DAN LOPE ALLE INGEZETENEN LOPE, MET RISICO OP SLACHTOFFERSCHAP
LOPE IN ELK GEVAL MET RISICO OP SCHADE

veronderstelde schending van het agressieverbod rechtvaardigt als zodanig niet de conclusie dat jegens alle ingezetenen van de FRJ – onder wie eisers – onrechtmatig is gehandeld. De veronderstelling van eisers dat dit wel het geval is, vindt geen steun in het recht.

- 3.11 Ook een schending van het humanitaire oorlogsrecht door een partij in een gewapend conflict rechtvaardigt als zodanig niet de gevolgtrekking dat deze partij onrechtmatig handelt jegens alle ingezetenen of jegens alle militairen van het land waarin het gewapend conflict plaatsvindt c.q. waartegen militaire acties gericht zijn. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

4 Het eerste middel

JUST DIT GEGEVEN GEEFT REKEN VAN
BESTAAN VAN DIT AEGRESSIE-
VERBOD

- 4.1 Het eerste middel is gericht tegen rov. 5, waarin het Hof heeft geoordeeld dat eisers onvoldoende aannemelijk hebben gemaakt dat zij schade hebben geleden die op de voet van art. 6:106 BW voor vergoeding in aanmerking komt. Op grond daarvan meent het Hof dat de vordering van eisers tot betaling van een voorschot op schadevergoeding wegens immateriële schade niet kan worden toegewezen.
- 4.2 Eisers klagen in cassatie dat dit oordeel van het Hof blijkt geeft van een onjuiste rechtsopvatting en voeren daartoe aan dat het entameren van een oorlog in strijd met het agressieverbod – waarvan het Hof veronderstellenderwijs uitgaat – eo ipso een recht op immateriële schadevergoeding rechtvaardigt voor alle derden die door een dergelijke oorlog worden getroffen. Eisers betogen dat in geval van oorlog onvermijdelijk is dat de "aanvallende" staat of staten het oogmerk hebben de inwoners – en in het bijzonder de militairen – van het land dat door oorlog wordt getroffen nadeel toe te brengen en in hun persoon aan te tasten. Eisers stellen dat dit een "ervaringsgegeven" is.
- 4.3 Het eerste middel ziet eraan voorbij dat het Hof niet heeft geoordeeld dat eisers zich rechtstreeks jegens de Staat op het agressieverbod kunnen beroepen, noch heeft geoordeeld dat de veronderstelde schending van het agressieverbod impliceert dat onrechtmatig jegens eisers is gehandeld. Het Hof is kennelijk – en terecht – van oordeel dat het enkele feit dat een staat in strijd handelt met het ius ad bellum niet meebrengt dat onrechtmatig wordt gehandeld jegens alle burgers van de staat/staten tegen wie de betreffende militaire handelingen zich richten.
- 4.4 De Staat betwist uitdrukkelijk dat hij het oogmerk had de ingezetenen van de FRJ (onrechtmatigerwijs) nadeel toe te brengen en/of in hun persoon aan te tasten. Dit volgt ook niet uit het enkele feit dat de Staat in NAVO-verband heeft deelgenomen aan de militaire acties gericht tegen de FRJ. Dit feit rechtvaardigt evenmin een omkering van de bewijslast, zoals eisers betogen. Het Hof heeft derhalve terecht tot uitgangspunt genomen dat eisers de bewijslast dragen van feiten en omstandigheden waaruit volgt dat de Staat onrechtmatig jegens hen heeft gehandeld. Het Hof deelt kennelijk – en terecht – niet de mening van eisers dat een ervaringsgegeven is dat een staat die in strijd met het agressieverbod militaire acties verricht eo ipso het oogmerk heeft de ingezetenen van het

getroffen land nadeel toe te brengen of in hun persoon aan te tasten op zodanige wijze dat dit aanspraak geeft op schadevergoeding als bedoeld in artikel 6:106 BW.

- 4.5 Het Hof meent dat eisers in deze procedure onvoldoende naar voren hebben gebracht omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden. Het Hof bedoelt hiermee dat eisers niet concreet hebben aangegeven waarin het beweerdelijk onrechtmatig handelen van de Staat jegens hen persoonlijk zou bestaan. Het algemene betoog over de effecten van de NAVO-luchtacties tegen de FRJ heeft het Hof onvoldoende geoordeeld om de slotsom te rechtvaardigen dat de Staat jegens hen persoonlijk onrechtmatig heeft gehandeld. Nu eisers niet nader hebben onderbouwd of en in hoeverre elk van eisers concreet te lijden heeft gehad van de luchtacties, is het oordeel van het Hof juist te achten en voldoende gemotiveerd.

Eisers stellen dat onweersproken is dat de Staat er middels de oorlogshandelingen mede op uit was om hen van het leven te beroven of anderszins uit te schakelen (p. 5, onderaan, van de cassatiedagvaarding). Dit is niet juist. In de stellingname van de Staat in de onderhavige procedure ligt de betwisting van de stellingen van eisers besloten. Zie bijvoorbeeld pleitnotities zijdens de Staat in eerste aanleg sub 2, p. 5 en pleitnotities zijdens de Staat in hoger beroep sub 4.

5 Het tweede middel

- 5.1 Het tweede middel is gericht tegen rov. 19, waarin het Hof het beroep van eisers op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid bespreekt. Het Hof oordeelt dienaangaande dat eisers niets hebben aangevoerd over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties, zodat niet kan worden vastgesteld of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren, althans niet zonder nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is. Het Hof voegt daar nog aan toe dat het enkele feit dat de acties waren gericht tegen het leger van de FRJ en dat eisers van dat leger deel uitmaakten onvoldoende is om tot de conclusie te leiden dat de luchtacties jegens eisers persoonlijk onrechtmatig waren.
- 5.2 Zoals hiervoor reeds uiteengezet, gaat de redenering van eisers – inhoudende dat het feit dat het agressieverbod is geschonden meebrengt dat de luchtacties jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren – niet op. De Staat verwijst op dit punt naar hetgeen hierover in het kader van de bespreking van het eerste middel is opgemerkt (zie 4.3; zie ook 3.6).
- 5.3 De Staat betwist dat niet ontkend zou zijn – zoals eisers stellen – dat de Staat eisers naar het leven zou hebben gestaan (zie ook hiervoor 4.4). Van “het koesteren van een volstrekt onrechtmatige intentie” is geen sprake en is ten processe ook niet gebleken (vgl. p. 8, midden, van de cassatiedagvaarding).
- 5.4 Het betoog van eisers komt er voorts op neer dat de omstandigheden van het individuele geval – zoals de mate waarin eisers getraumatiseerd uit de oorlog zijn gekomen (p. 8, voorlaatste alinea van de cassatiedagvaarding) – niet van belang zou zijn voor de vraag of de Staat onrechtmatig jegens eisers heeft gehandeld. Dit is onjuist. Een schending van het humanitaire oorlogsrecht – die, zoals reeds opgemerkt, niet eo ipso volgt uit de

(veronderstelde) schending van het agressieverbod – dient immers geconcretiseerd en geïndividualiseerd te worden. Het Hof is hier bij zijn beoordeling terecht van uitgegaan. Het is niet aannemelijk dat eisers niet in staat zouden zijn, zoals door hen wordt gesuggereerd (p. 9, tweede alinea van de cassatiedagvaarding), om informatie over de hen persoonlijk betreffende omstandigheden te geven.

6 Het derde middel

- 6.1 Het derde middel valt uiteen in zeven onderdelen, welke zijn gericht tegen 's Hofs overwegingen in rov. 9 betreffende het beroep van eisers op artikel 2 lid 4 Handvest respectievelijk dwingende normen van ongeschreven volkenrecht met dezelfde of een vergelijkbare strekking.
- 6.2 Het eerste onderdeel (3.1 van de cassatiedagvaarding) is gericht tegen – kort gezegd – het oordeel van het Hof dat eisers geen stopzetting van de militaire acties kunnen vorderen op grond dat de Staat in strijd met internationaalrechtelijke verplichtingen handelt. Eisers betogen in dit onderdeel dat de grondslag van hun vordering niet primair de deelname aan militaire acties tegen de FRJ is, maar veeleer het feit dat de Staat erop uit was om eisers “onrechtmatigerwijs te vermoorden of anderszins grof in hun mensenrechten aan te tasten”. De Staat betwist in de eerste plaats uitdrukkelijk de juistheid van deze stelling. Van een dergelijke bedoeling van de Staat is geen sprake en daarvan is ten processe ook niet gebleken. Los daarvan ziet de klacht voorbij aan het onderscheid tussen *ius ad bellum* en het *ius in bello*. De door het Hof hier besproken grondslag van de vordering van eisers is het – ongeschreven dan wel geschreven – agressieverbod. Deze norm heeft betrekking op het *ius ad bellum*. De handelingen waar eisers het blijkens hun klacht over hebben betreffen het *ius in bello*. De overwegingen van het Hof hebben daar geen betrekking op, zodat de klacht geen doel treft.
- 6.3 Het tweede onderdeel (3.2 van de cassatiedagvaarding) is gericht tegen 's Hofs oordeel dat de normen waarop eisers zich beroepen zich tegen staten richten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben. Naar de Staat begrijpt, bedoelt het Hof hiermee dat deze normen niet een ieder verbindend in de zin van artikel 93 Grondwet zijn, zodat eisers zich hierop niet rechtstreeks kunnen beroepen. Dat oordeel is juist te achten. In de toelichting op het onderdeel verwarren eisers wederom het onderscheid tussen *ius ad bellum* en *ius in bello*. De Staat verwijst dienaangaande naar de bespreking van het eerste onderdeel van het derde middel (zie 6.2).
- 6.4 Het derde onderdeel (3.3 van de cassatiedagvaarding) klaagt dat het Hof een oordeel had moeten geven ten aanzien van de vraag of schending van het agressieverbod een grondslag biedt om schadevergoeding te vorderen. Bedacht dient te worden dat het Hof de vorderingen van eisers in hoger beroep – zonder meer – heeft afgewezen. Bij de vordering tot stopzetting van de (deelname aan de) luchtacties hebben eisers naar het oordeel van het Hof geen (spoedeisend) belang meer. Ten aanzien van de door eisers gevraagde voorziening betreffende betaling van een voorschot op schadevergoeding heeft het Hof in rov. 5 geoordeeld dat eisers onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk

betreffende omstandigheden. Uitsluitend omdat eisers in hoger beroep een grief hebben gericht tegen de in eerste aanleg uitgesproken proceskostenveroordeling, heeft het Hof onderzocht of de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht zijn afgewezen. Eisers hebben eerst in appèl hun eis aangevuld met de vordering tot betaling van een voorschot op schadevergoeding. Het Hof hoefde derhalve in het kader van de beoordeling van de gegrondheid van de grief tegen de proceskostenveroordeling uitsluitend nog te onderzoeken of de President de vordering van eisers tot – kort gezegd – stopzetting van de luchtacties al dan niet terecht heeft afgewezen. Er bestond derhalve geen reden voor het Hof in te gaan op de vraag of op grond van een schending van het agressieverbod schadevergoeding kan worden gevorderd. De klacht faalt op grond daarvan. Naar het oordeel van de Staat dient vorenbedoelde vraag overigens ontkennend beantwoord te worden. De Staat is met het Hof van oordeel dat niet aangenomen kan worden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter stopzetting van militaire acties kunnen vorderen, zelfs indien er sprake is van een schending van het agressieverbod. Eisers kunnen zich op deze norm immers niet rechtstreeks beroepen.

- 6.5 Het vierde onderdeel bevat geen nieuwe gezichtspunten, zodat de Staat verwijst naar hetgeen in het kader van de bespreking van de eerste drie onderdelen van het derde middel is opgemerkt (zie 6.2-6.4).
- 6.6 Het vijfde onderdeel is, zo begrijpt de Staat, gericht tegen het oordeel van het Hof dat het agressieverbod geen een ieder verbindende bepaling in de zin van artikel 93 Grondwet is. Anders dan eisers betogen, geeft dit oordeel geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting. De Staat verwijst naar hetgeen hiervoor sub 6.3 is opgemerkt.
- 6.7 Het Hof gaat er blijkens rov. 9 vanuit dat er geen mogelijkheid is voor individuele personen om voor de burgerlijke rechter van één van de in een conflict betrokken landen stopzetting van militaire actie te vorderen. Daartoe overweegt het Hof dat dit ook bezwaarlijk in overeenstemming te brengen zou zijn met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Gerechtshof. In het zesde onderdeel betogen eisers dat het Hof hierdoor blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting, aangezien dit zou betekenen dat eisers verstoken blijven van een forum waar zij de beweerdelijke schending van het agressieverbod aan de orde zouden kunnen stellen (3.6 van de cassatiedagvaarding). Deze – door eisers kennelijk als onaanvaardbaar beschouwde – consequentie van 's Hofs oordeel doet niet af aan de juistheid daarvan. Aan het betoog van eisers lijkt de veronderstelling ten grondslag te liggen dat individuele personen de beweerdelijke schending van *enige* norm aan een rechter(lijk) forum moeten kunnen voorleggen. Dit is echter een misvatting.
- 6.8 Het Hof heeft terecht tot uitgangspunt genomen dat het agressieverbod een norm is die zich richt tot staten. Schending van die norm – hier door het Hof veronderstellenderwijs aangenomen – heeft rechtsgevolgen tussen staten. Dat brengt mee dat staten zich jegens de normschendende staat op die norm kunnen beroepen. Staten kunnen zich bij een (dreigende) schending tot het Internationaal Gerechtshof wenden en zich op het agressieverbod beroepen. De nationale rechter heeft geen rechtsmacht ten aanzien van

kwesties die de eerbiediging van volkenrechtelijke normen zoals het agressieverbod betreffen. Anders dan eisers veronderstellen is het derhalve niet aan de nationale rechter te beoordelen of van een schending van het agressieverbod sprake is. Dit zou indruisen tegen de soevereiniteit van staten.

- 6.9 Het zevende onderdeel richt zich tegen het oordeel van het Hof dat ten aanzien van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking als het agressieverbod hebben hetzelfde geldt als ten aanzien van het agressieverbod (3.7 van de cassatiedagvaarding). Dit oordeel is juist. De Staat verwijst naar hetgeen dienaangaande is opgemerkt sub 3.7-3.8.

7 Het vierde middel

- 7.1 Het vierde middel is gericht tegen het oordeel van het Hof dat eisers zich in de onderhavige kwestie niet jegens de Staat kunnen beroepen op artikel 6 IVBPR en artikel 2 EVRM. Eisers betogen dat 's Hof's uitleg van die bepalingen blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting.
- 7.2 Ten aanzien van artikel 6 IVBPR heeft het Hof als volgt geoordeeld. Het Hof heeft in rov. 11 vooropgesteld dat artikel 2 IVBPR de partijen bij het IVBPR verbindt de in het IVBPR erkende rechten te eerbiedigen en deze te verzekeren aan "een ieder die binnen zijn grondgebied verblijft en aan zijn rechtsmacht is onderworpen". Het Hof heeft voorts vastgesteld dat eisers zich ten tijde van de uitspraak van de President – met andere woorden: ten tijde van de luchtacties waarvan de stopzetting wordt gevorderd – niet op het grondgebied van Nederland bevonden. Op grond daarvan oordeelt het Hof dat eisers, die niet onder artikel 2 IVBPR vallen, zich niet op de in het IVBPR erkende rechten kunnen beroepen. In het licht van het vorenstaande valt niet in te zien op grond waarvan het oordeel van het Hof dat eisers zich niet op artikel 6 IVBPR kunnen beroepen onjuist is, zoals eisers betogen. Het betoog van eisers dat tenminste enige vorm van extraterritoriale werking aanwezig moet worden geacht, vindt als zodanig geen steun in het recht.
- 7.3 Naar het oordeel van het Hof komt eisers evenmin een beroep toe op artikel 2 EVRM. Voor toepasselijkheid van het EVRM is vereist dat de partij die zich daarop jegens een staat beroept ressorteert onder de rechtsmacht van die staat. Van een dergelijk "ressorteren onder de rechtsmacht van een staat" kan volgens het Hof ook sprake zijn, indien een staat effectieve zeggenschap uitoefent over een gebied buiten zijn eigen territoire.

Zie § 54 e.v. van de beslissing van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens van 12 december 2001 in de zaak van Bankovic c.s. tegen België c.s. (nr. 52207/99).

Het Hof acht echter – voorshands – niet aannemelijk dat van een dergelijke effectieve zeggenschap sprake is. Het feit dat militaire luchtacties worden uitgevoerd acht het Hof daartoe onvoldoende. Dit oordeel is rechtens juist en niet onbegrijpelijk. De klacht van eisers (onder 4.2 van de cassatiedagvaarding) die erop neerkomt dat van effectieve zeggenschap wel sprake is, gaat niet op. Voor zover de klacht betoogt dat het Hof

overweegt dat het uitvoeren van massieve agressie tegen ingezetenen van een ander land niet beschouwd kan worden als "effective control" in de zin van het EVRM, mist deze bovendien feitelijke grondslag, nu het Hof het uitvoeren van de door eisers gestelde "massieve agressie" niet heeft aangenomen.

- 7.4 In rov. 12 heeft het Hof *bovendien* overwogen dat eisers hun stellingen onvoldoende hebben gespecificeerd om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht specifiek jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten. De enkele deelname van de Staat aan de luchtacties alsmede het feit dat eisers soldaat zijn in het Joegoslavische leger acht het Hof onvoldoende om een dergelijke schending aan te nemen. Voor zover 's Hofs oordeel aldus begrepen dient te worden dat het Hof meent dat een schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten geïndividualiseerd dient te worden en concreet dient te worden onderbouwd, is dit naar het oordeel van de Staat juist. Nu het Hof het beroep van eisers op artikel 2 EVRM reeds heeft afgedaan op grond van zijn oordeel dat de Staat geen effectieve zeggenschap over het grondgebied van de FRJ had, betreft het hier overigens een overweging ten overvloede. Reeds op die grond hebben eisers bij de hiertegen gerichte klacht (4.3 van de cassatiedagvaarding) geen belang. De klacht dat het Hof eisers "in de schoenen tracht te schuiven" dat zij gesteld zouden hebben dat de enkele deelname aan de luchtacties en het feit dat eisers soldaat zijn in het Joegoslavische leger de grondslag zouden vormen voor hun beroep op het EVRM mist feitelijke grondslag, nu het Hof heeft overwogen dat eisers "wellicht" menen dat dit anders is. Daarmee heeft het Hof in het midden gelaten of eisers *daadwerkelijk* menen dat deze omstandigheden voldoende grond vormen voor het beroep op het EVRM. Welk belang eisers erbij hebben hierover te klagen, ziet de Staat overigens niet in.

8 Het vijfde middel

- 8.1 Eisers hebben in de procedure een beroep gedaan op artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. Het Hof heeft dienaangaande in de eerste plaats geoordeeld dat het Handvest van Neurenberg als zodanig niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ (rov. 13). Nu artikel 1 van het Handvest van Neurenberg bepaalt dat dit betrekking heeft op de berechting en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige Europese As, valt de onjuistheid van dit oordeel – anders dan eisers betogen – niet in te zien.

Op grond van het vorenstaande faalt het vijfde middel.

- 8.2 Het feit dat de beginselen van Neurenberg unaniem zijn aanvaard in VN-resoluties brengt, anders dan eisers kennelijk veronderstellen, niet zonder meer mee dat eisers zich op het Handvest van Neurenberg rechtstreeks kunnen beroepen noch brengt dit mee dat het Handvest van Neurenberg rechtstreeks van toepassing is op de handelingen die in het kader van de NAVO-luchtacties hebben plaatsgevonden. Uit hetgeen eisers naar voren brengen, volgt niet meer dan dat deze beginselen algemeen aanvaard zijn en deel uitmaken van het volkenrechtelijk gewoonterecht. Uit de aanvaarding van die beginselen (in een VN-resolutie) volgt niet dat het toepassingsgebied van het Handvest van

Neurenberg wordt vergroot. Die aanvaarding vormt uitsluitend een bevestiging van de geldigheid van die beginselen.

- 8.3 Eisers hebben in de procedure met een beroep op het Handvest van Neurenberg betoogd dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is.

Zie bijvoorbeeld de appèldagvaarding, onderdeel 4 van grief II.

Het Hof heeft hierin aanleiding gezien bijzondere aandacht te besteden aan de vraag wat rechtens geldt voor zover eisers zich op dit beginsel beroepen. Het Hof schaaft dit beginsel kennelijk – en niet onbegrijpelijk – onder de normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die een verbod op agressie inhouden. Op die grond oordeelt het Hof dat dienaangaande geldt hetgeen het Hof reeds ten aanzien van het – geschreven c.q. ongeschreven – agressieverbod heeft overwogen in rov. 8. Het Hof verwijst dan ook naar deze overweging in rov. 13.

9 Het zesde middel

- 9.1 Het zesde middel is gericht tegen het oordeel van het Hof in rov. 14 dat artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht (hierna: WOS) ziet op het *ius in bello* en *niet* op het *ius ad bellum*, zoals eisers betogen. Vooropgesteld zij dat eisers niet hebben geklaagd over het oordeel van het Hof dat de President de vordering niet behoefde toe te wijzen, aangezien de vordering van eisers tot een algeheel verbod strekte waarvoor – op grond van artikel 8 WOS – geen ruimte is. Reeds op grond hiervan faalt het zesde middel. Dit oordeel van het Hof is overigens juist te achten. Het behoort immers niet tot de taak van de rechter een vordering zodanig te herformuleren dat deze voor toewijzing in aanmerking komt.

Vgl. HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8, rov. 3.3 sub A.

- 9.2 Het betoog van eisers komt erop neer dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het *ius ad bellum* en het *ius in bello*, terwijl deze volgens eisers slechts *onderscheiden* kunnen worden. Nog daargelaten dat de Staat eisers niet kan volgen in hun stelling dat er in deze een verschil is tussen “scheiden” en “onderscheiden”, is het door het Hof aangebrachte (onder)scheid juist. De Staat verwijst naar hetgeen hiervoor is opgemerkt sub 3.9-3.11. Dat er verschil is tussen schending van het agressieverbod (*ius ad bellum*) en schending van de wetten en gebruiken van de oorlog (*ius in bello*) wordt door het door eisers aangehaalde citaat slechts bevestigd.

Vgl. “To initiate a war of aggression (...) differing only from other war crimes ...”

- 9.3 In het licht van de tekst en strekking van de WOS is juist – en begrijpelijk – ‘s Hofs oordeel dat de WOS ziet op het *ius in bello* en niet op het *ius ad bellum*. De Wet Oorlogsstrafrecht ziet op de strafrechtelijke aansprakelijkstelling van uitsluitend individuen wegens schending van het oorlogsrecht. Met de invoering van de WOS is bij uitstek de *individuele* strafbaarstelling wegens schendingen van de wetten en gebruiken van de

oorlog – het humanitaire oorlogsrecht – beoogd. Dit moge ook blijken uit het feit dat artikel 8 WOS bepaalt dat de daar omschreven misdrijven worden bestraft met gevangenisstraf of een geldboete.

Vgl. ook de memorie van antwoord sub 3.17.

De delictomschrijvingen in de WOS voorzien niet in strafbaarstelling van de Staat. De vorderingen van eisers – die zich nu juist richten tegen de Staat – kunnen derhalve niet op de WOS gebaseerd worden. Het agressieverbod – dat slechts tot staten is gericht – kan ook niet, zoals eisers betogen, in de WOS worden “ingelesen”.

- 9.4 Eisers klagen in het zesde middel tot slot over 's Hofs overweging dat artikel 8 WOS hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de wetten en gebruiken van de oorlog te voeren en niet voor een algeheel verbod. Niets indiceert immers volgens eisers dat zij met een beroep op de WOS tegen schending van het oorlogsrecht zouden kunnen opkomen. De Staat ziet niet in welk belang eisers bij hun klacht hebben, nu het oordeel van het Hof, voor zover dit inhoudt dat er een mogelijkheid is om een bevel tegen bepaalde oorlogshandelingen van de Staat te verkrijgen, in het belang van eisers is. Overigens deelt de Staat de zienswijze van het Hof niet. Artikel 8 WOS biedt naar het oordeel van de Staat geen grondslag voor een bevel aan de Staat om in een oorlog of gewapend conflict de wetten en gebruiken van de oorlog in acht te nemen, nu deze bepaling niet tot de Staat gericht is. De vraag of er andere normen zijn die de grondslag zouden kunnen vormen voor een dergelijk bevel kan naar het oordeel van de Staat in het midden blijven, nu van een (dreigende) schending van de beginselen van humanitair oorlogsrecht geen sprake is.

10 Het zevende middel

- 10.1 Het zevende middel is gericht tegen 's Hofs oordeel dat voor het opleggen van een bevel aan de Staat om zich te onthouden van overtredingen van artikel 8 WOS slechts grond zou kunnen zijn indien aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht zou geven of deze desbewust zou toelaten, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van die aard zou kunnen worden uitgevoerd.
- 10.2 De Staat stelt voorop dat de klacht niet kan leiden tot vernietiging van 's Hofs oordeel, nu deze is gericht tegen een overweging ten overvloede van het Hof, althans tegen een overweging die niet beslissend is voor de houdbaarheid van 's Hofs oordeel. Het Hof heeft immers reeds in de tweede alinea van rov. 14 uitgemaakt dat de President de vordering van eisers niet behoefde toe te wijzen, aangezien de vordering strekte tot een algeheel verbod aan de Staat om deel te nemen aan de luchtacties en artikel 8 WOS voor een dergelijk verbod geen grondslag bood. Dit – in cassatie onbestreden – oordeel kan 's Hofs verwerping van het beroep op artikel 8 WOS zelfstandig dragen. Daarop stuit het zevende middel, voor zover dit is gericht tegen rov. 14, af.
- 10.3 De tweede grond waarop het Hof het beroep van eisers op artikel 8 WOS verwerpt, is dat aan de voorwaarden voor het opleggen van een bevel *aan de Staat* op grond van die

bepaling niet is voldaan. De Staat begrijpt de overwegingen van het Hof aldus dat naar het oordeel van het Hof slechts sprake is van (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat indien de Staat zou aanzetten tot het overtreden van artikel 8 WOS. Slechts in dat geval zou er naar het oordeel van het Hof ruimte zijn voor het opleggen van een bevel op grond van artikel 8 WOS. In het geval de Staat geen verwijt kan worden gemaakt van de (dreigende) overtreding van artikel 8 WOS is er naar het oordeel van het Hof geen grond voor een dergelijk bevel. Dit uitgangspunt komt de Staat juist voor, nog daargelaten dat van (dreigende) overtreding van artikel 8 WOS geen sprake was, laat staan dat de Staat daar de hand in zou hebben gehad. Voor zover eisers sub 7.a van de cassatiedagvaarding betogen dat ook van belang is of niet bewust wordt opgetreden in strijd met het humanitair oorlogsrecht, vindt deze opvatting geen steun in het recht.

Indien en voor zover er reeds grond is om de door eisers bedoelde medeverantwoordelijkheid van de Staat voor overtredingen van artikel 8 WOS aan te nemen, dan is dat in elk geval niet *rechtstreeks* op grond van artikel 8 WOS, nu deze bepaling zich niet richt tot de Staat.

- 10.4 Het Hof is kennelijk van oordeel dat er geen sprake is van (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat in die zin dat de Staat – kort gezegd – tot overtreding van artikel 8 WOS zou hebben aanzet. Het Hof acht hetgeen eisers daartoe hebben aangevoerd (voorshands) onvoldoende in het licht van de gemotiveerde betwisting door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia". Op basis van dit rapport is de Prosecutor van het Joegoslavië Tribunaal, mevrouw Del Ponte, tot de conclusie gekomen dat er geen grond is een strafrechtelijk onderzoek te openen tegen NAVO-personeel wegens overtreding van regels van humanitair (oorlogs)recht. De klacht van eisers sub 7.b van de cassatiedagvaarding komt erop neer dat hetgeen de Staat tegenover de stellingen van eisers heeft gesteld niet beschouwd kan worden als "gemotiveerde betwisting". Eisers zien er in hun tegen dit oordeel gerichte klacht aan voorbij dat de waardering van het bewijs aan de feitenrechter is voorbehouden. Slechts indien deze waardering onbegrijpelijk te noemen is, kan hiertegen met succes in cassatie worden opgekomen. Van een onbegrijpelijk oordeel is gelet op de inhoud van het door de Staat overgelegde rapport evenwel geen sprake. Evenmin kan gezegd worden dat het oordeel van het Hof onvoldoende gemotiveerd is. Inzichtelijk is immers op grond van welke gedachtegang het Hof tot het oordeel komt dat de stellingen van eisers onvoldoende aannemelijk zijn gemaakt.
- 10.5 Het Hof geeft in de laatste alinea van rov. 14 nog een derde reden waarom het beroep van eisers op artikel 8 WOS niet opgaat. Naar het oordeel van het Hof zou voor de beoordeling van de juistheid van de stellingen van eisers een uitgebreid feitenonderzoek nodig zijn, waarvoor het onderhavige kort geding zich niet leent. Eisers klagen dat een uitgebreid onderzoek, anders dan het Hof tot uitgangspunt neemt, niet nodig is, aangezien hun stellingen niet bestreden zijn. Zoals hiervoor al aangegeven, heeft het Hof – niet onbegrijpelijk – vastgesteld dat de Staat de stellingen van eisers gemotiveerd heeft betwist. De klacht van eisers mist derhalve feitelijke grondslag, nu de stellingen van eisers wel degelijk bestreden zijn.

Zie ook de pleitnotities tijdens de Staat in hoger beroep, p. 7-8.

- 10.6 Onder 7.c van de cassatiedagvaarding klagen eisers dat het Hof zich verstrikt in innerlijke tegenspraken, nu het in rov. 14 overweegt dat Staat slechts indien aannemelijk zou kunnen worden gemaakt dat de Staat opdracht geeft tot schendingen van oorlogsrecht of deze desbewust toelaat dan wel dat het militair optreden niet anders dan met overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd, er grond zou zijn voor een bevel aan de Staat om zich van dergelijke gedragingen te onthouden dan wel om het militair optreden volledig te beëindigen, terwijl het vervolgens in rov. 16 overweegt dat schendingen van oorlogsrecht hoogstens zouden kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken. De Staat ziet niet in wat hieraan tegenstrijdig is. De overwegingen hebben immers betrekking op verschillende situaties. In rov. 14 behandelt het Hof het beroep van eisers op artikel 8 WOS. Hetgeen het Hof dienaangaande overweegt dient naar het oordeel van de Staat aldus begrepen te worden dat voor een bevel om militair optreden *volledig* te beëindigen slechts grond zou bestaan indien "het militair optreden *niet anders dan* met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd." Het ligt voor de hand dat optreden dat *niet anders dan* met systematische overtredingen zou kunnen plaatsvinden, *geheel* beëindigd zou kunnen worden. Rov. 16 heeft betrekking op het beroep van eisers op artikel 52 lid 2 Protocol I bij de Verdragen van Genève. Op grond van deze bepaling dienen aanvallen strikt te worden beperkt tot militaire doelen. Het is dan ook logisch dat een geslaagd beroep op deze bepaling naar het oordeel van het Hof *niet* kan leiden tot een algeheel verbod op militair optreden: uit de bepaling blijkt immers juist dat aanvallen op militaire doelen op zich niet verboden zijn. Nu de overwegingen van het Hof betrekking hebben op bepalingen met een verschillende inhoud, valt de door eisers gestelde tegenstrijdigheid niet in te zien.
- 10.7 Eisers klagen voorts onder 7.d en 7.e van de cassatiedagvaarding – kort gezegd – dat het Hof ten onrechte geen oordeel heeft gegeven over de vraag of sprake is van een schending van artikel 52 lid 2 Protocol I en voorbij is gegaan aan hun stelling dat zij door een dergelijke schending worden geaffecteerd. De Staat ziet niet in waarom het Hof in had moeten gaan op de vraag of van een schending van artikel 52 lid 2 Protocol I sprake was. Het Hof heeft in rov. 16 geoordeeld dat artikel 52 lid 2 Protocol I hoogstens grond zou kunnen bieden voor een verbod aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken. Dat is echter, naar het Hof de vorderingen van eisers – niet onbegrijpelijk – uitlegt, niet gevorderd. Bij die stand van zaken was het Hof niet gehouden nader in te gaan op de vraag of artikel 52 lid 2 Protocol I geschonden was. Tegen die achtergrond behoefde ook de stelling van eisers dat zij door een schending van die bepaling geaffecteerd worden geen behandeling.
- 10.8 Tot slot klagen eisers onder 7.e van de cassatiedagvaarding dat het Hof had moeten ingaan op de vraag of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld. Dat is niet juist. In appel is nog slechts de vraag aan de orde of de President de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht heeft afgewezen. De President heeft in zijn vonnis van 7 april 1999 geoordeeld dat eisers "geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan

blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht." Het oordeel van de President dat bij de toenmalige stand van zaken niet beoordeeld kon worden of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld dient in dat licht te worden gezien. Uit 's Hofs arrest volgt dat het Hof meent dat de President terecht tot het oordeel is gekomen dat eisers onvoldoende hadden aangevoerd om te kunnen beoordelen of er ten opzichte van hen persoonlijk sprake was van een schending van het humanitaire oorlogsrecht (vgl. rov. 19). Daarin ligt besloten dat het Hof meent dat de President terecht heeft geoordeeld dat niet kon worden beoordeeld of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld. Het Hof behoefde dit niet nader te motiveren. Het oordeel van het Hof is evenmin onbegrijpelijk.

10.9 Het vorenstaande brengt mee dat het zevende middel in al zijn onderdelen faalt.

11 Het achtste middel

11.1 Het achtste middel klaagt dat de uitspraak van het Hof erop neerkomt dat eisers geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan. Een dergelijke déconfiture van de rechtsstaat valt volgens eisers niet aan te nemen.

11.2 Vooropgesteld zij dat de klacht van eisers feitelijke grondslag mist. In de eerste plaats is van enig opzet aan de zijde van de Staat om eisers met *onrechtmatig* geweld naar het leven te staan – zoals eisers stellen – geen sprake. Van het door eisers veronderstelde opzet is ten processe niet gebleken, noch heeft het Hof het bestaan daarvan aangenomen. In de tweede plaats is de conclusie van eisers dat zij geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter onjuist. Het Hof heeft nu juist aangegeven voor welke voorzieningen onder welke voorwaarden plaats zou zijn. Daaraan doet niet af dat het Hof vervolgens (voorshands) heeft geoordeeld dat aan die voorwaarden niet voldaan is of dat eisers de bedoelde voorzieningen niet gevorderd hebben, zodat er geen aanleiding is voor het treffen van enige voorziening. Ook dit middel faalt.

12 Het negende middel

12.1 Het negende middel bouwt voort op het achtste middel en moet reeds op die grond het lot van het achtste middel delen. De Staat kan eisers bovendien niet volgen in hun betoog dat het Hof ambtshalve de rechtsgronden had moeten aanvullen. Eisers bedoelen daarmee kennelijk dat het Hof rechtsgronden had moeten aanvullen op grond waarvan rechterlijk ingrijpen als door eisers gewenst mogelijk was geweest. Eisers geven echter niet aan welke rechtsregel het Hof ambtshalve had moeten aanvullen en/of welke rechtsregel door het Hof is miskend. Waarin de door eisers beweerde schending van artikel 48 Rv zou bestaan, is de Staat dan ook niet duidelijk. Ook op die grond faalt het negende middel.

Conclusie

Als in de conclusie van antwoord.

behandeld door G.J.H. Houtzagers en W.I. Wisman
correspondentie postbus 11756, 2502 AT Den Haag
telefoon 070-5153793
fax 070-5153123
e-mail wi.wisman@pdf.nl
zaaknummer 1299034

OVERZICHT LITERATUUR EN JURISPRUDENTIE

Literatuur

- Asser-Hartkamp II (1998), nr. 290b e.v.
- Van Maanen/De Lange, Onrechtmatige overheidsdaad (Studiepockets privaatrecht nr. 28, 2000), p. 67 e.v.
- J.B. Mus, Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter, Zwolle 1996, p. 64

Jurisprudentie

- HR 10 november 1989, NJ 1991, 248 m.nt. prof.mr. P.H. Kooijmans
- HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8
- EHRM 12 december 2001 (Bankovic c.s./België c.s.), nr. 52207/99

Staat / Danikovic en 6 anderen
Rolnr. C 01/0027 HR

geworden in zijn beleid op het spek gebonden. Egering moeten aanzienlijk toenemen is op zijn

erventies, zowel vanuit k toenemen. Op zichzelf he kritiek te begeleiden vaal dat ook moge klin-geniet, kan toenemende met zich meebrengen. ppen en Wagenaar naar n de frontpagina in *De*

n, zoals dat ook eerder sen rechter en politiek. Ne- andse snit, 'ver- te politieke rol en zicht- ietiek debat en publieke oet er dus goed aan zich

De politieke rol van de rechter en het internationale recht

P.H. Kooijmans

1 INLEIDING

Internationaal recht is voorzover het het ongeschreven gewoonterecht betreft – en veel van het internationale recht is nog steeds gewoonterecht – per definitie vaag en onduidelijk. Voorzover het het geschreven recht betreft (in het jargon van art. 93 Grondwet verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties), is het vrijwel altijd het resultaat van compromissen en om die reden vaag en onduidelijk. Een centrale wetgever ontbreekt in het internationale bestel (al is dat, als ik sommige Eerste-Kamerleden mag geloven, geen waarborg voor heldere en consistente wetgeving) en een veelkoppige wetgever levert bijna per definitie gebrekkige regelgeving op. De wordingsgeschiedenis is – anders dan bij nationale wetgeving – moeilijk toegankelijk; dus ook daarvandaan kan het licht moeilijk worden verkregen. Wanneer men derhalve de rechter de gelegenheid geeft internationaal recht in de nationale rechtssfeer toe te passen, dan is dat bijna vragen om moeilijkheden, temeer omdat die rechter veelal ternauwernood opgeleid is om zijn weg te vinden in en uit de slangenkuil van het internationale recht. Het is bovendien nog riskant ook, want als die nationale rechter het internationale recht verkeerd toepast, kan dat de aansprakelijkheid van de staat meebrengen. De Haagse rechter die de republiek Zaïre failliet verklaarde deed de temperatuur binnen het aan de overkant gelegen Ministerie van Buitenlandse Zaken gevaarlijk hoog oplopen. Alle gerechtelijke molens werden in versnelde beweging gezet, het Haagse Hof vernietigde de beschikking tot faillietverklaring acht dagen later¹ en weer een dag later verbood de president van de Rechtbank 's-Gravenhage de eerder door diezelfde rechtbank benoemde curator in het faillissement zijn taak uit te oefenen. In negen dagen was het volkenrechtelijke leed aangericht en hersteld.

¹ Hof 's-Gravenhage 18-2-1988, NJ 1989, 602.

Er zijn dan ook tal van staten waar men de contacten van de nationale rechter met het internationale recht zoveel mogelijk tracht te beperken. Verdragen kunnen pas door de rechter worden toegepast als zij zijn omgezet (getransformeerd) in nationale wetgeving. De interpretatie van de verdragsbepalingen geschiedt dan door de wetgever die meer en beter met het internationale bijltje kan hakken; de nationale rechter heeft slechts met het nationale recht te maken en hoeft zich niets gelegen te laten liggen aan allerlei rechtzoekenden die een beroep doen op hen door het internationale recht toegekende rechten. Als hij die internationale regelingen niet in zijn eigen wetboek als nationaal recht kan terugvinden heeft hij er niets mee te maken. De niet-internationaalrechtelijk geschoolde rechter wordt zoveel mogelijk weggehouden van het mijneveld dat de staatsaansprakelijkheid kan detoneren.

Deze wat gechargeerde schets van het dualistisch stelsel gaat uit van de veronderstelling dat nationaal en internationaal recht twee gescheiden rechtssferen zijn die – zeker in een toenemend interdependente wereld – raakpunten hebben doch nooit in elkaar overvloeien. Deze veronderstelling heeft nimmer aan het Nederlandse constitutionele stelsel ten grondslag gelegen. Ook al zweeg de Grondwet tot 1953 over de verhouding tussen internationaal en nationaal recht, de Nederlandse rechter heeft zich te allen tijde gerechtigd geacht internationaal recht toe te passen. Een betoog dat de rechter geen internationaal gewoonterecht mag toepassen op grond van art. 3 Wet AB – dat voorschrijft dat gewoonte geen recht geeft dan wanneer de wet ernaar verwijst – werd reeds in 1858 door de Hoge Raad uitdrukkelijk afgewezen: art. 3 heeft geen betrekking op algemeen aanvaarde en erkende beginselen van internationaal recht.² En wanneer er wél werd verwezen naar het internationale gewoonterecht – zoals in art. 8 WvS en art. 13a Wet AB die beide bepalen dat de rechtsmacht van de rechter wordt beperkt door de uitzonderingen in het volkenrecht erkend – dan werd dit niet als rechtsmacht-scheppend – of liever rechtsmachtontnemend – gezien doch als een wettelijke bekrachtiging van een reeds geldende internationaal-rechtelijke regel die door de nationale rechter diende te worden toegepast.

De situatie is niet anders wanneer men kijkt naar het geschreven recht. Verdragen werden regelmatig door de rechter toegepast en de in 1953 in de Grondwet opgenomen regel: “bepalingen van verdragen en besluiten van internationale organisaties, die naar haar inhoud een ieder kunnen verbinden, hebben verbindende kracht nadat zij zijn bekend gemaakt”, voegde dan ook niets toe aan datgene wat door de rechter reeds lang werd gedaan, namelijk het toepassen van verdragsrecht in de nationale rechtsorde.

2 12-1-1858, W. 1924.

de nationale rechter
1. Verdragen kunnen
getransformeerd) in
ingen geschiedt dan
: bijltje kan hakken;
: maken en hoeft zich
: een beroep doen op
: ij die internationale
in terugvinden heeft
: geschoolde rechter
de staatsaansprake-

: uit van de veronder-
len rechtssferen zijn
punten hebben doch
er aan het Nederland-
eeg. Grondwet tot
echt, de Nederlandse
tionaal recht toe te
nterecht mag toepas-
onte geen recht geeft
vor de Hoge Raad uit-
meen aanvaarde en
er wél werd verwezen
s en art. 13a Wet AB
rdt beperkt door de
dijet als rechtsmacht-
ch als een wettelijke
telijke regel die door

ven recht. Verdragen
953 in de Grondwet
n van internationale
iden hebben verbin-
n & niets toe aan
lijk het toepassen van

Niet anders is het met de in 1953 aan de rechter gegeven bevoegdheid de wet in formele en materiële zin te toetsen aan eenieder verbindende bepalingen van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Ook deze bevoegdheid had de rechter zichzelf reeds toegekend zonder grondwettelijke basis. Ik ben het dan ook niet eens met hetgeen tijdens het vorige college in deze serie door J. van den Berg is opgemerkt, namelijk dat invoering van art. 65 in de Grondwet van 1953 een doorbraak betekende met betrekking tot het verschaffen aan de rechter van de mogelijkheid een politieke rol te spelen. Van veel grotere importantie in dat opzicht is het feit dat drie jaar eerder het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) was gesloten (voor Nederland in werking getreden 31-8-1954). Een en ander betekende dat in veel meer gevallen dan voorheen de burger een beroep kon doen op de rechter om nationale regelgeving te toetsen aan regels van internationaal recht. Overigens ben ik het wel eens met Van den Berg dat dit niet zondermeer hoeft te leiden tot een controversiële rol van de rechter. Het zal immers geheel afhangen van de attitude van de rechter met betrekking tot dat internationale recht. Gezien zijn grotere vertrouwdheid met het nationale recht kan hij de neiging hebben het internationale recht naar het nationale recht toe te interpreteren. In zulke gevallen zal er van een reële toetsing weinig overblijven. Een sterk staaltje daarvan is te vinden in een uitspraak inzake een van de eerste gevallen waarbij een bepaling van het EVRM werd ingeroepen. De Rechtbank Maastricht was van oordeel "dat voormeld verdrag (...) niet meer rechten en vrijheid verzeker[t] dan die welke in beschaafde staten als Nederland reeds erkenning hebben gevonden..."³ Droogjes merkt Meuwissen op dat "bij deze uitgangspunten het beantwoorden van de vraag of het verdrag eenieder verbindende bepalingen in de zin van de Grondwet bevat, weinig zin meer heeft."⁴

Ook ons hoogste rechtscollege stelde zich uiterst terughoudend op en leek voor een 'politieke rol' terug te deinzen. Dat blijkt ondermeer uit het bekende processieverbod-arrest van 1962.⁵ Met betrekking tot de rechterlijke taak de wettelijke (in dit geval zelfs grondwettelijke) inperking van een door het verdrag gegarandeerd recht te beoordelen, stelde de HR "dat het resultaat van een dergelijke afweging voor een rechterlijke toetsing (...) in het algemeen niet vatbaar is en daarom zal moeten worden aangenomen dat, naar de bedoeling van het aldaar bepaalde, de inhoud van de norm waarin een op zichzelf gewettigde beperking van enige in het verdrag gewaarborgde vrijheid is neergelegd, in beginsel aan een rechterlijke beoordeling is onttrokken en voor de verantwoording moet blijven van de nationale wetgever." Gezien dit uitgangspunt wekt het geen verrassing als vervolgens blijkt

3 Zie HR 5-5-1959, NJ 1959, 361.

4 D.H.M. Meuwissen, *De Europese Conventie en het Nederlandse recht*, Leiden 1968: 365.

5 HR 19-1-1962, NJ 1962, 107.

dat de HR zijn toetsingsrecht slechts als marginaal beschouwt: "de vraag of de wettelijke inperking van een verdragsrecht met het verdrag verenigbaar is, zal slechts dan ontkennend kunnen worden beantwoord, indien het ten enenmale ondenkbaar zou moeten worden geacht dat een wetgever, gesteld voor de noodzaak met het oog op de bescherming van de openbare orde te dien aanzien een regeling te treffen, daartoe een zodanige regeling zou kunnen treffen of handhaven."

Deze bewoordingen, die ik met opzet enigszins uitvoerig heb geciteerd, doen zó gedateerd aan dat men zich kan afvragen wat er in 's hemelsnaam in de afgelopen 30 jaar is gebeurd. Het is interessant een vergelijking te trekken met hetgeen de HR opmerkte ten aanzien van de overweging van het Haagse gerechtshof dat het bijzondere karakter van de rechtsbetrekkingen met andere staten, zoals dat ondermeer in art. 13a Wet AB tot uitdrukking komt, meebrengt dat de Staat op het gebied van het buitenlands beleid een grotere vrijheid van handelen heeft dan op andere beleidsterreinen en dat de rechter bij de beoordeling van het buitenlands beleid dienovereenkomstig terughoudender dient te zijn. In geharnaste bewoordingen stelt de HR dat niet kan worden aanvaard dat het enkele feit dat de Staat zich tot een bepaalde gedraging bij verdrag heeft verplicht, de Nederlandse rechter zou beletten te beoordelen of de Staat door die gedraging inbreuk maakt op een andere verdragsnorm waaraan de burgers rechtstreeks rechten kunnen ontleenen, en aldus of de Staat jegens hen onrechtmatig handelt.⁶

2 IS DE RECHTER POLITIEKER GEWORDEN?

Voor de vrijmoediger opstelling van de rechter jegens wetgever en executieve is mijns inziens van doorslaggevende betekenis de jurisprudentie geweest die is ontwikkeld door de internationale rechter, in casu de beide Europese gerechten: het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Deze rechterlijke instanties hebben met betrekking tot de interpretatie van de verschillende verdragsrechtelijke normen gezaghebbende uitspraken gedaan die vervolgens door de nationale rechter zijn nagevolgd. Als illustratie noem ik slechts de jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie over de Derde richtlijn gelijke behandeling en over het vrije verkeer van werknemers en die van het EHRM over het recht op gezinsleven en over de toelaatbaarheid van anonieme getuigen. Deze jurisprudentie heeft verstrekkende betekenis gehad voor de opstelling van de nationale rechter en niet altijd op een wijze die de Nederlandse wetgever en executieve behaagde. Maar mag men daaruit de conclusie trekken dat het optreden van de Nederlandse rechter 'politieker' is

⁶ HR 10-11-1989, NJ 1991, 248.

uwt: "de vraag of de g verenigbaar is, zal en het ten enenmale esteld voor de nood- te dien aanzien een n treffen of handha-

b geciteerd, doen zó naam in de afgelopen rekken met hetgeen agse gerechtshof dat ere staten, zoals dat engt dat de Staat op van handelen heeft oordeling van het : te zijn. In geharnas- i dat het enkele feit , verht, de Neder- e gedraging inbreuk echtstreeks rechten matig handelt.⁶

ver en executieve is entie geweest die is Europese gerechten: et Europese Hof voor hebben met betrek- :lijke normen gezag- de rechter zijn nage- et Europese Hof van net vrije verkeer van n en over de toelaat- rs- endende beteke- et altijd op een wijze mag men daaruit de echter 'politieker' is

geworden in de zin dat hij zich tot een eigen factor in het politieke krachtenveld heeft ontwikkeld met autonome politieke pretenties (dat is hetgeen ik versta onder het vaak in negatieve zin gebruikte begrip: "de politieke rol van de rechter")? Ik vermag die vraag niet in zijn algemeenheid te beantwoorden, doch zou haar wat betreft de toetsing van nationale voorschriften aan het internationale recht ontkennend willen beantwoorden.

3 ARGUMENTEN

1 Allereerst voor wat betreft het communautaire recht. Ik wil dan beginnen met vast te stellen dat met betrekking tot het gemeenschapsrecht de Nederlandse rechter niet optreedt als nationale rechter doch als gemeenschapsrechter. Op pregnante wijze heeft het Luxemburgse Hof dit verwoord in het Simmenthal-arrest (9-3-1978): "...dat de nationale rechter, belast met de toepassing, in het kader zijner bevoegdheid, van de bepalingen van het gemeenschapsrecht, verplicht is zorg te dragen voor de volle werking dezer normen, daarbij zonodig, *op eigen gezag*, elke strijdige bepaling van de - zelfs latere - nationale wetgeving buiten toepassing latende, zonder dat hij de voorafgaande opheffing hiervan via de wetgeving of enige andere constitutionele procedure heeft te vragen of af te wachten."⁷ De bevoegdheid daartoe ontleent hij niet aan de nationale rechtsorde - in Nederland dus niet aan art. 94 Gw - doch aan de communautaire rechtsorde; deze rechtsorde wordt verwezenlijkt door middel van de nationale rechterlijke instanties die - in voorkomende gevallen - zich via het instrument van de prejudiciële beslissing guidance dienen te verschaffen door het communautaire Hof. Indien zij voor het nationale politieke proces diep-insnijdende beslissingen treffen doen zij dat niet als Nederlandse rechter, doch als communautair rechterlijk orgaan.

Men kan mij nu tegenwerpen: dat verlegt alleen maar de problematiek, want dan wordt de vraag: hoe politiek is de rol van het Europese Hof van Justitie? Ik erken de legitimiteit van die vraag en kom daar later op terug, doch beperk mij voor het moment tot de constatering dat bij de toepassing van het gemeenschapsrecht in de Nederlandse rechtsorde de positie van de nationale rechter een zeer specifieke is.

2 Met betrekking tot het EVRM ligt de situatie wel anders - de nationale rechter blijft nationale rechter - doch niet wezenlijk verschillend. Uitspraken van het EHRM zijn bindend voor de verdragspartij tot wie zij zijn gericht. Zij bevatten echter een interpretatie van de verdragsnormen die ook in toekomstige gevallen zal worden gehanteerd. Rechter in het gehele verdragsgebied zullen er derhalve goed

⁷ 106/77, Jur. 1978, 629.

aan doen in hun uitspraken rekening te houden met deze interpretaties, willen zij niet de kans lopen dat hun staat in het ongelijk wordt gesteld. Karakteristiek in dit opzicht is een uitspraak van de HR waarin werd gesteld dat de uitspraak van het EHRM in de Berrechap-zaak *noopt* tot heroverweging van eerdere rechtspraak (inzake de vraag wat onder gezinsleven in de zin van art. 8 EVRM moet worden verstaan) nu deze berust op rechtstreekse toepasselijkheid van art. 8. Kennelijk aanvaardt de HR hier de zogenaamde *incorporate theory*, volgens welke de uitspraak van het Straatsburgse Hof geacht wordt deel te zijn gaan uitmaken van de eenieder verbindende verdragsbepaling. Anders kan, zoals Van der Velde terecht opmerkt, het woord 'noopt' niet worden verklaard.⁸

Een nationale rechterlijke instantie die zich genoopt voelt zich te houden aan de interpretatie van een verdragsnorm door een internationaal gerecht dat de verdragspartijen bindende uitspraken kan doen, lijkt niet erg op een instantie die voornemens is een politieke rol te spelen.

3. Licht dat anders bij het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (verder te noemen BUPO-verdrag) waar het toezichthoudend orgaan, het VN-comité voor de Rechten van de Mens, slechts een standpunt kan bepalen dat niet bindend is en dus niet de rechtstreekse staatsaansprakelijkheid van een in gebreke blijvende verdragspartij kan doen ontstaan?⁹ Deze vraag deed zich pregnant voor met betrekking tot art. 26 van dit verdrag dat een algemeen discriminatieverbod bevat, anders dan het geval is met art. 14 EVRM dat slechts discriminatie verbiedt bij de toekenning van de in het verdrag vermelde rechten en waar het discriminatieverbod derhalve een accessoir karakter heeft. In de uitspraak in de zaak-Broeks van 9 april 1987 verwierp het comité de opvatting van de Nederlandse regering dat dit discriminatieverbod zich niet uitstreckte tot de niet-rechtstreeks werkende bepalingen van het VN-verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, in casu op het gebied van de sociale zekerheid, die slechts geleidelijk zouden behoeven te worden ingevoerd. Ter zijde mag worden opgemerkt dat deze stellingname in flagrante tegenspraak was met wat de Nederlandse regering enige jaren eerder bij de parlementaire behandeling had opgemerkt, waarbij wel was erkend dat het discriminatieverbod een zelfstandig karakter had en dus ook betrekking had op de sociale zekerheidsrechten. Het comité erkende het zelfstandige karakter van art. 26 hetgeen meebrengt dat, *indien* een sociaal zekerheidsstelsel eenmaal is ingesteld, dit van meet af aan non-discriminatoire dient te worden toegepast. Het comité meende dat in casu het verschil

⁸ J. van der Velde, Toepassing van Straatsburgse jurisprudentie door de Hoge Raad, *NJCM Bulletin*, 1990, jrg 25: 586.

⁹ Niet-naleving van de verdragsnorm maakt natuurlijk altijd de verdragspartij aansprakelijk, doch deze niet-naleving kan niet bindend door het comité worden vastgesteld.

interpretaties, willen gesteld. Karakteristiek is dat de uitspraak van een eerdere recht van art. 8 EVRM moet weerspreken van art. 8. *theory*, volgens welke te zijn gaan uitmaken n, zoals Van der Velde l.⁸

It zich te houden aan ionaal gerecht dat de t erg op een instantie

urgerlijke en Politieke thoudend orgaan, het pur n bepalen dat prakijkheid van een Deze vraag deed zich t een algemeen disci- /RM dat slechts disci- vermelde rechten en akter heeft. In de uit- mité de opvatting van niet uitstrekke tot de inzake economische, sociale zekerheid, die Ter zijde mag worden vas met wat de Neder- shandeling had opge- een zelfstandig karak- lsrechten. Het comité brengt dat, indien een et af aan non-discrit it in casu het verschil

door de Hoge Raad, NJCM

dragspartij aansprakelijk, en vastgesteld.

in behandeling tussen man en vrouw niet gerechtvaardigd kon worden en dus discriminatoir was.

Een dergelijke uitspraak tegen een verdragspartij is natuurlijk niet leuk maar is, zoals gezegd, niet bindend. Dat wordt echter anders als de nationale rechter de interpretatie van het comité overneemt en vervolgens het discriminatoire effect wegneemt door de minst bedeelde dezelfde behandeling te geven als de meest bedeelde. Dit was wat de Centrale Raad van Beroep (CRvB), wiens eerdere interpretatie van art. 26 BUPO tot de uitspraak van het comité in de zaak-Broeks had geleid, deed in zijn beruchte AAW-uitspraak van 5 januari 1988.

Deze uitspraak kon omvangrijke financiële consequenties voor de overheid inhouden. De regering, toch al geplaagd door een aantal voor haar negatief uitgevallen prejudiciële beslissingen van het Europese Hof van Justitie over de Derde richtlijn, sloeg volledig op tilt. Zelfs werd ernstig overwogen het BUPO-verdrag op te zeggen om vervolgens weer partij te worden en een voorbehoud te maken bij het vernaleddigde art. 26, een gedachte die aanvankelijk ook in het parlement op enige sympathie kon rekenen bij de regeringsfracties. Uiteindelijk kreeg het gezond verstand de overhand, al kon de CRvB zich niet langer verheugen in de gunst van de overheid, iets waar de CRvB zich overigens weinig van aantrok.

Was de gewraakte beslissing nu een politieke uitspraak waarbij de rechter zich zette op de stoel van de wetgever, zoals wel wordt gesuggereerd? Nu moet allereerst worden gesteld dat de CRvB nog een zekere compassie had met de regering door te stellen dat met betrekking tot de sociale zekerheid art. 26 in het algemeen slechts rechtstreekse werking kon worden toegekend vanaf 23 december 1984 en niet vanaf de inwerkingtreding van het BUPO-verdrag voor Nederland op 11 maart 1979. De *terme de grâce* die de CRvB de wetgever gunde viel samen met het verstrijken van de termijn gedurende welke de EEC-lidstaten hun wetgeving moesten hebben aangepast aan de Derde richtlijn, een op zich curieuze vondst die haar basis noch vindt in de uitspraak van het VN-comité noch in algemene regels van internationaal recht.

Van meer belang is het echter de opstelling van de CRvB te vergelijken met die van de HR. Anders dan de CRvB heeft de HR van de aanvang af het zelfstandig karakter van art. 26 erkend. Voor de effecten lijkt echter de HR een veel terughoudender positie in te nemen. De opstelling van de HR is te opvallend om niet letterlijk te citeren: "Aan art. 94 Gw in verband met art. 26 Verdrag kan immers geen grond worden ontleend om, ter voorkoming van een verschillende behandeling van mannen en vrouwen, aan mannen [in casu de gediscrimineerde partij] eenzelfde recht toe te kennen als de wet slechts aan vrouwen toekent [hetgeen dus de CRvB doet] in geval dat het in de wet neergelegde verschil in behandeling, gezien de aard van het recht, in redelijkheid ook op andere wijze kan worden weggenomen en op dit punt een keuze moet worden gemaakt die, mede in aanmerking genomen de aard van de daarbij betrokken belangen, niet binnen de rechts-

vormende taak van de rechter valt. In dat – zich hier voordoende geval – is het aan de wetgever te bepalen op welke wijze het best aan het beginsel van art. 26 Verdrag kan worden voldaan.¹⁰ Heringa heeft dit een onzuivere constructie genoemd. Hij wijst erop dat in zo'n geval de rechter wel constateert dat een Nederlandse wet strijdig is met een rechtstreeks werkende verdragsbepaling, doch nalaat te voldoen aan de in art. 94 Gw gegeven opdracht deze wet buiten toepassing te laten, daarmee zelf op gespannen voet komend met de eis van art. 2 lid 3 BULO dat eenieder, die in zijn verdragsrechten is gekwetst, een effectief rechtsmiddel en daadwerkelijk rechtsherstel dient te verkrijgen.¹¹ Rechtsingang is er wel doch de effectiviteit ontbreekt nu rechtsherstel wordt ontzegd.

Wellicht heeft het terughoudende standpunt van de HR ermee te maken dat het in de besliste gevallen niet om op geld waardeerbare voorzieningen ging, zoals dat bij de sociale zekerheid wel het geval is. Dit althans zou men kunnen opmaken uit het advies van de HR over de constitutionele toetsing waar het college met betrekking tot discriminatie die op verschillende manieren kan worden opgeheven, stelt: "De rechter kan deze keus niet altijd maken, terwijl de onverbindendheid van het gehele wettelijke regime tot sociaal onaanvaardbare gevolgen zou kunnen leiden."¹² De HR is overigens de eerste om toe te geven dat die lijn niet altijd wordt gevolgd. Verwezen wordt naar de jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie dat in de zaak-McDermott en Cotter vaststelde dat bij ongelijke behandeling van vrouwen in het arbeidsproces de behandeling van mannelijke werknemers de enige geldige referentiebasis is.¹³

De in 1989 door Heringa ingenomen stelling dat op het punt van het non-discriminatiebeginsel en van de vraag hoever de rechter mag en moet gaan de wegen van de HR en de CRvB zich definitief hebben gescheiden, lijkt in het licht van wat de HR thans stelt, ietwat ongenueanceerd, al heeft de regering, door zich tegenover de CRvB herhaaldelijk op het standpunt te stellen van de HR, er alles aan gedaan om die stelling geloofwaardigheid te verlenen.¹⁴ Het zijn kennelijk de maatschappelijke gevolgen van de onverbindendverklaring die doorslaggevend zijn voor de HR en niet reverentie voor de wetgever. Men kan er alleen over twisten of dit nu juist een juridische danwel een politieke afweging is.

4 Die reverentie voor de wetgever blijkt ook niet als het gaat om het lange tijd controversiële punt of de rechter verdragen aan elkaar mag toetsen. In het kruis-

¹⁰ HR 12-10-84, NJ 1985, 230. Dit standpunt werd bevestigd bij HR 23-9-88, NJ 1989, 740.

¹¹ A.W. Heringa, Art. 26/VBPR, gelijke behandeling en de rechtsvormende taak van de rechter, *NJCM Bulletin*, 1989: 78-80.

¹² Constitutionele toetsing, *NJCM Bulletin*, 1992: 258.

¹³ 286/85, Jur. 1987: 1453.

¹⁴ Bijl. TK 20 453, nr 6.

doende geval – is het beginsel van art. 26 onzuivere constructie. Stateert dat een Nederlandsdragsbepaling, doch deze wet buiten toepassing de eis van art. 2 lid 3 t, een effectief rechts-¹⁵ Rechtsingang is er t ontzegd.

mee te maken dat het rzielingen ging, zoals men kunnen opmaken waar het college met an worden opgeheven, de verbindendheid e ge- en zou kunnen dat die lijn niet altijd i het Europese Hof van bij ongelijke behandelannelijke werknemers

t van het non-discrimi-
oet gaan de wegen van
n het licht van wat de
g, door zich tegenover
IR, er alles aan gedaan
nnelijk de maatschap-
laggevend zijn voor de
over twisten of dit nu

gaat om het lange tijd
g to- n. In het kruis-

HR 23-9-88, NJ 1989, 740.
nende taak van de rechter,

raketten-arrest haalt de HR de – overigens door de wetsgeschiedenis niet geschraagde – stelling van het Hof dat het constitutionele bestel de rechter deze toetsing zou verbieden en deze zou voorbehouden aan de wetgever, fors onderuit.¹⁵ De HR vervolgt dan: “...nu er geen constitutioneel verbod is, moet de rechter deze toetsing verrichten als de burger aan één van deze verdragen rechten kan ontnemen waarop de nakoming van een andere verdragsverplichting inbreuk kan maken.” Zou de rechter dit nalaten, dan zou de burger rechtsbescherming worden onthouden.

Aangezien het internationale recht normaliter geen rangorde van verdragen kent, (met uitzondering van het Handvest van de VN, zoals door het Internationaal Gerechtshof in de Lockerbie-zaak op 14 april nog eens is bevestigd) moet de rechter nagaan of – bij afweging van alle belangen – de betreffende verdragsbepaling voor de staat een zo zwaarwegend beletsel vormt om aan zijn verplichting jegens de betreffende burger te voldoen, dat nakoming van zijn verplichting jegens die burger van hem niet kan worden gevergd en dus niet kan worden bevolen, aldus de HR in het arrest inzake de overlevering van de Amerikaanse militair die zijn vrouw om het leven had gebracht¹⁶ en die in de Verenigde Staten de doodstraf te duchten had. Dat nu lijkt een politieke afweging van de bovenste plank doch ter wille van de rechtsbescherming van de burger meent de HR deze afweging niet aan de executieve te mogen overlaten. De HR is evenwel niet bereid om – zoals wel door sommigen is bepleit¹⁷ – te allen tijde voorrang te geven aan verdragen die de rechten van de mens garanderen. Juridisch lijkt mij dat goed verdedigbaar, maar de HR betreedt met die afweging wel een pad vol voetangels en klemmen.

5 Men kan het ermee eens zijn dat ter wille van de rechtsbescherming van de burger de rechter dit pad niet schuwt, doch dan lijkt het niet erg consistent dat de HR in zijn – door middel van een beroep op de WOB door het NJCM buitgemaakte – advies over constitutionele toetsing er geen voorstander van is wettelijke maatregelen te toetsen aan eenieder verbindende bepalingen van internationaal gewoonterecht.¹⁸ Deze toetsingsbevoegdheid is door de HR in 1959 bij het Nyugat-arrest vrijwillig afgestaan.¹⁹ Het afgestane gebied werd door de grondwetgever van 1983 vervolgens geannexeerd voor de wetgever met een beroep op – u raadt het – de onzekere inhoud van het gewoonterecht, alhoewel er qua rechtskracht geen enkel verschil is tussen geschreven en ongeschreven volkenrecht. Flinterman merkt in het door hem uitgebrachte advies over constitutionele toetsing terecht

15 HR 10-11-89, NJ 1991, 248.

16 HR 30-3-90, NJ 1991, 249.

17 Zie o.a. B.P. Vermeulen, Uitlevering soms een kwestie van vertrouwen, *Delikt en Delinquent*, 1990, jrg 20: 334 v.v.

18 Constitutionele toetsing, *NJCM-Bulletin*, 17-3-1992: 251.

19 HR 6-3-59, NJ 1962, 2.

op dat het argument dat het internationaal gewoonterecht onzeker zou zijn bevreemdend is, aangezien de Nederlandse rechter het veelvuldig toepast buiten het geval van toetsingskwesties; men denke aan het immuniteitsrecht. Van groter belang is zijn opmerking dat het internationaal gewoonterecht vele regels bevat die een directe aanspraak aan de burger tegen de overheid geven.²⁰ Indien voor de HR het belang van de rechtsbescherming van de burger het beslissend criterium is voor het assumeren van de bevoegdheid verdragen aan elkaar te toetsen, waarom pleit hij er dan niet eveneens voor de in 1983 definitief verloren gegangene bevoegdheid (tot 1983 had de HR op Nyugat terug kunnen komen) tot toetsing van de wet aan internationaal gewoonterecht terug te krijgen? Is de HR van mening dat dit gewoonterecht de burger weinig of geen rechten geeft? We weten het niet, want de HR zegt nogal laconiek dat hij zich verenigt met het oordeel van de regering dat voor deze toetsing geen noodzaak bestaat. Van een nadere bespreking acht de raad zich ontslagen nu hij zich ook geen voorstander betoont van toetsing aan algemene rechtsbeginselen, die immers veelal deel zullen uitmaken van het internationaal gewoonterecht.

4 CONCLUSIE

Ik kom tot een evaluatie. Mijns inziens valt het met de politieke rol van de rechter wat betreft de toepassing van het internationale recht in de nationale rechtsorde nogal mee. Het is duidelijk dat de rechtsbescherming van de burger tegen mogelijke inbreuken op de hem door het internationale recht toegekende rechten voor de rechter een centrale rol speelt. Evenzeer duidelijk is dat de door internationale verdragsorganen ontwikkelde rechtsopvattingen de nationale rechter vrijmoediger hebben gemaakt bij het toetsen van nationale regelingen. Bij het volgen van die rechtsopvattingen vervult de rechter echter geen politieke, doch een puur rechterlijke functie. Voor de toepassing van het gemeenschapsrecht treedt hij zelfs niet langer als nationaal rechter op doch als communautair rechterlijk orgaan. Voor het EVRM blijft hij als nationaal rechter fungeren, doch kan hij niet om de interpretatie door de Straatsburgse organen heen, aangezien dit uiteindelijk tot een de Nederlandse rechtsorde bindend besluit kan leiden. Voor het VN-comité voor de Rechten van de Mens ligt dit in wezen niet anders, ook al zijn de uitspraken ervan formeel niet bindend. Het is immers door de verdragsstaten in het leven geroepen om toezicht te houden op de eerbiediging van de verdragsrechten en daarvoor is interpretatie van die verdragsrechten onvermijdelijk. Heel pregnant is dat door de HR geformuleerd in het eerder vermelde advies: "Door een niet voorziene wending in de jurisprudentie van dergelijke organen kunnen ook in Nederland nieuwe varianten van strijd met het betrokken grondrecht ontstaan. De recht-

²⁰ Constitutionele toetsing, *NJCM-Bulletin*, 1992: 274/5.

it onzeker zou zijn be-
luidig toepast buiten
uitspraken. Van groter
recht vele regels bevat
id geven.²⁰ Indien voor
et beslissend criterium
lkaar te toetsen, waar-
tief verloren gegane
n komen) tot toetsing
n? Is de HR van mening
eft? We weten het niet.
t het oordeel van de
een nadere bespreking
er betoont van toetsing
llen uitmaken van het

tieke rol van de rechter
e nationale rechtsorde
de burger tegen moge-
egekende rechten voor
de door internationale
ale rechter vrijmoediger
. Bij het volgen van die
doch een puur rechter-
cht treedt hij zelfs niet
echterlijk orgaan. Voor
hij niet om de interpre-
uiteindelijk tot een de-
het VN-comité voor de
ijn de uitspraken ervan
n in het leven geroepen
gsrechten en daarvoor
sel p...nant is dat door
oor een niet voorziene
anen ook in Nederland
ht ontstaan. De recht-

spraak van de HR van de afgelopen decennia weerspiegelt verscheidene gevallen waarin dit verschijnsel zich voordeed en waarin de Nederlandse rechtspraak op het desbetreffende punt moest worden aangepast.²¹ Het is dus de jurisprudentie van de internationale verdragsorganen die binnen de Nederlandse rechtsorde strijd doet ontstaan. Dat de HR in sommige gevallen volstaat met het constateren van die strijd doch het aan de wetgever overlaat die strijd weg te nemen zonder daaraan direct consequenties te verbinden, moet dan ook veeleer worden gezien als het – wellicht op goede gronden – afzien van het uitoefenen van de rechterlijke functie dan als het afzien van het uitoefenen van een politieke functie.

Niet wordt overigens door mij ontkend dat de internationale verdragsorganen een politieke rol van betekenis vervullen. Het is maar al te zeer bekend dat met name in tijden van stokkende integratie het Europese Hof van Justitie een uiterst belangrijke rol heeft gespeeld als hoeder en bewaker van het *acquis communautaire*. En de verdragsorganen op het gebied van de mensenrechten is een politieke rol evenmin vreemd, omdat zij – bij gebreke van een centrale wetgever – bij uitstek de drager en verwoorder zijn van rechtsontwikkelingen. Doch dan moet tevens worden gesteld dat deze politieke rol hen is toegekend door de verdragspartijen, al realiseren deze zich dat veelal niet als zichzelf het slachtoffer zijn van een negatieve beoordeling.

Samenvattend wil ik stellen dat de Nederlandse rechter in het algemeen tamelijk nauw beantwoordt aan het model dat Erades heeft geschetst voor de verhouding tussen de machten in de staat. Na gesteld te hebben dat "A calculated intrusion into the political field would be quite improper for a court" vervolgt hij dat het niettemin vrijwel onvermijdelijk is dat in de uitvoering van zijn rechterlijke functies een tribunaal een beslissing op het gebied van het internationale recht kan treffen "that does not please the political authorities." Afgezien van het feit dat het niet de taak van de rechter is de politieke autoriteiten te behagen, kan zo'n beslissing ook metterdaad interfereren met de politieke lijn uitgezet door die autoriteiten. Hij vervolgt dan: "The judges in municipal courts that have any degree of independence are generally aware of the possibilities of bringing their Governments into difficulties. Certainly a careful examination of the issues would recommend itself to intelligent men." En relativerend voegt hij eraan toe: "That there is no guarantee that care will be taken by all judges, or even that all are well qualified, is a risk certainly no greater than exists when governmental personnel have to interpret international law. And at least independent courts are not charged with the function of pursuing national self-interest under con-

21 Constitutionele toetsing, *NJCM Bulletin*, 1992: 246/247.

ditions of political pressures not conducive to detached judgment."²² Of, om het in mijn eigen, minder erudiete bewoordingen te zeggen: "The alleged political role of the judiciary often is in the eye of the beholder."

22 L. Erades, International law and the Netherlands legal order, *International Law in the Netherlands*, 1980, vol III: 380-81.